

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ - ΤΜΗΜΑ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΟΜΕΑΣ ΒΙΒΛΙΚΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑΣ
ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Διδακτικά ζητήματα της βιβλικής Ιστορίας
στα Θρησκευτικά της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης
(σύμφωνα με το νέο Πρόγραμμα Σπουδών.)

Κωνσταντινιά Τσαγκούλη

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2020

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ - ΤΜΗΜΑ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΟΜΕΑΣ ΒΙΒΛΙΚΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑΣ
ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Διδακτικά ζητήματα της βιβλικής Ιστορίας
στα Θρησκευτικά της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης
(σύμφωνα με το νέο Πρόγραμμα Σπουδών.)

Κωνσταντινιά Τσαγκούλη

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2020

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	σελ.5
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	σελ.9
ΠΡΟΛΟΓΟΣ: Η Παλαιά Διαθήκη στη σχολική διδασκαλία	σελ.11

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

Η προφητεία στην Παλαιά Διαθήκη και ο προφήτης Ησαΐας

1.1. Η Παλαιά Διαθήκη	σελ.11
1.1.1. Εισαγωγή	
1.1.2. Η συγκρότηση του κανόνα της Παλαιάς Διαθήκης	σελ.12
1.1.3. Η συμβολική γλώσσα των αφηγηματικών κειμένων της Π.Δ.	σελ.15
1.2. Η προφητεία και οι προφύτες της Παλαιάς Διαθήκης	σελ.17
1.3. Ησαΐας: ο ευαγγελιστής προφήτης	σελ.23
1.3.1. Ο προφήτης και η εποχή του	
1.3.2. Η σύνθεση του βιβλίου του Ησαΐα	σελ.25
1.3.3. Τα πολιτικά γεγονότα και η προφητική δράση του προφήτη Ησαΐα	σελ.26

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

Διδακτικές προσεγγίσεις στο Μάθημα των Θρησκευτικών

2.1. Τα νέα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών στο μάθημα των Θρησκευτικών	σελ.33
2.2 Συγκριτική προσέγγιση	σελ.36
2.3 Φάκελοι Υλικού	σελ.37
2.4 Μέθοδοι διδασκαλίας	σελ.39
2.5 Μέθοδοι διδασκαλίας στο νέο ΠΣ Θρησκευτικών	σελ.42
2.5.1. Η Βιωματική μέθοδος	σελ.42
2.5.2. Η Διερευνητική μέθοδος	σελ.43
2.6 Μορφές διδασκαλίας	σελ.46
2.7 Τεχνικές διδασκαλίας	σελ.55

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

Οργάνωση σχεδίου μαθήματος στο μάθημα των Θρησκευτικών

3.1. Η επιλογή διδακτικής ενότητας. Κριτήρια επιλογής	σελ.58
3.2. Το σχέδιο διδασκαλίας στο μάθημα των Θρησκευτικών σύμφωνα με το νέο Π.Σ. σελ.58	
3.2.1. Η προετοιμασία της διδασκαλίας	σελ.59
3.2.2. Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα – Αξιολόγηση	σελ. 61
3.3. Διδακτική πρόταση για τη Γ΄ Λυκείου	σελ.64
3.3.1 Σχέδιο διδασκαλίας - Θεματική Ενότητα 3: Γ΄ Λυκείου ΟΡΑΜΑ (ειρήνη, μεταμόρφωση)	
3.3.2 Τίτλος σχεδίου διδασκαλίας	
3.3.3 Σκοπός	
3.3.4 Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα - Αξιολόγηση	
3.3.5 Ειδικοί στόχοι που υπηρετούνται (σύμφωνα με Π.Σ.)	
3.3.6 Προτεινόμενη μέθοδος	
3.3.7 Ανάπτυξη σχεδίου διδασκαλίας ανά στάδιο	
3.3.8 Φύλλα εργασίας	
Φύλλο εργασίας 1	
Φύλλο εργασίας 2	
Φύλλο εργασίας 3	
Φύλλο εργασίας 4	
Φύλλο εργασίας 5	
Συμπεράσματα	σελ.76
Παραρτήματα	σελ.79
Βιβλιογραφία	σελ.88

Η παρούσα μεταπτυχιακή εργασία πραγματεύεται διδακτικές προσεγγίσεις της Βιβλικής Ιστορίας στα Θρησκευτικά της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης σύμφωνα με το Νέο Π.Σ.

Σκοπός αυτής της εργασίας είναι να αναδείξει τον πλούτο του βιβλικού περιεχομένου της Παλαιάς Διαθήκης στα θρησκευτικά Λυκείου. έτσι, όπως αυτά παρουσιάζονται μέσα από τα νέα Προγράμματα Σπουδών (Π.Σ.) για τη Δ/βάθμια Εκπαίδευση (Λύκειο), να διερευνήσει τις ψυχοπαιδαγωγικές παραμέτρους της διδασκαλίας του μαθήματος των θρησκευτικών, να περιγράψει και να προτείνει τις κατάλληλες διδακτικές προσεγγίσεις του μαθήματος και του γενικότερου πλαισίου του θρησκευτικού γραμματισμού.

Το νέο Π.Σ. για το μάθημα των θρησκευτικών έχει ως στόχο την διαμόρφωση «Θρησκευτικά εγγράμματων» μαθητών, οι οποίοι θα μπορούν να συνδέουν τη γνώση που αποκομίζουν από το κείμενο με την πράξη στην καθημερινότητά τους πέρα από τα σχολικά και φοιτητικά έδρανα.

Στόχος του νέου Π.Σ. να γίνει ένα μάθημα «ανοικτό» στην κοινωνία, πλουραλιστικό στις απόψεις. Άλλωστε, με τη χρήση του όρου «γραμματισμός» στις σημερινές κοινωνίες σκιαγραφείται «η δεξιότητα του μαθητή/τριας να επικοινωνεί με ποικίλα περιβάλλοντα, όχι αποκλειστικά με λεκτικά μηνύματα, αλλά και με γλωσσικά.

Ο θρησκευτικός γραμματισμός στοχεύει στην κριτική ανάπτυξη της θρησκευτικής συνείδησης των νέων με τις γνώσεις, αξίες και τις στάσεις ζωής που παρέχει, εφαρμόζοντας μια μαθησιακή προσέγγιση με διερευνητικό και ερμηνευτικό περιεχόμενο. Κατά συνέπεια, ο θεολογικός και παιδαγωγικός του χαρακτήρας αναπλαισιώνεται σε διευρυμένες βάσεις και αρχές.

Για τη διδασκαλία του μαθήματος των Θρησκευτικών έχουμε υπόψη μας ότι:

α) Η θρησκεία αποτελεί μια ισχυρή πηγή ηθικότητας και κοινωνικότητας. Η θρησκευτική μάθηση είναι λοιπόν βασικό τμήμα της μόρφωσης και της ολόπλευρης ανάπτυξης του σύγχρονου νέου.

β) Η θρησκευτική εκπαίδευση αποτελεί μέρος της ζωής του σύγχρονου πολιτισμού. Γι' αυτό χρειάζεται να συμπεριλαμβάνει στα γνωστικά της αντικείμενα τα μνημεία πολιτισμού και παράδοσης. Η Αγία Γραφή είναι το πιο βασικό απ' αυτά.

γ) Για την ευαίσθητη προσέγγιση και μελέτη των θρησκευτικών ζητημάτων απαιτείται σεβασμός της θρησκευτικής ιδιαιτερότητας και του θρησκευτικού υποβάθρου κάθε μαθητή.

δ) Το σχολικό εγχειρίδιο που στο νέο Π.Σ. αντικαταστάθηκε από τον Φάκελο υλικού του μαθητή προσφέρει μια ποικιλία και ποικιλομορφία βοηθητικού υλικού για την πληροφόρηση των μαθητών και την συνεργατική επεξεργασία του. Το τελευταίο προωθεί την ανάπτυξη των διαπροσωπικών σχέσεων μεταξύ τους τόσο στη σχολική τάξη όσο και έξω από αυτή.

Όπως αναφέρεται στην εισαγωγή των προηγούμενων αναλυτικών προγραμμάτων (ΔΕΠΠΣ 2003) για τα θρησκευτικά ,

Το μάθημα των θρησκευτικών είναι ενταγμένο στην παρεχόμενη από την πολιτεία εκπαίδευση και υπηρετεί τους γενικούς σκοπούς της παιδείας, σύμφωνα με το Σύνταγμα και τους Νόμους. Όπως όλα τα μαθήματα του ελληνικού σχολείου, έχει ως στόχο τη διαμόρφωση ελεύθερων και υπεύθυνων πολιτών, συμβάλλοντας με τις γνώσεις που παρέχει στην κριτική ανάπτυξη της θρησκευτικής συνείδησης, στο σεβασμό και τη συνύπαρξη με τη θρησκευτική ετερότητα, στην έμπρακτη αλληλεγγύη. Ακόμη, επιδιώκει να εμπνεύσει τον σεβασμό καθώς και δραστηριότητες για την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος και της πολιτισμικής κληρονομιάς του τόπου μας, αλλά και της ανθρωπότητας ολόκληρης.

Ο λόγος που επιλέξαμε αυτό το θέμα έγκειται στο γεγονός πως η εκπαιδευτική θεωρία και πράξη χρειάζεται διαρκώς να διερευνά με ποιο παιδαγωγικό και γνωστικό τρόπο, κάτω από ποιες προϋποθέσεις, προσαρμογές, εμπλουτισμούς και υπερβάσεις, είναι δυνατό να αξιοποιηθεί και αναδειχθεί η παιδευτική και παιδαγωγική αξία του βιβλικού περιεχομένου της ΠΔ στο μάθημα των θρησκευτικών στο δημόσιο σχολείο.

Η παρούσα εργασία χωρίζεται σε τρία κεφάλαια.

Στο **πρώτο κεφάλαιο** κρίναμε σκόπιμο να προβάλουμε στοιχεία της ιστορικής συγκρότησης της Παλαιάς Διαθήκης που την πλαισιώνουν θεολογικά, ιστορικά και γεωγραφικά ,ιδιαίτερα τον προφητικό λόγο ώστε να θέσουμε το πλαίσιο αναφοράς .

Ειδικότερα:

Τη χρήση της συμβολικής γλώσσας των αφηγηματικών κειμένων της Παλαιάς Διαθήκης, τα πρόσωπα και τα γεγονότα που αποτελούν την απαρχή της παγκόσμιας ιστορίας από την δημιουργία του κόσμου, μέχρι τα έσχατα.

Τον ρόλο της προφητείας στην Παλαιά Διαθήκη και τον προφήτη Ησαΐα. Γίνεται αναφορά στο μήνυμα του προφήτη και τη ζωή του, στα πολιτικά γεγονότα της εποχής του, στη δράση του και στη σύνθεση του βιβλίου του.

Στο δεύτερο κεφάλαιο

Γίνεται αναφορά στα νέα προγράμματα σπουδών θρησκευτικών Γυμνασίου και Λυκείου ,καθώς επίσης στους σκοπούς του ΔΕΠΠΣ 2003 .Ακολούθως περιγράφουμε και συγκρίνουμε τους σκοπούς και των δύο. Παρουσιάζουμε επίσης τους νέους Φακέλους Υλικού που έχουν πλέον αντικαταστήσει τα διδακτικά βιβλία στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Επιχειρούμε μια σύγκριση του παλαιού με το νέο εκπαιδευτικό υλικό που προσδιορίζει πλέον τη θρησκευτική εκπαίδευση στο Σύγχρονο Ελληνικό σχολείο.

Στο **τρίτο κεφάλαιο** περιγράφουμε αναλυτικά τη διδακτική μας πρόταση η οποία αφορά τους μαθητές της Γ΄ Λυκείου και την ενότητα του φακέλου μαθήματος ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΚΟΣΜΟΣ Θ.Ε. 3: ΟΡΑΜΑ (ειρήνη, δικαιοσύνη, ευτυχία, μεταμόρφωση), πιο ειδικά την υποενότητα 3.4 Μεταμόρφωση. Το όραμα της Μεταμόρφωσης του Κόσμου. Πηγή αφορμής το κείμενο του Ευαγγελιστή - Προφήτη Ησαΐα 11, 1-10. Ο προφητικός λόγος του, ως βασικός άξονας της διδακτικής πρότασης δημιουργεί όρους μαθησιακής διεργασίας που διευκολύνουν τους μαθητές να αναγνωρίσουν το στοιχείο της πρόσληψης και της μεταμόρφωσης του κόσμου στην κατεύθυνση του οράματος της ενότητας των πάντων και της παγκόσμιας ειρήνης , να βρουν αντιστοιχίες των χαρακτηριστικών της ζωής της εποχής του προφήτη με αυτά της εποχής μας ,να εφοδιαστούν με γνώσεις που διαχρονικά αναφέρονται στην τέχνη ,τη λογοτεχνία και τη μουσική , να κατανοήσουν τη σημαντικότερη επίδραση της Βίβλου στην παγκόσμια ιστορία ,το δίκαιο ,την κοινωνική και πολιτιστική ζωή. Περιγράφουμε την προετοιμασία του μαθήματος, τις μεθοδολογικές προϋποθέσεις, τις διδακτικές ενέργειες, την οργάνωση της σχολικής τάξης, την επεξεργασία του διδακτικού υλικού, τη χρήση εποπτικών μέσων, τη διαδικασία αξιολόγησης. Η εργασία ολοκληρώνεται με την παράθεση των γενικών συμπερασμάτων του παραρτήματος και της βιβλιογραφίας.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Ολοκληρώνοντας τη Διπλωματική μου Εργασία, αισθάνομαι την ανάγκη να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα καθηγητή κ. Μιλτιάδη Κωνσταντίνου, που διεύρυνε τους ορίζοντές μου στον κόσμο της Παλαιάς Διαθήκης προσφέροντάς μου πολύτιμες εμπειρίες και γνώσεις.

Ιδιαίτερα, θέλω να ευχαριστήσω την καθηγήτρια κ. Βασιλική Μητροπούλου-Μούρκα για την πολύπλευρη συμπαράστασή της, τόσο την επιστημονική όσο και την ηθική, που συνέβαλε καθοριστικά στην ολοκλήρωση της εργασίας. Παράλληλα, ευχαριστώ τους αγαπητούς συναδέλφους εκπαιδευτικούς Ευθύμιο Γεωργούση και Σ. Δεληγιάννη καθώς και την δημοσιογράφο Τ. Κεκάτου, πολύτιμους συνοδοιπόρους σ’

αυτή τη διαδρομή, για την πολύτιμη συμπαράσταση και ανταλλαγή απόψεων κατά την εκπόνηση της παρούσας εργασίας.

Τέλος, ένα μεγάλο ευχαριστώ αναλογεί και στα παιδιά μου, για την υπομονή τους και τον τρόπο που ο καθένας μου πρόσφερε απλόχερα τη βοήθεια και την πολύτιμη συμπαράσταση του.

Πρόλογος

Η Παλαιά Διαθήκη στη σχολική διδασκαλία

«Ο έφηβος είναι αναγκαίο να αρχίσει να βλέπει τη Βίβλο σαν ένα βιβλίο για την ανθρώπινη κατάσταση μάλλον παρά σαν ένα βιβλίο για μακρινή Ιστορία» (Loukes, Teenage Religion, σελ. 150)

Σκοπός αυτής της εργασίας, μεταξύ άλλων είναι να αναδείξει ζητήματα της Βιβλικής Ιστορίας έτσι όπως παρουσιάζονται μέσα στους Φακέλους Υλικού των μαθητών της Β/βαθμιας Εκπαίδευσης και να προτείνει μία θεματική ενότητα για τους

μαθητές της Γ΄ Λυκείου με θέμα τον βασιλιά της ειρήνης και τη βασιλεία του (Ησαΐας 11, 1-10).

Γύρω από την Παλαιά Διαθήκη (ΠΔ) υπάρχει μια σειρά εσφαλμένων αντιλήψεων της ελληνικής κοινής γνώμης, οι οποίες κάποιες φορές διατυπώνονται επισήμως και αναπαράγονται ως περιρρέουσα ατμόσφαιρα. Έτσι, πολλοί -εκτός θεολογικού χώρου- καταλήγουν στην άποψη ότι δεν έχει κανένα νόημα να διδάσκεται στο σχολείο. Οι συνηθέστερες παρανοήσεις είναι: α) η ΠΔ είναι ένα βιβλίο «ξεπερασμένο», επιστημονικά, ιστορικά, β) αφορά στην αρχαία Ιστορία των Εβραίων και δεν υπάρχει κανένας λόγος για τον οποίο οι μαθητές θα έπρεπε να της αφιερώσουν διδακτικές ώρες, γ) δεν προσφέρει ηθικά πρότυπα ή αρχές ζωής λειτουργικές στη σύγχρονη εποχή.

Επιπλέον, υπάρχουν και κάποιες άλλες παρανοήσεις γύρω από την ΠΔ, που προέρχονται από τους ίδιους χριστιανούς και γι' αυτό χρειάζεται να προσεχθούν ιδιαίτερα: α) Η πεποίθηση ότι η ΠΔ είναι κατά γράμμα θεόπνευστη και επομένως συγκρούεται με την επιστήμη, διαψεύδοντας ένα μέρος των σύγχρονων επιστημονικών παραδοχών. Μ' αυτόν τον τρόπο ανθρώπινες δοξασίες μακρινών ιστορικά εποχών συγχέονται με τις αποκαλυμμένες θεόπνευστες αλήθειες και ενισχύεται η λαθεμένη, αλλά αρκετά διαδεδομένη, αντίληψη της σύγκρουσης θρησκείας - επιστήμης. β) Η αντίληψη ότι η ΠΔ μπορεί να προσεγγίζεται και να ερμηνεύεται χωρίς να λαμβάνεται υπόψη το ιστορικο-πολιτιστικό πλαίσιο της εποχής της. γ) Η προσέγγιση των παλαιοδιαθηκικών κειμένων χωρίς να λαμβάνεται υπόψη η προοδευτικότητα της Αποκάλυψης και η εν Χριστώ ολοκλήρωση της ΠΔ. Αυτή η παραθεώρηση οδηγεί στην απολυτοποίηση κάποιων στοιχείων της ΠΔ, με αποτέλεσμα να διαμορφώνονται ειδωλολατρικές αντιλήψεις περί Θεού. δ) Η αντίληψη ότι η ΠΔ υπαγορεύει «κανόνες ηθικής ζωής» με αιώνια ισχύ. Απηχήσεις αυτών των εσφαλμένων αντιλήψεων είναι δυνατόν να φτάνουν ως τη σχολική τάξη. Χρέος μας, λοιπόν, είναι να προσπαθούμε να τις αντιμετωπίσουμε σε όλη τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς, φροντίζοντας να μην αναπτυχθούν και στους μαθητές μας ανάλογες συγχύσεις και παρανοήσεις.

Οι ειδικοί σχετικά με τη διδασκαλία θρησκευτικών θεμάτων επισημαίνουν ότι (Γριζοπούλου, Καζάρη, 2006, σελ.11):

- Αρκετοί έφηβοι θεωρούν ότι τα πρόσωπα και τα γεγονότα της Αγίας Γραφής και της θρησκείας γενικότερα ανήκουν μόνο στο παρελθόν, ότι αδυνατούν να τα προσεγγίσουν και επομένως δεν έχουν τίποτε να πουν το ουσιαστικό στα θέματα της προσωπικής τους ζωής.

Η δυσκολία αυτή μπορεί ν' αντιμετωπιστεί αν κατά την επιλογή της ύλης πρυτανεύσουν δύο κριτήρια. Το ένα αναφέρεται στο αναπτυξιακό επίπεδο της σκέψης και το άλλο στις πραγματικές εμπειρίες της ζωής των μαθητών.

Αν ο έφηβος δεν βοηθηθεί να διαπιστώσει ότι οι θρησκευτικές αλήθειες είναι μέρος της καθημερινής του εμπειρίας όπως συμβαίνει με τις επιστημονικές και οικονομικές, τότε κατά φυσική συνέπεια είναι δικαιολογημένη η αδιάφορη στάση του προς αυτές. Έτσι αν κάθε διδακτική ενότητα εμπλουτίζεται με παρεμφερή στοιχεία από άλλες γνωστικές περιοχές, εκτός θρησκείας, διευκολύνεται η μεταβίβαση των γενικεύσεων.

- Με τη διδασκαλία των σχολικών θεμάτων τα παιδιά διευκολύνονται να κατανοήσουν σταδιακά την πραγματικότητα της θρησκευτικής εμπειρίας των ανθρώπων και να καλλιεργήσουν την ευαισθησία τους για τις θρησκευτικές διαστάσεις της ζωής.

- Είναι ιδιαίτερα σημαντικό να έρθουν σε επαφή με τις ίδιες τις αφηγήσεις και όχι μόνον -ή κυρίως- με το «νόημά» τους. Άλλωστε, και γενικότερα η αφήγηση αναγνωρίζεται ως βασικό και αποτελεσματικό θετικό εργαλείο της διδασκαλίας. Ο συνδυασμός αφήγησης και ιστορίας στο ΜΘ αναγνωρίζεται από τους θρησκευοπαιδαγωγούς ως παράγων ιδιαίτερα σημαντικός για την κατανόηση του μεταφορικού βιβλικού λόγου από τα παιδιά.

- Η κατανόηση των βιβλικών μεταφορών, αλληγοριών και μύθων επηρεάζεται πολύ από τον τρόπο που προσεγγίζονται. Καθώς όλα αυτά είναι σύνθεση εμπειριών ανθρώπων και γενεών άλλων εποχών, θα πρέπει να τα επεξεργαζόμαστε όχι μόνο με σοβαρές συζητήσεις και αναλύσεις, οι οποίες βασίζονται κυρίως στη νοητική επεξεργασία. Διδακτικές προσεγγίσεις, όπου τα παιδιά εκφράζονται δημιουργικά (ζωγραφίζοντας κ.α.), παίζουν ρόλους, δραματοποιούν καταστάσεις ή σκηνές, φαίνονται απαραίτητες, καθώς είναι ευκαιρίες για τη δημιουργία δικών τους εμπειριών.

- Στη διδασκαλία των βιβλικών θεμάτων χρειάζεται να αξιοποιούνται και οι εμπειρίες ζωής των ίδιων των μαθητών. Να τους δίνεται δηλαδή δυνατότητα να εκφράζονται και να στοχάζονται πάνω σε δικές τους σχέσεις και βιώματα, αλλά και αντίστροφα, με αφετηρία δικά τους βιώματα να συναισθάνονται τα πρόσωπα και τα γεγονότα των βιβλικών διηγήσεων.

- Οι θρησκευτικές γνώσεις, για να γίνουν ώριμες θρησκευτικές θεωρήσεις, θα πρέπει να διασταυρώνονται και να συνδέονται με το περιεχόμενο της γνώσης από

άλλες σφαίρες σκέψης. Κι αυτό γιατί τέτοιες συνδέσεις εξασφαλίζουν τη δημιουργία μιας πραγματικά λειτουργικής σκέψης, απελευθερώνοντας το μαθητή, κάνοντάς τον πραγματικά δημιουργικό. Έτσι η θρησκευτική ζωή δεν είναι ένα αυτονομημένο κομμάτι της ζωής του, αλλά την αφορά συνολικά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

1.1 Η προφητεία στην Παλαιά Διαθήκη και ο προφήτης Ησαΐας

1.1.1. Εισαγωγή

Βασικό συστατικό του νέου Π.Σ. αποτελεί η απευθείας χρήση των πηγών . Στοιχεία του Α κεφαλαίου δίδονται στην τάξη ώστε οι ομάδες των μαθητών να μπορούν να εντάξουν τα προς μελέτη κείμενα στο ιστορικό- πολιτισμικό πλαίσιο της εποχής. Η εξέταση των θεολογικών και επιστημονικών παραμέτρων κρίνεται ιδιαίτερος σημαντική γιατί ο θεολόγος θα πρέπει να παρουσιάσει τα ερμηνευτικά και ιστορικά πλαίσια που συνδέονται με το κείμενο ,τις απόψεις των ειδικών και την επίδραση που έχουν τα ζητήματα που τίγονται στο ιστορικό και κοινωνικό γίνεσθαι που αναφέρονται στην εποχή του συγγραφέα του κειμένου. Έτσι λοιπόν δεν μπορούμε να

τους ζητήσουμε να επεξεργαστούν ένα απαιτητικό, αυτούσιο κείμενο της Παλαιάς Διαθήκης εάν δεν παρουσιάσουμε θεολογικές επισημάνσεις και ένα ευρύτερο ερμηνευτικό πλαίσιο με σκοπό τον καλύτερο προσανατολισμό της διδασκαλίας και την αρτιότερη παρουσίαση στους μαθητές.

ΒΑΣΙΚΕΣ ΘΕΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΡΟΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΗΣ ΠΑΛΑΙΑΣ ΔΙΑΘΗΚΗΣ

Η Παλαιά Διαθήκη

Σκοπός μας είναι να αναδείξουμε την Παλαιά Διαθήκη ως αναπόσπαστο τμήμα της Αγίας Γραφής :

Οι όροι «Αγία Γραφή», «Βίβλος», «Ιερά Γράμματα» και άλλοι παρόμοιοι δηλώνουν στη χριστιανική παράδοση δύο συλλογές βιβλίων: μια αρχαιότερη, την «Παλαιά Διαθήκη» και μια νεότερη, την «Καινή Διαθήκη», που αναφέρονται στην αποκάλυψη του Θεού μέσα στην ανθρώπινη ιστορία. Έτσι, η Βίβλος δεν είναι προϊόν ενός συγγραφέα ή μίας εποχής, αλλά περιλαμβάνει κείμενα που καλύπτουν μια μακρά χρονική περίοδο, στα οποία αντικατοπτρίζονται οι γλωσσικές ιδιομορφίες και τα εκφραστικά μέσα της κάθε εποχής, οι φιλοσοφικές, θεολογικές και θρησκευτικές ιδέες και αντιλήψεις, καθώς και τα κάθε φορά πολιτικά και κοινωνικά δεδομένα. Όμως η Βίβλος δεν είναι μόνον ανθρώπινο έργο αλλά και θείο, καθώς δεν είναι προϊόν γραφείου, καρπός των θεωρητικών αναζητήσεων κάποιου διανοουμένου ή το κατασκεύασμα κάποιου ιερατείου, αλλά πίσω από κάθε βιβλικό κείμενο υπάρχει η αποκάλυψη του Θεού προς το λαό του ο οποίος τη βίωσε και διατήρησε ζωντανή στην παράδοσή του την εμπειρία της. Και είναι ακριβώς αυτή η εμπειρία της αποκάλυψης του Θεού μέσα στην ανθρώπινη ιστορία το κοινό στοιχείο που συγκροτεί τούτη τη συλλογή ποικιλόμορφων κειμένων σε ενιαίο σώμα και προσδίδει τη θαυμαστή της ενότητα σ' αυτήν από το πρώτο μέχρι το τελευταίο βιβλίο της. (Κωνσταντίνου, Μ. 2014 ,σελ.14)

Με τον όρο «Παλαιά Διαθήκη» δηλώνεται το πρώτο μέρος της παραπάνω συλλογής θεόπνευστων βιβλίων, που αποτέλεσε την πρώτη Αγία Γραφή της αρχαίας χριστιανικής Εκκλησίας και που αναγνωρίζεται και από τον ιουδαϊσμό ως ιερή Βίβλος του (39 βιβλία). Ο όρος «διαθήκη», που κατά κυριολεξία δηλώνει την τελευταία έκφραση της βούλησης ενός προσώπου, στη βιβλική γλώσσα αποτελεί απόδοση στα ελληνικά μιας εβραϊκής λέξης που σημαίνει «συνθήκη», «συμμαχία», «σύμβαση» ή «συμφωνία». Εκτός όμως από το νόημα που μπορεί να έχει για τις ανθρώπινες σχέσεις,

ο όρος χρησιμοποιείται στη Βίβλο ειδικότερα για να δηλώσει την συμφωνία που συνομολογήθηκε μεταξύ Θεού και ανθρώπων (Γεν 9,8εξ· 15,18· 17,1εξ) ή το λαό του Ισραήλ (Εξ κεφ. 19-24) και στοχεύει στη δημιουργία των προϋποθέσεων για τη σωτηρία ολόκληρης της ανθρωπότητας. (Δόικος ,Δ. 1981 ,σελ. 55). Η καθιέρωσή του όρου Παλαιά Διαθήκη γίνεται μετά την συγγραφή της Καινής Διαθήκης και προς διάκριση της από αυτήν από την χριστιανική εκκλησία ,η οποία στηρίχτηκε στην αναφορά του αποστόλου Παύλου (Β Κορ.3,14).*Έκτοτε επικράτησε ως όρος προσδιοριστικός των ιερών βιβλίων της παλαιάς οικονομίας του Θεού και συνάμα διακριτικός εκείνων της νέας.* (Καλατζάκης ,Σ. 2006 .σελ.20-21)

1.1.2. Η συγκρότηση του κανόνα της Παλαιάς Διαθήκης

Επειδή η χριστιανική Εκκλησία από πολύ νωρίς συνειδητοποίησε τη σημασία αυτών των κειμένων για τους πιστούς, φρόντισε να τα διαφυλάξει. Έτσι, ύστερα από μακροχρόνιες συζητήσεις συνέθεσε γύρω στον 3ο αι. μ.Χ. έναν «κλειστό» κατάλογο των βιβλίων της Παλαιάς και της Καινής Διαθήκης. Η συλλογή αυτών των 76 βιβλίων αποτελεί τον Κανόνα της Αγίας Γραφής (Γριζοπούλου&Καζλάρη, 2012, σελ. 13).

Η συγκρότηση της συλλογής των βιβλίων της Αγίας Γραφής, που ονομάζεται «κανόνας», ακολούθησε μια μακροχρόνια και πολύπλοκη πορεία, η οποία, ιδιαίτερα για τα βιβλία της Παλαιάς Διαθήκης, δεν είναι σε όλες τις φάσεις της με βεβαιότητα γνωστή. Η αρχαία ελληνική λέξη «κανών» δηλώνει κάθε ευθεία ράβδο που χρησιμεύει για ευθυγράμμιση, το όργανο που χρησιμοποιείται για τη χάραξη ευθειών γραμμών (χάρακας) και μεταφορικά καθετί που χρησιμεύει ως μέτρο, πρότυπο, κριτήριο ή μια γενική αρχή.(Καλατζάκης, Σ.2006 .σελ,89). Στην Καινή Διαθήκη (Β' Κορ 10,13εξ· Γαλ 6,16), αλλά και στην εκκλησιαστική γραμματεία του 3ου μ.Χ. αιώνα, ο όρος «κανών» δηλώνει την επίσημη παράδοση, διδασκαλία, κλπ., η οποία ρυθμίζει την πίστη και τη ζωή των χριστιανών. Από τον 4ο μ.Χ. αιώνα ο ίδιος όρος χρησιμοποιείται και για τη δήλωση της Αγίας Γραφής, ως το μέτρο και κριτήριο της χριστιανικής πίστεως και ζωής. Αργότερα η λέξη «κανών» πήρε τη σημασία της συλλογής, του καταλόγου των βιβλίων της Παλαιάς και της Καινής Διαθήκης. (Δόικος,Δ.1981,σελ.79-80).

Αν και αρκετά βιβλία της Παλαιάς Διαθήκης αποτελούν προϊόν συλλογής κειμένων, όπως π.χ. το βιβλίο των Ψαλμών που συνιστά μια συλλογή ύμνων, προσευχών και άλλων ποιημάτων, οι απαρχές της συγκρότησης του «κανόνα» θα πρέπει να τοποθετηθούν στον 5ο π.Χ. αιώνα (εποχή Έσδρα), εποχή κατά την οποία διαμορφώνεται η συλλογή των βιβλίων του Νόμου (= Πεντάτευχος). Παράλληλα με το Νόμο άρχισαν να αποκτούν κανονική ισχύ και συλλογές λόγων των προφητών ή έργων που αναφέρονταν στη δράση τους ή αποδίδονταν σ' αυτούς, καθώς επίσης ποιητικές συλλογές, σοφολογικά έργα, κλπ. Όπως μαρτυρεί ο πρόλογος της ελληνικής μετάφρασης του βιβλίου Σοφία Σειράχ (στχ 8-10, 24-25), ήδη κατά το 2ο π.Χ. αιώνα είχε συγκροτηθεί μια συλλογή των ιερών κειμένων του ιουδαϊσμού, η οποία περιλάμβανε τρεις ομάδες βιβλίων: «Νόμος», «Προφήτες» και «Πάτρια» ή «Λοιπά Βιβλία». (Δόικος, Δ.1981, σελ.83).

Την ύπαρξη μιας τέτοιας συλλογής με τριμερή διαίρεση («Νόμος», «Προφήτες», «Ψαλμοί») υπαινίσσεται και η Καινή Διαθήκη στο Λκ 24,44. Ο κατάλογος των βιβλίων της ιουδαϊκής Βίβλου πήρε την οριστική του μορφή το 90 μ.Χ., κατά τη ραββινική σύνοδο της Ιάμνειας της Παλαιστίνης. Ο κατάλογος αυτός περιλαμβάνει 39 βιβλία, τα οποία κατανέμονται σε τρεις ομάδες: «Νόμος», «Προφήτες» και «Αγιόγραφα». Στο «Νόμο» περιέχονται τα 5 πρώτα βιβλία της Αγίας Γραφής (Γένεσις, Έξοδος, Λευιτικόν, Αριθμοί και Δευτερονόμιον). Η ομάδα «Προφήτες» περιέχει δύο υποομάδες βιβλίων: «Προγενέστεροι» και «Μεταγενέστεροι Προφήτες». Στην πρώτη υποομάδα κατατάσσονται 6 βιβλία (Ιησούς Ναυή, Κριτές, Α΄- Β΄ Σαμουήλ, Α΄- Β΄ Βασιλέων), ενώ στη δεύτερη 15 βιβλία (Ησαΐας, Ιερεμίας, Ιεζεκιήλ και τα 12 βιβλία των «μικρών» προφητών). Τέλος, η ομάδα «Αγιόγραφα» περιλαμβάνει τα βιβλία: Ψαλμοί, Ιώβ, Παροιμίες, Ρουθ, Ασμα Ασμάτων, Εκκλησιαστής, θρήνοι, Εσθήρ, Δανιήλ, Έσδρας, Νεεμίας και Α΄- Β΄ Χρονικών. Η γλώσσα στην οποία γράφτηκαν τα βιβλία αυτά είναι η εβραϊκή, εκτός από ορισμένα τμήματα των βιβλίων Δανιήλ και Έσδρας που είναι γραμμένα στα αραμαϊκά, τη γλώσσα που μετά τον 5ο π.Χ. αιώνα έγινε καθομιλουμένη στο χώρο της Παλαιστίνης. (Δόικος, Δ.1981, σελ.84).

Για τη χριστιανική Εκκλησία η συγκρότηση του κανόνα της Παλαιάς Διαθήκης υπήρξε περισσότερο περίπλοκη. Ήδη από τον 3ο π.Χ. αιώνα είχε αρχίσει στο χώρο της Αλεξάνδρειας η μετάφραση εβραϊκών έργων στα ελληνικά. Την εποχή αυτή γίνεται η μετάφραση του Νόμου και ακολουθούν οι μεταφράσεις και άλλων βιβλικών έργων. Καρπός όλης αυτής της μεταφραστικής εργασίας υπήρξε μια μεγάλη συλλογή

ιουδαϊκών έργων στα ελληνικά που είναι γνωστή με το όνομα «Μετάφραση των Εβδομήκοντα» (συμβολίζεται: Ο´). Η συλλογή αυτή περιλάμβανε περισσότερα βιβλία από τα 39 που αποτέλεσαν τελικά την ιουδαϊκή Βίβλο και, μάλιστα, ορισμένα από αυτά ή μέρη αυτών δεν ήταν μεταφράσεις από τα εβραϊκά, αλλά γραμμένα πρωτοτύπως στα ελληνικά. Εκτός από τον αριθμό των βιβλίων, η παραπάνω συλλογή διαφοροποιείται από την εβραϊκή Βίβλο και στο θέμα της ονομασίας των έργων (π.χ. Α´- Β´ Σαμουήλ = Βασιλειών Α´- Β´, Α´- Β´ Βασιλέων = Βασιλειών Γ´- Δ´, Α´- Β´ Χρονικών = Παραλειπομένων Α´- Β´). Η ευρεία διάδοση της Μετάφρασης των Εβδομήκοντα (Ο´) στον ελληνόφωνο ιουδαϊσμό της διασποράς διευκόλυνε σε πολύ μεγάλο βαθμό τη χριστιανική ιεραποστολή. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να υιοθετηθεί η μετάφραση αυτή από την Εκκλησία ως η ιερή Βίβλος της, χωρίς ωστόσο να οριοθετηθεί από την αρχή σαφώς ο αριθμός των βιβλίων που αυτή περιέχει. (Καλατζάκης, Σ.2006 .σελ,122-129).

Η συγκρότηση ενός χριστιανικού κανόνα της Παλαιάς Διαθήκης προέκυψε από την ανάγκη να καθοριστούν τα βιβλία εκείνα που εκφράζουν αυθεντικά την πίστη της Εκκλησίας, ώστε να αποκλειστούν μεταγενέστερα ψευδεπίγραφα έργα, που περιείχαν μη αποδεκτές ή και αιρετικές διδασκαλίες. Παρ´ όλα αυτά οι διάφορες τοπικές Εκκλησίες ακολούθησαν διαφορετικές πρακτικές στην αναγνώριση των βιβλίων της Παλαιάς Διαθήκης, με αποτέλεσμα να μην υπάρξει ένας ενιαίος κανόνας ολόκληρης της χριστιανικής Εκκλησίας.

Το μεγάλο σχίσμα μεταξύ Ανατολικής και Δυτικής Εκκλησίας και αργότερα η Μεταρρύθμιση συνέβαλαν στο να παγιωθούν οι διαφορετικές παραδόσεις στο θέμα του κανόνα, με αποτέλεσμα οι τρεις μεγάλες Ομολογίες να δέχονται σήμερα διαφορετικό αριθμό βιβλίων της Παλαιάς Διαθήκης. Έτσι η παράδοση της Ορθόδοξης Εκκλησίας δέχεται ως «κανονικά» (= βιβλία που ανήκουν στον κανόνα), εκτός από τα 39 βιβλία της ιουδαϊκής Βίβλου (τα οποία όμως τιτλοφορούνται σύμφωνα με τους Ο´), 10 επιπλέον (Α´ Έσδρας, Τωβίτ, Ιουδίθ, Α´- Β´- Γ´ Μακκαβαίων, Σοφία Σολομώντος, Σοφία Σειράχ, Βαρούχ και Επιστολή Ιερεμίου), ανεβάζοντας τον αριθμό των βιβλίων σε 49. Εκτός από τα επιπλέον βιβλία, εκτενείς προσθήκες στα ελληνικά υπάρχουν και στα βιβλία Εσθήρ και Δανιήλ. Όσα βιβλία δεν συμπεριλαμβάνονται στον κανόνα (π.χ. Δ´ Μακκαβαίων, κ.ά.) ονομάζονται «απόκρυφα».

Όπως η Ορθόδοξη, έτσι και η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία ακολούθησε ανάλογη πρακτική δεχόμενη τελικά 46 βιβλία, τα οποία διακρίνει σε «πρωτοκανονικά» και «δευτεροκανονικά». Στα πρωτοκανονικά έργα συγκαταλέγονται τα 39 βιβλία της

ιουδαϊκής Βίβλου, ενώ στα δευτεροκανονικά τα βιβλία Τωβίτ, Ιουδίθ, Α΄ και Β΄ Μακκαβαίων, Σοφία Σολομώντος, Σοφία Σειράχ, Βαρούχ (+ Επιστολή Ιερεμίου), καθώς και οι ελληνικές προσθήκες στα βιβλία Εσθήρ και Δανιήλ. Τα βιβλία που δεν συμπεριλαμβάνονται στον κανόνα αυτόν (Α΄ Έσδρας και Γ΄ Μακκαβαίων) ονομάζονται επίσης «απόκρυφα» (Καλατζάκης ,Σ. 2006 .σελ.135). Τέλος, οι Εκκλησίες που προέκυψαν από τη Μεταρρύθμιση δέχτηκαν τον κανόνα της ιουδαϊκής Βίβλου με τα 39 βιβλία. Τα επιπλέον βιβλία που υπάρχουν στον κανόνα της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας ονομάστηκαν «απόκρυφα», ενώ όσα δεν συμπεριλαμβάνονται σ' εκείνον «ψευδεπίγραφα» (π.χ. το Β΄ Μακκαβαίων είναι «κανονικό» για τους ορθοδόξους, «δευτεροκανονικά» για τους καθολικούς και «απόκρυφο» για τους διαμαρτυρομένους, ενώ το Γ΄ Μακκαβαίων είναι αντίστοιχα «κανονικό», «απόκρυφο» και «ψευδεπίγραφο»). Κοινό στοιχείο στους κανόνες όλων των χριστιανικών ομολογιών αποτελεί το σύστημα κατάταξης των βιβλικών έργων, που διαφέρει από εκείνο της ιουδαϊκής Βίβλου. Έτσι, τα βιβλία κατατάσσονται ανάλογα με το χαρακτήρα τους σε τρεις ομάδες, «Ιστορικά», «Ποιητικά - Διδακτικά» και «Προφητικά», αλλά η σειρά των βιβλίων ποικίλει στις διάφορες εκδόσεις της Βίβλου.

1.1.3. Η συμβολική γλώσσα των αφηγηματικών κειμένων της Π.Δ.

Απαραίτητη προϋπόθεση για τη σωστή κατανόηση των βιβλικών κειμένων, όπως παρατηρεί ο καθηγητής Μιλτιάδης Κωνσταντίνου (2003) είναι η γνώση των αντιλήψεων και δεδομένων της εποχής του βιβλικού Ισραήλ, γιατί πολλοί ερμηνευτές μπροστά στο φόβο της αμφισβήτησης της αλήθειας της Βίβλου αγωνίζονται να αποδείξουν την ιστορικότητα όλων των αφηγήσεων.

Έχει διαπιστωθεί ότι η βιβλική διήγηση για τη δημιουργία του κόσμου (Γεν. 1,1-2,4α) παρουσιάζει κοινά σημεία με εξωβιβλικές αφηγήσεις που διασώθηκαν κυρίως στις κοσμογονίες των λαών της Μεσοποταμίας και μάλιστα στη βαβυλωνιακή

μυθογραφία. Για κάποιους μελετητές η διήγηση του βιβλίου της Γενέσεως εξαρτάται άμεσα ή έμμεσα από το βαβυλωνιακό έπος Ενούμα Έλις, ενώ για άλλους τα δύο κείμενα, εβραϊκό και βαβυλωνιακό, προήλθαν από κοινή παράδοση που βασίζεται στην ίδια πίστη για την προέλευση του κόσμου (Δόικος, 1984, σελ. 78-79). Από την αντικειμενική συγκριτική έρευνα προκύπτει ότι οι ομοιότητες ανάμεσα στα δύο κείμενα (*ύδατα - φως - στερέωμα - χωρισμός υδάτων - γη - φωστήρες - άνθρωπος*) είναι λίγες, οι περισσότερες φραστικές, ενώ οι διαφορές είναι περισσότερες αλλά και πιο ουσιαστικές. Παρακάμπτοντας μια αναφορά στις διαφορές ανάμεσα στα δύο κείμενα ως επισημάνουμε ότι πρόθεση του συγγραφέα της Γενέσεως είναι να δώσει το θεόπνευστο θρησκευτικό μήνυμα για την προέλευση του σύμπαντος απομυθευμένο και εναρμονισμένο με τις βασικές αρχές της Παλαιάς Διαθήκης (Δόικος, ό.π, σελ. 80).

Αν και ο ιερός συγγραφέας παρουσιάζει τον Θεό να μιλάει και να προτρέπει, αυτό δεν σημαίνει ότι μεταφέρει στον Θεό τα ανθρώπινα, αλλά καθιστά γνωστά στον άνθρωπο τα θεία με ανθρώπινους όρους, δηλαδή με τον μόνο δυνατό τρόπο που θα μπορούσε να καταλάβει (Δόικος, ό.π, σελ. 82). Συχνά η βιβλική γλώσσα χρησιμοποιεί εικόνες που απαντούν και στους μύθους των γειτονικών προς τον Ισραήλ λαών, εφόσον οι βιβλικοί συγγραφείς αντλούν υλικό από τις αφηγήσεις του πνευματικού τους περιβάλλοντος, ιδιαίτερα όταν οι αφηγήσεις αυτές αναφέρονται σε θέματα, όπως η δημιουργία, η προέλευση του κακού, η σχέση του ανθρώπου με τον Θεό, κλπ, που απασχολούν και τους ίδιους. Παρ' όλα αυτά, ο τονισμός της υπερβατικότητας του Θεού στη Βίβλο αποκλείει οποιονδήποτε συσχετισμό της με τα μυθολογικά κείμενα. Οι εικόνες του βιβλικού κειμένου χρησιμοποιούνται πάντοτε ως γλωσσική επένδυση, προκειμένου να διακηρυχθεί αφηγηματικά η αλήθεια για τον ένα και μοναδικό Θεό, ο οποίος δημιούργησε τον κόσμο τέλειο, έπλασε τον άνθρωπο κατ' εικόνα και καθ' ομοίωσή του, επεμβαίνει σωτηριολογικά στην ιστορία. «Μέσα από τις αφηγήσεις των ένδεκα πρώτων κεφαλαίων της Γενέσεως προβάλλει με τον πιο παραστατικό τρόπο η πτωτική πορεία του ανθρώπου που χαρακτηρίζεται από μια αλυσιδωτή διάσπαση των σχέσεων, ως συνέπεια της διάσπασης των σχέσεων με τον Θεό» (Κωνσταντίνου, 1998, σελ. 110-111). Γι' αυτό η πρόσληψη μυθολογικών στοιχείων, που εξυπηρετούν τη διατύπωση των βιβλικών αληθειών, δεν σημαίνει και πρόσληψη της μυθολογικής σκέψης, γιατί η ουσία του μύθου βρίσκεται στη θεώρηση των θεών ως μέρους του κόσμου τούτου.

«Ο τρόπος με τον οποίο ταξινομούνται οι αφηγήσεις μέσα στην Αγία Γραφή μαρτυρεί τη σαφή πρόθεση των συντακτών της να αφηγηθούν όχι μύθους αλλά

ιστορία, και μάλιστα μια ιστορία παγκόσμια που αρχίζει με τη δημιουργία του κόσμου και φτάνει μέχρι τα έσχατα. Μια ιστορία όμως που δεν αποσκοπεί στην καταγραφή των γεγονότων της ανθρώπινης κοινωνίας του παρελθόντος, αλλά στην περιγραφή των σχέσεων του Θεού με τον άνθρωπο. Και είναι αυτή ακριβώς η πρόθεση που διαφοροποιεί την Παλαιά Διαθήκη από τις μυθολογίες όλων των άλλων λαών. Ενώ, δηλαδή, για τους γύρω λαούς ο Θεός λατρεύεται για κάτι που βεβαιώνεται από τον μύθο, στον Ισραήλ ισχύει το αντίθετο· η ιστορία είναι σε πρώτη γραμμή το πεδίο όπου εμφανίζεται η σωτήρια δύναμη του Θεού. Αυτό φαίνεται πολύ καθαρά στην πρώτη εντολή (Έξοδος κ' 2), σύμφωνα με την οποία ο Ισραήλ καλείται να λατρέψει τον Θεό όχι για ενέργειές του σε κάποιο αρχέγονο μυθικό παρελθόν (δημιουργία, κατακλυσμός, συντριβή των δυνάμεων του χάους, κλπ) αλλά για τη συγκεκριμένη επέμβασή του στην έξοδο από την Αίγυπτο» (Κωνσταντίνου, 2003, σελ. 5). Η θρησκευτική γλώσσα είναι προσωπική ,δεν εκφράζει μόνο διανοητική συγκατάθεση ,αλλά βιωματική συμμετοχή. Χαρακτηρίζεται από έναν εκφραστικό πλούτο όπου κυριαρχούν ο μύθος ,το σύμβολο ,η μεταφορά, η εικόνα ,η παραδοξότητα και η αναλογία. Η κατά κυριολεκτικό τρόπο προσέγγισή της οδηγεί σε παρανοήσεις. Βασικά χαρακτηριστικά της θρησκευτικής γλώσσας ,με την οποία θα πρέπει οι μαθητές να εξοικειώνονται σταδιακά και μεθοδικά είναι ο συμβολικός ,τυπολογικός και αναλογικός χαρακτήρας της. Όταν χαρακτηρίζουμε μια γλώσσα ως συμβολική την αντιδιαστέλουμε από την κυριολεκτική , όπως είναι η γλώσσα της επιστήμης. (Βασιλόπουλος ,Χ. 2008,σελ.25).

1.2. Η προφητεία και οι προφύτες της Παλαιάς Διαθήκης

Προφύτες

Η παράθεση των παρακάτω πληροφοριών και ερμηνευτικών στοιχείων για τους προφύτες, το έργο και το ρόλο τους, κρίθηκε σκόπιμο να γίνει διότι είναι έννοιες και γνώσεις τις οποίες επιδιώκουμε να έχουν κατακτήσει οι μαθητές μας για να μπορέσουν να επεξεργαστούν με πληρότητα τις δραστηριότητες των φύλλων εργασίας

1,2 της θεματικής ενότητας 3 της διδακτικής μας πρότασης για τη Γ Λυκείου που αναλυτικά παρουσιάζεται στο κεφάλαιο 3. Στην εργασία μας ως κεντρικό άξονα χρησιμοποιούμε κυρίως τον βιβλικό προφητικό λόγο του Ησαΐα.

Η προφητεία στον βιβλικό Ισραήλ πέρασε από διάφορες φάσεις (εκστατική προφητεία, ψευδοπροφητεία, γνήσια προφητεία) και άσκησε καθοριστικό ρόλο στην πίστη και την ηθική του λαού Ισραήλ (Μούρτζιος, 2015.σελ 21.).

Οι προφήτες του Ισραήλ ήταν αυτοί που άσκησαν αποφασιστική επιρροή στον Ιουδαϊσμό, το Χριστιανισμό και κατά συνέπεια και στο Ισλάμ για τη διαμόρφωση ενός αυστηρού ηθικού μονοθεϊσμού.

Σύμφωνα με τα πορίσματα της ιστορικής έρευνας δεν υπήρχαν πάντα στο Ισραήλ προφήτες. Τέτοιες προσωπικότητες εμφανίζονται μάλλον μετά το 1000 π.Χ., ενώ μεταξύ του 750 και 400 π.Χ. ασκούν ευρύτερη επιρροή για να εξαφανιστούν και πάλι. Τα κυριότερα προφητικά βιβλία της Παλαιάς Διαθήκης χρονολογούνται σ' αυτούς τους αιώνες. Στο βιβλικό προφητικό λόγο προβάλλονται κατά τον εναργέστερο τρόπο τα ουσιαστικά χαρακτηριστικά της παλαιοδιαθηκικής αποκάλυψης του Θεού (Zimmerli, 2001, σελ. 239). Η ίδια η ΠΔ αναγνωρίζει πως το φαινόμενο της προφητείας δεν περιορίζεται στον Ισραήλ(Zimmerli, 2001, σελ. 124) (Αρ 22-24, Γ' Βασ 18). Άνθρωποι που ισχυρίζονταν ότι μιλούσαν στο όνομα του Θεού υπήρχαν σε όλες τις μεγάλες θρησκείες της αρχαιότητας, καθώς και στους γύρω από τον Ισραήλ λαούς (Αγουρίδης, 1992, σελ. 17-21). Στην ΠΔ εμφανίζονται, με το τέλος της εποχής των Κριτών, «κύκλοι προφητών» (βλ. π.χ. Α' Βασ 10,5 εξ. 19,20, Γ' Βασ 18,4, Δ' Βασ 2,3-18, 4,38, 6,1, 9,1).

Η λέξη «προφήτης»: Στα εβραϊκά υπάρχουν δύο σειρές από όρους που ανταποκρίνονται σ' αυτή την έννοια: αφενός roa (ο ορών, ο βλέπων και τα ομοειδή τους) και αφετέρου nabi (ο ομιλών εκ μέρους κάποιου). Ενώ στην ΠΔ αρχικά οι λέξεις είχαν διαφορετικό νόημα, στα χρόνια των συγγραφέων προφητών σημαίνουν το ίδιο πράγμα. Η λέξη έχει τη διπλή σημασία του «καλώ» και του «αγγέλλω», εννοεί δηλαδή αυτόν που αφενός έχει κληθεί και αφετέρου αναγγέλλει κάτι. Ο προφήτης δηλαδή είναι ταυτόχρονα *αγγελιαφόρος* και *ερμηνευτής* του θείου λόγου. (Γριζοπούλου, Ό., &Καζλάρη, Π. 2012 σελ.78)

Το έργο τους: κυρίαρχα θρησκευτικό. Οδηγούμενοι από το πνεύμα του Θεού μεταφέρουν το μήνυμά του στον κόσμο, υψώνοντας τη φωνή τους εναντίον όχι μόνο του βασιλιά, αλλά όλου του λαού και της κοινής γνώμης. Η κλήση τους συνδέεται με κάποια σοβαρή κρίση που παρουσιάζεται στο έθνος. Ωστόσο η προφητική

διαμαρτυρία δεν εκφράζεται μόνον όταν είναι φανερή η αποτυχία του κράτους και της πολιτικής του. Διατυπώνεται δυναμικά ακόμη και σε περιόδους ευημερίας και αυτάρκειας, οι οποίες μάλιστα στηλιτεύονται ως αμαρτία απέναντι στο Θεό και προδοσία της πραγματικής αποστολής του Ισραήλ. Οι προφήτες επιχειρούν μέσα στις συνθήκες της εποχής τους να επαναφέρουν τη θρησκεία στον πραγματικό της άξονα. «Ο προφητικός λόγος είναι ιστορικός με την έννοια ότι κατά κύριο λόγο αναφέρεται στις ανάγκες της συγκεκριμένης εποχής, στην οποία έζησε ο προφήτης. Η αναφορά στο παρελθόν και η ενατένιση στο άμεσο μέλλον γίνεται, εφόσον αυτά εξυπηρετούν το προφητικό μήνυμα του παρόντος και όχι γιατί αυτά καθαυτά έχουν ιδιαίτερη σημασία» (Δόικος, 1980, σελ. 334). Παρά τις ιδιαιτερότητές τους, τρεις κοινές κατευθυντήριες γραμμές του έργου όλων είναι: ο μονοθεϊσμός, η ηθική και η προσδοκία της σωτηρίας. Βασικό μοτίβο των λόγων τους: η ένταση ανάμεσα στη δωρεά του Θεού προς τον Ισραήλ και την εντολή του, την οποία ο Ισραήλ δεν πραγματοποιεί. Οι προφήτες επιδιώκουν τη (επανα)σύνδεση Θεού - ανθρώπων μέσα στο παρόν, ωστόσο το μήνυμά τους στρέφεται προς το μέλλον και προς το τέλος της ιστορίας, αναδεικνύοντας αλήθεια ότι η «υψηλή» προφητεία στην οποία αποκαλύπτονται όλα τα παραπάνω εξασθενεί μετά την εξορία (Γριζοπούλου & Καζλάρη, 2006, σελ. 78).

Τα προφητικά βιβλία: Οι προφήτες είναι δεκαέξι και τα βιβλία τους δεκαεννέα. Τα βιβλία των τεσσάρων «μειζόνων» τοποθετούνται στον Κανόνα σύμφωνα με τη χρονολογική τους σειρά, ενώ η τακτοποίηση των «ελασσόνων» είναι πιο αυθαίρετη. Στην ομάδα των Μεγάλων Προφητών ανήκουν τέσσερις προφήτες: ο Ησαΐας, ο Ιερεμίας, ο Ιεζεκιήλ και ο Δανιήλ, αλλά τα έργα που περιλαμβάνει η ομάδα, σύμφωνα με τον κανόνα της Ορθόδοξης Εκκλησίας είναι επτά, καθώς με το όνομα του προφήτη Ιερεμία συνδέονται τρία επιπλέον έργα, «Βαρούχ», «Θρήνοι Ιερεμίου» και «Επιστολή Ιερεμίου». Η χρονολογική ένταξη των προφητών παρουσιάζεται στον πίνακα 1.

Πίνακας 1: Χρονολογική ένταξη των προφητών

ΕΠΟΧΗ	ΕΛΑΣΣΟΝΕΣ	ΜΕΙΖΟΝΕΣ	ΟΝΟΜΑΣΙΑ
8 ^{ος} αι. π.Χ.	Αμώς (760-750) Ωσηέ (750-725) Μιχαίας (722-701)	Ησαΐας (740-700)	Προαιχμαλωσιακοί

7^{ος} αι. π.Χ.	Σοφονίας (630) Ναούμ (620-612) Ιωνάς (612) Αββακούμ (605)	Ιερεμίας (627-621, 609-605, 599 εξ.)	
6^{ος} αι. π.Χ.	Οβδιού (586)	Δανιήλ (605-536) Ιεζεκιήλ (593-570)	Αιχμαλωσιακοί
	Αγγαίος (520) Ζαχαρίας (520-518)		Μετ αιχμαλωσιακοί
5^{ος} αι. π.Χ.	Μαλαχίας (470-460) Ιωήλ		

Για τη σύνθεση των βιβλίων υπάρχουν διάφορες απόψεις. Πάντως σίγουρα το κήρυγμά τους ήταν αρχικά προφορικό, λόγια που μεταβιβάζονταν από στόμα σε στόμα και αργότερα, μετά το θάνατο του προφήτη καταγράφονταν, ενώ τμήματα των βιβλίων μπορεί να γράφτηκαν ή να υπαγορεύτηκαν από τον ίδιο τον προφήτη. (Αγουρίδης, Σ.1995, σελ.157-160).

Ο προφητικός λόγος: Οι προφίτες μεταδίδουν τα μηνύματά τους με ποικίλους τρόπους, ανάλογα με την περίσταση και τα ερεθίσματα που τους δίνει η κοινωνική και θρησκευτική κατάσταση της εποχής. Έτσι, ως μορφές του προφητικού λόγου ορίζονται (Δόικος Δ.1980.σελ, 338) : προειδοποίηση, επίπληξη, απειλή, θρήνος, νόμος, προτροπή, υπόσχεση κ.α. Πολύ χαρακτηριστικές είναι η απειλή και η υπόσχεση. Με την πρώτη ο προφήτης όχι μόνο μέμφεται το λαό ή τους ηγέτες για τις αμαρτίες τους απέναντι στο Θεό ή τους ανθρώπους, αλλά ταυτόχρονα προλέγει την παραδειγματική τους τιμωρία. Με την υπόσχεση ο προφήτης ευαγγελίζεται σωτηρία και αγαθά, υλικά και πνευματικά, για το παρόν και το μέλλον. Και οι μεσσιανικές προφητείες συγκαταλέγονται στις υποσχέσεις.

Ο ρόλος των προφητών

- 1) Οι προφίτες υπήρξαν αγγελιοφόροι του Θεού που προσέφεραν στους ανθρώπους τη δυνατότητα να κατανοούν την εποχή τους και να συναισθάνονται ποια ήταν η αμαρτία τους.
- 2) Οι προφίτες κατανοούσαν βαθιά την εποχή τους και αναγνώριζαν τις εξελίξεις που οδηγούσαν σε απομάκρυνση από το Θεό και καταστροφή της Διαθήκης.
- 3) Προέβλεπαν και προέλεγαν την καταστροφή που ερχόταν για τον Ισραήλ.
- 4) Καλούσαν το λαό σε μετάνοια και επιστροφή στη Διαθήκη.

- 5) Άνοιγαν προοπτική ελπίδας μιλώντας για την αποκατάσταση και τη σωτηρία και για το κοντινό και για το εσχατολογικό μέλλον.
- 6) Στην ΚΔ και στα λόγια του Χριστού υπάρχουν πολλές αναφορές σε ρήσεις τους.
- 7) Το κήρυγμά τους κατέχει σημαντική θέση στη ζωή και τη λατρεία της Εκκλησίας.
- 8) Η θεολογία των προφητών αποτελεί πρόοδο στην παλαιοδιαθηκική θρησκευτική σκέψη και στην αποκάλυψη του Θεού.
- 9) Τα μηνύματά τους είναι διαχρονικά και αφορούν όλους τους ανθρώπους.

Ας παραδεχτούμε ότι στις μέρες μας, συζητώντας με μαθητές Λυκείου γύρω από το «τι είναι ένας προφήτης», θα διαπιστώσουμε ότι για τους περισσότερους πρόκειται για ένα πρόσωπο με λίγο πολύ μαγικές / μαντικές ικανότητες που προβλέπει το μέλλον. Μια τέτοια αντίληψη επικρατεί και ως προς τους βιβλικούς προφήτες. Αυτό σημαίνει πως έχει σημασία να θεμελιώσουμε χριστιανικές προϋποθέσεις προσέγγισης του προφητικού έργου χωρίς να είμαστε σίγουροι ότι στο πλαίσιο του ΜΘ και μιας σχολικής εργασίας μπορούμε να κατανοήσουμε το μυστήριο της ύπαρξης και του λόγου των προφητών, ωστόσο έχει νόημα να δημιουργήσουμε όρους μαθησιακής διεργασίας που έχουν ως βασικό προσανατολισμό:

α) να ξεκαθαρίσουμε το «σκοτάδι» που συχνά τους περιβάλλει στη σκέψη των μαθητών,

β) να διαλευκάνουμε τα σημεία της ζωής και της διδασκαλίας τους που έχουν ιδιαίτερη σημασία για τη χριστιανική πίστη και

γ) να προσεγγίσουμε μηνύματά τους, τα οποία διευρύνουν και οξύνουν τους θρησκευτικούς, ηθικούς και κοινωνικούς προβληματισμούς των μαθητών και τους βοηθούν να πάρουν θέση στο ζήτημα της θρησκείας και της πίστης (Γριζοπούλου & Καζάρη, 2006, σελ. 79-80).

Η προφητεία ως μια εξελικτική διαδικασία μέσα στη συνάφεια της εποχής της: Συνήθως ρίχνουμε το βάρος στην επεξεργασία των προφητικών μηνυμάτων και ίσως παραμελούμε την ανάδειξη των ιστορικών συνθηκών μέσα στις οποίες έδρασαν. Κι όμως πρόκειται για έναν πολύ σημαντικό παράγοντα, αν θέλουμε να μπορέσουν τα παιδιά να κατανοήσουν τον προφήτη (άρα και το κήρυγμά του) ως ζωντανή και συγκεκριμένη ύπαρξη. Αναδεικνύουμε, λοιπόν, τις σχέσεις των προφητών με συγκεκριμένες ανάγκες, αιτήματα και αδιέξοδα της εποχής τους.

Η προφητεία ως διδασκαλία με συγκεκριμένο περιεχόμενο, ύφος, επαναλαμβανόμενα μοτίβα, ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και επικεντρώσεις. Ωστόσο,

υπάρχουν και κάποιες προϋποθέσεις, βασικές σε όλους τους προφήτες, που θα πρέπει να επισημάνουν και να συνειδητοποιήσουν οι μαθητές.

Η προφητεία

Η προφητεία συναντάται μόνο στην Αγία Γραφή και είναι το ισχυρότερο τεκμήριο της θεοπνευστίας της. Σε αντίθεση προς την πρόβλεψη, το περιεχόμενο της οποίας αναφέρεται στα ατομικά πεπρωμένα και το εγγύτερο μέλλον, η προφητεία αναφέρεται κυρίως στα μεγάλα εσχατολογικά θέματα, τα οποία πραγματεύονται και τα κηρύγματα των προφητών της Παλαιάς Διαθήκης (Καριώτογλου, 1990, σελ. 410-411). Για να δούμε τη δύναμη της προφητείας και την υπεροχή της έναντι της φυσικής πρόγνωσης και της αρχαίας μαντείας, πρέπει να έχουμε ολοκληρωμένη εικόνα σ' όλη την Αγία Γραφή κι όχι μόνο στην Παλαιά Διαθήκη.

Το θαύμα έγινε για να πεισθούν οι σύγχρονοι του θαυματουργούντος προσώπου είτε προφήτη, είτε του Χριστού, είτε των Αποστόλων. Η προφητεία απευθύνονταν στους μεταγενέστερους.

Κέντρο της προφητικής διδασκαλίας είναι η *υπόσχεση της στενής σχέσης Θεού - Ισραήλ* «Θα περπατάω ανάμεσά σας και θα είμαι ο Θεός σας κι εσείς θα είστε ο λαός μου», (Λευ 26,12). Πρόκειται για την Εκλογή του Ισραήλ, που επιβεβαιώνεται και συνδέεται στενά με όλες τις επεμβάσεις του Θεού στην ιστορία του (Εξοδος, εγκατάσταση, κίνδυνοι, βασιλεία κ.α.). Μ' αυτές τις παραδόσεις και τις μνήμες ζούσαν όχι μόνο οι προφήτες, αλλά σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό και οι περισσότεροι Ισραηλίτες. (Γριζοπούλου & Καζλάρη, 2006, σελ. 80).

Όσο κι αν αυτές οι μνήμες εκφράζονται σε όλα τα κείμενα της ΠΔ, εκείνο που ξεχώριζε στο προφητικό κήρυγμα ήταν ότι οι προφήτες συνέδεαν αυτές τις μνήμες με μια αυστηρή -και συχνά σκληρή- κριτική (π.χ. «Σας έφερα σε καρποφόρα χώρα για να χαίρεστε τους καρπούς και τα καλύτερα αγαθά της, αλλά εσείς ήρθατε και μολύνετε τη χώρα μου, κάνατε μισητή τη χώρα που μου ανήκει», Ιερ 2,7). Αυτό σημαίνει ότι ο Ισραήλ περιφρόνησε το δώρο του Θεού (αναγνώρισε άλλους κυρίους) και το καταχράστηκε (αδίκησε, εκμεταλλεύτηκε κ.α.). Ο Ισραήλ, δηλαδή, απέκτησε μια ψεύτικη αίσθηση ασφάλειας και αυτάρκειας, ξέχασε το έργο του Θεού και η ζωή αποϊεροποιήθηκε.

Απέναντι σ' αυτά οι προφήτες δε διακηρύσσουν μια ουράνια τιμωρία, αλλά ορίζουν την *ευθύνη του ίδιου του Ισραήλ*: «Δεν φταις για όλα αυτά εσύ, που εγκατέλειψες τον Κύριο, το Θεό σου, όταν σε οδηγούσε στην πορεία σου;» Πρόκειται

για μια παρατήρηση/πρότυπο σε όλους τους προφήτες. Η ανάδειξη της προσωπικής ευθύνης συνιστά ένα πολύ σημαντικό βήμα για την ανάπτυξη της θρησκευτικής σκέψης. Επιπλέον αγωνίζονται με τους συγχρόνους τους πάνω στην *πράξη της ζωής και της πίστης* που απορρέει από την Εκλογή, τονίζοντας όχι μόνο την προσωπική, αλλά και την κοινωνικοπολιτική διάσταση της αποϊεροποίησης της ζωής.

Παρά τις κοινές αυτές προϋποθέσεις ο κάθε προφήτης διδάσκει με κάποιες ιδιαίτερες επικεντρώσεις που σχετίζονται με την εποχή, τις συνθήκες και την προσωπικότητά του. Στη διδασκαλία μας προσπαθούμε, κατά το δυνατόν, να αναδείξουμε κάποια *ιδιαίτερα χαρακτηριστικά* του κάθε προφήτη. Τα ερμηνευτικά - θεολογικά στοιχεία που αναφέραμε είναι απαραίτητα για τον διδακτικό σχεδιασμό της θεματικής ενότητας που θα παρουσιάσουμε στους μαθητές. Είναι η οπτική με την οποία θα προσεγγίσουμε με τους μαθητές το ζήτημα της προφητείας στη θεματική ενότητα 3. Συγκεκριμένα, όταν καλούνται να επεξεργαστούν τις δραστηριότητες των φύλλων εργασίας.

1.3. Ησαΐας: ο ευαγγελιστής προφήτης

Βασικός άξονας της εφαρμογής της διδακτικής πρότασης μας είναι το κείμενο του Ησαΐα 11,1-10. Όπως αυτό υπάρχει στη θεματική ενότητα 3 του φακέλου μαθήματος των θρησκευτικών για τη Γ Λυκείου. Θεωρούμε σκόπιμο πριν από την μελέτη και επεξεργασία του κειμένου να δώσουμε στους μαθητές τα παρακάτω στοιχεία και πληροφορίες για την εποχή και το έργο του προφήτη Ησαΐα έτσι ώστε οι μαθητές να έχουν μια πληρέστερη εικόνα του ιστορικού πλαισίου της εποχής του προφήτη.

1.3.1. Ο προφήτης και η εποχή του

Ο προφήτης Ησαΐας θεωρείται ως ένας από τους επιφανέστερους θεολόγους, κήρυκες, διδασκάλους και ποιητές της Π.Δ. και το προφητικό έργο του αναμφίβολα επέδρασε περισσότερο από οποιοδήποτε άλλο τόσο στην ιουδαϊκή όσο και στη

χριστιανική σκέψη. Παρ' όλα αυτά, για το πρόσωπο του προφήτη ελάχιστα στοιχεία είναι γνωστά και λιγότερο εκείνα που μπορούν να διερευνηθούν ιστορικά. Ανάλογα ισχύουν και για το βιβλίο του· αν και είναι το μεγαλύτερο προφητικό έργο της Βίβλου, ελάχιστες είναι οι περικοπές εκείνες που η σύγχρονη έρευνα μπορεί να συσχετίσει με τον προφήτη που έδρασε τον 8^ο π.Χ. αιώνα, την ίδια σχεδόν περίοδο με τον συμπολίτη του Μιχαία στην Ιερουσαλήμ.

Οι περισσότερες από τις δυσκολίες αυτές δεν ήταν άγνωστες στους αρχαίους ερμηνευτές. Γι' αυτόν προφανώς τον λόγο και αναμφίβολα για την απaráμιλλη δύναμη του προφητικού μηνύματος του Ησαΐα, πολύ νωρίς η Χριστιανική ερμηνευτική παράδοση, ακολουθώντας την αντίστοιχη πρακτική της Καινής Διαθήκης, δεν επικεντρώνει το ενδιαφέρον της τόσο στη σύνδεση των προφητειών του βιβλίου με την ιστορική πραγματικότητα του 8^{ου} π.Χ. αιώνα, όσο με το πρόσωπο και το έργο του Ιησού Χριστού. Δεν είναι κατά συνέπεια τυχαίο το ότι πολλοί εκκλησιαστικοί συγγραφείς αντιμετωπίζουν τον Ησαΐα όχι απλώς ως τον μεγαλύτερο προφήτη, αλλά σαν ευαγγελιστή ή απόστολο. (Κωνσταντίνου, Μ.2014.σελ,316).

Το όνομα του προφήτη יֵשַׁעְיָהוּ (*Jeschajahu*), προερχόμενο ετυμολογικά από τη ρίζα יָשָׁא (*yasha* = *σώζω, βοηθώ*) και τη συντετμημένη μορφή יְהוָה του ονόματος του Θεού יְהוָה (*Γιαχβέ*), σημαίνει «*Ο Κύριος σώζει*» (Δόικος, 1980, σελ. 386) και συνοψίζει παραστατικά το περιεχόμενο του μηνύματός του, καθώς καθ' όλη τη διάρκεια της δράσης που διακήρυττε ότι μόνον με την ακλόνητη εμπιστοσύνη του στον Θεό μπορεί ο λαός του Ιούδα να σωθεί από τους εχθρούς του. Από την εκλατινισμένη μορφή του ονόματός του προέρχεται και ο τίτλος του βιβλίου στην Vulgata, "*LiberIsaiae*" και στις σύγχρονες ευρωπαϊκές μεταφράσεις: *Isaiah, Ésaïe, Jesaja*, κ.τ.ο.

Βιογραφικά στοιχεία για τον προφήτη Ησαΐα προκύπτουν, όπως είναι αναμενόμενο, μόνον από το πρώτο μέρος του έργου. Γεννήθηκε γύρω στο έτος 770 π.Χ. και έδρασε στην Ιερουσαλήμ κατά τις τελευταίες δεκαετίες του 8^{ου} αιώνα επί της βασιλείας των Ιωάθαμ, Άχαζ και Εζεκία (Μούρτζιος,, 2016, σελ. 41). Σύμφωνα με την επιγραφή του βιβλίου του: «*Όρασις, ἣν εἶδεν Ἡσαΐας υἱὸς Ἀμώς, ἣν εἶδε κατὰ τῆς Ἰουδαίας καὶ κατὰ Ἱερουσαλήμ ἐν βασιλείᾳ Ὀζίου καὶ Ἰωάθαμ καὶ Ἀχαζ καὶ Ἐζεκίου, οἱ ἐβασίλευσαν τῆς Ἰουδαίας*» (Ησ. 1,1), το έργο του περιέχει προφητικά μηνύματα που αποκαλύφθηκαν στον Ησαΐα, τον γιο του Αμώς, εναντίον της Ιουδαίας και της Ιερουσαλήμ, τον καιρό που βασιλιάδες της Ιουδαίας ήταν ο Οζίας, ο Ιωάθαμ, ο Άχαζ και ο Εζεκίας. Από την επιγραφή αυτή συνάγεται ότι ο προφήτης έδρασε για σχετικά μεγάλο χρονικό διάστημα, που καλύπτει την περίοδο της βασιλείας τεσσάρων

ηγεμόνων του Ιούδα, ότι το κήρυγμά του είχε κυρίως απειλητικό για το βασίλειο του Ιούδα και την πρωτεύουσά του περιεχόμενο και ότι ο πατέρας του ονομαζόταν Αμώς (אִמּוֹס), αλλά πρόκειται για διαφορετικό πρόσωπο από τον ομώνυμο προφήτη (Δόικος, 1980, σελ. 386) Αμώς (אִמּוֹס) όπως εύκολα διαπιστώνεται από τη διαφορετική ορθογραφία των δύο ονομάτων στο πρωτότυπο κείμενο. Εκτός από το όνομα του πατέρα του, ελάχιστα στοιχεία για την οικογενειακή κατάσταση του Ησαΐα είναι γνωστά.

Ήταν έγγαμος, η σύζυγός του όμως δεν μνημονεύεται με το όνομά της, αλλά χαρακτηρίζεται ως «προφήτισσα» (Ησ 8,3). Απέκτησε δύο γιούς, οι οποίοι έφεραν τα συμβολικά ονόματα אִשְׁכַּנְזִי (Schear Jaschuv, “το υπόλοιπον θα επιστρέψει”) (7,3) και אִמְחַשְׁבַּז (Maherschallhaschbaz, “ταχέως σκύλευον, ὀξέως προνόμευσον”) (8,3). Από το κείμενο δεν προκύπτουν στοιχεία για την ύπαρξη ή μη και άλλων παιδιών. Στο 7,14 εξαγγέλλεται η γέννηση ενός άλλου παιδιού που θα φέρει το επίσης συμβολικό όνομα אִמְמַנּוּ־אֵל (Immanu’el), Ἐμμανουήλ (κατά τους Ο΄), αλλά θεωρείται βέβαιο ότι δεν υπονοεί τρίτο γιο του προφήτη. (Κωνσταντίνου, Μ.2014.σελ.317-318).

Κλήθηκε στο προφητικό αξίωμα το 738 π.Χ. με θείο ὄραμα (κεφ. 6), το οποίο του αποκάλυψε το περιεχόμενο της προφητικής του αποστολής. Η περικοπή της εκλογής του εμπεριέχει το ὄραμα της κλήσης (6,1-4), τα αποτελέσματα του οράματος (6,5-7), την εκλογή του προφήτη και την αποστολή του (6,8-13). Το ὄραμα άσκησε καθοριστική επίδραση σε όλη την προφητική δράση και το προφητικό κήρυγμα του Ησαΐα, που κάλυψε ολόκληρη τη ζωή του. Η δραστηριότητα για την εκπλήρωση της αποστολής υπήρξε σύντονη και συνεχής, στηρίχθηκε δε τόσο στον προφορικό όσο και στον γραπτό λόγο. Η εξαιρετική προφητική δύναμη του κηρύγματος μαζί με την προσωπική αυταπάρνηση του προφήτη συνέθεσαν την υπέροχη εικόνα του μεγάλου προφήτη, του μέγιστου από όλους τους άλλους προφήτες της Παλαιάς Διαθήκης.

Ο Ησαΐας έδρασε σε μια εποχή πολύ κρίσιμη για τη θρησκευτική και την πολιτική ιστορία του Ισραήλ, η δε προσωπικότητά του σφράγισε την εποχή του. Προικισμένος με εξαιρετη ευφυΐα και άρτια πνευματική συγκρότηση, ασκούσε τεράστια επιρροή ως ηθική και θρησκευτική προσωπικότητα σε όλους τους τομείς του δημόσιου και του ιδιωτικού βίου του λαού. Το πλούσιο ποιητικό του τάλαντο, η εξαιρετη ρητορική του δεινότητα και η πρωτότυπη συγγραφική του ικανότητα συνδέονται άρρηκτα με το περιεχόμενο της προφητικής του αποστολής και γίνονται δύναμη διαπλαστική στο κοινωνικό σύνολο, για το οποίο ο προφήτης επιδείκνυε αμέριστο ενδιαφέρον. Με την ίδια ευαισθησία παρακολουθούσε τον δημόσιο βίο και

έκρινε την εξωτερική πολιτική του Ισραήλ. Κριτήριο απόλυτο ήταν η θεοκρατία της πάτριας θρησκείας και μέλημα κύριο η αυστηρή προσήλωση στη θρησκεία του Γιαχβέ και στον θείο νόμο. Κανείς από τους προφήτες της Παλαιάς Διαθήκης δεν τόνισε με τόση δύναμη και πληρότητα την υπερκόσμια αγιότητα του Θεού και την απόλυτη αξία της πίστης, γι' αυτό και χαρακτηρίστηκε με επιτυχία ως ο κατ' εξοχήν «*προφήτης της πίστεως*» (Ησ. 7,9· 28,16· 30,15), αλλά και κανείς από τους άλλους προφήτες δεν προφήτευσε και δεν περιέγραψε με τόση πνευματική διαύγεια και σαφήνεια τον μέλλοντα αιώνα της εμφάνισης του Μεσσία. Η εμφάνιση του Μεσσία εγκαινιάζει την αρχή μιας νέας λαμπρής εποχής, συνδέεται με τη θαυμαστή γέννησή του από παρθένο (κεφ. 7) με τη συγκρότησή του (κεφ. 21), με τη λυτρωτική δράση του, με το ιλαστήριο πάθος του και με την τελική νίκη του, που ολοκληρώνει το απολυτρωτικό του έργο για τον άνθρωπο. Η προφητική πληρότητα της μεσσιανικής εποχής και της αποστολής του Μεσσία αξιοποιήθηκαν στη χριστιανική παράδοση, ο δε Ησαΐας χαρακτηρίστηκε από τους Πατέρες της Εκκλησίας ως ο «ευαγγελιστής προφήτης». (Britannica Larousse τόμος 22, σελίδα 177 ,(1981).

1.3.2. Η σύνθεση του βιβλίου του Ησαΐα

Η αυθεντικότητα του βιβλίου του Ησαΐα ήταν γενικά παραδεκτή μέχρι τον 12^ο αι. Είναι αλήθεια ότι η ιουδαϊκή και η χριστιανική παράδοση δεχόταν τη συγγραφή όλου του βιβλίου από ένα πρόσωπο, όπως φαίνεται από το βιβλίο της Σοφίας Σιράχ (Σοφ. Σιράχ 48, 23-24) ή τις αναφορές των συγγραφέων της Κ.Δ. στο βιβλίο του Ησαΐα, οι οποίοι δεν κάνουν καμία διάκριση ανάμεσα στα διαφορετικά κομμάτια του Ησαΐα (Καϊμάκης, 1984, σελ. 12). Στους νεότερους χρόνους προτεστάντες ερμηνευτές διαίρεσαν το βιβλίο σε δύο μέρη και απέδωσαν τη συγγραφή των κεφ. 40-66 σε άγνωστο προφήτη του 6^{ου} αι. π.Χ. (Eissfeldt, 1964, σελ. 408).

Σύμφωνα με τον καθηγητή Μ. Κωνσταντίνου (2014.σελ.316-317) ,Η σύγχρονη έρευνα δέχεται ότι το βιβλίο του Ησαΐα συνιστά μια συλλογή προφητικών κειμένων που συγκροτήθηκε σταδιακά κατά τη διάρκεια αρκετών αιώνων. Συγκεκριμένα τα κεφάλαια 40-55 του βιβλίου διαφέρουν ουσιαστικά ως προς το περιεχόμενο και το ύφος από τα προηγούμενα και τα επόμενα. Από τη μελέτη των κεφαλαίων αυτών προκύπτει ότι το περιεχόμενο των προφητειών τους σχετίζεται με τα τελευταία χρόνια της βαβυλώνιας αιχμαλωσίας και το ύφος τους είναι παρηγορητικό σε αντίθεση με το απειλητικό ύφος των προφητειών του 8^{ου} π.Χ. αιώνα που περιέχονται στο πρώτο μέρος. Είναι κατά συνέπεια προφανές ότι οι προφητείες αυτές προέρχονται από

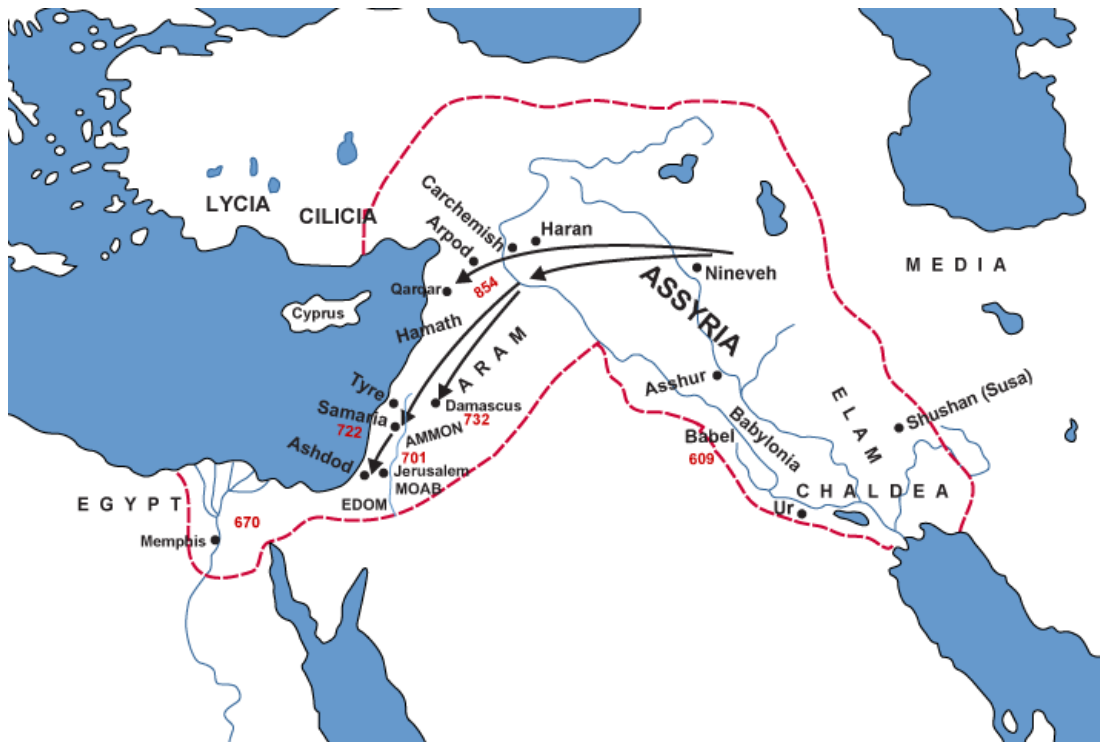
κάποιον άγνωστο προφήτη που έζησε στη Μεσοποταμία κατά το δεύτερο μισό του 6^{ου} π.Χ. αιώνα. Για τον λόγο αυτόν ο συγκεκριμένος προφήτης και τα κεφάλαια 40-55 του βιβλίου, το περιεχόμενο των οποίων αποδίδεται σ' αυτόν, δηλώνονται στη σύγχρονη έρευνα με το όνομα «Δευτεροησαΐας». Κατά ανάλογο τρόπο, τα κεφάλαια 56-66, που επίσης διαφοροποιούνται ως προς το ύφος και το περιεχόμενο από το υπόλοιπο έργο και φαίνεται να αναφέρονται στη μετά τη βαβυλώνια αιχμαλωσία περίοδο, αποδίδονται σε κάποιον τρίτο, επίσης άγνωστο, προφήτη και δηλώνονται ως «Τριτοησαΐας». Έτσι, για τη δήλωση των πρώτων 39 κεφαλαίων του βιβλίου επικράτησε ο όρος «Πρωτοησαΐας».

1.3.3. Τα πολιτικά γεγονότα και η προφητική δράση του προφήτη Ησαΐα

Για να κατανοήσουμε την προφητική δράση του προφήτη Ησαΐα, πρέπει να έχουμε υπόψη τα πολιτικά γεγονότα, τα οποία συνέβησαν στην εποχή του και τον κάλεσαν στον προφητικό αγώνα.

Ο Ησαΐας έδρασε κατά τη διάρκεια μιας θυελλώδους περιόδου που την σημάδεψε η επέκταση της Ασσυρίας και την παρακμή του Ισραήλ. Οι Ασσύριοι, λαός εγκατεστημένος στη βόρεια Μεσοποταμία (Ασσυρία), σε περιόδους ακμής επεξέτειναν τα όριά τους ανατολικά μέχρι τη Μηδία, βόρεια μέχρι την Αρμενία, δυτικά μέχρι την Κιλικία και τη Μεσόγειο Θάλασσα και νότια μέχρι την Αίγυπτο και την έρημο της Αραβίας (Δόικος, 1984, σελ. 105) (*Χάρτης 1*). Οι σχέσεις μεταξύ Ισραηλιτών και Ασσυρίων ήταν ως επί το πλείστον σχέσεις υποτέλειας των Ισραηλιτών.

Χάρτης 1: Η εξάπλωση των Ασσυρίων (BibleHistoryOnline) Bible History Online https://www.bible-history.com/maps/assyrian_expansion.html (ανακτήθηκε στίς 2-11-2018)

Κατά τον λεγόμενο *συροεφραϊμικό πόλεμο* (735/4 π.Χ.) οι βασιλιάδες Φεκάχ (Φεκεέ Ο΄) (735-732 π.Χ.) του Ισραήλ και Ραζίν (Ραασών Ο΄) των Αραμαίων συνήψαν συμμαχία, στην οποία κάλεσαν και τους ηγεμόνες των γειτονικών χωρών προκειμένου να επιτεθούν εναντίον του ισχυρού ηγεμόνα των Ασσυρίων Τυγλάθ-Πιλεζέρ τον Γ΄ (745-727 π.Χ.) και να αντιμετωπίσουν την ασσυριακή επεκτασιμότητα προς τα δυτικά. Η άρνηση όμως του βασιλιά Άχαζ (736-725 π.Χ.) του Ιούδα να συμμετάσχει στη συμμαχία είχε ως συνέπεια να εισβάλει ο συνασπισμένος στρατός Ισραηλιτών (Εφραΐμ) και Αραμαίων (Συρίων) στο βασίλειο του Ιούδα. Για να αντιμετωπίσει τον κίνδυνο ο Άχαζ κάλεσε σε βοήθεια τους Ασσυρίους χωρίς να αναλογιστεί τις συνέπειες της πράξης του.

Στην επικίνδυνη αυτή κατάσταση ο προφήτης Ησαΐας, διαβλέποντας τον κίνδυνο που θα διέτρεχε, όχι μόνον το βόρειο, αλλά και το νότιο βασίλειο προσπάθησε να αποτρέψει τον βασιλιά Άχαζ από αυτό το εγχείρημα· διότι ο προφήτης επιβάλλεται να επεμβαίνει στην πολιτική, όταν τίθεται σε κίνδυνο ή θρησκεία και η πίστη του λαού. «Για τον προφήτη, το βασίλειο της Συρίας καθώς και το βασίλειο του Ισραήλ δεν είχαν ελπίδα να σωθούν. Η καταστροφή τους ήταν δεδομένη. Αυτή όμως δε θα οφειλόταν στις ενέργειες των Ασσυρίων, αλλά θα ήταν αποτέλεσμα της σωτηριώδους ενέργειας του Θεού των Ιουδαίων» (Καϊμάκης, 2016). Πράγματι, το 732 π.Χ. ο Τυγλάθ-Πιλεζέρ ο Γ΄ κατέλαβε τη Δαμασκό καταλύοντας το αραμαϊκό κράτος και στη συνέχεια κυριέψε πολλές ισραηλιτικές πόλεις, κατέστησε φόρου υποτελή τον βασιλιά

του Ισραήλ Μαναήμ (743-737) και οδήγησε μέρος του λαού στην αιχμαλωσία (Δόικος, 1984, σελ. 105). Αλλά και ο σύμμαχος των Ασσυρίων, ο Άχαζ κατέληξε υποτελής του, γιατί η συμμαχία του σήμαινε ότι οι Ιουδαίοι έπρεπε να καταβάλουν φόρο υποτέλειας στον Ασσύριο μονάρχη, να αναγνωρίσουν επίσημα την ασσυριακή θρησκεία και ακόμη να ανεγείρουν θυσιαστήριο στο Ναό του Σολομώντος κατά το ασσυριακό πρότυπο: *«καὶ ὠκοδόμησεν Οὐρίας ὁ ἱερεὺς τὸ θυσιαστήριον κατὰ πάντα, ὅσα ἀπέστειλεν ὁ βασιλεὺς Ἄχαζ ἐκ Δαμασκοῦ καὶ εἶδεν ὁ βασιλεὺς τὸ θυσιαστήριον καὶ ἀνέβη ἐπ’ αὐτὸ καὶ ἐθυμίασε τὴν ὀλοκαύτωσιν αὐτοῦ καὶ τὴν θυσίαν αὐτοῦ καὶ τὴν σπονδὴν αὐτοῦ καὶ προσέχεε τὸ αἷμα τῶν εἰρηνικῶν τῶν αὐτοῦ ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον»* (Δ΄ Βασ. 16,11-13). Άμεση συνέπεια, λοιπόν, της πολιτικής υποτέλειας, υπήρξε η είσοδος ειδωλολατρικών στοιχείων στην «μωσαϊκή» θρησκεία και ο συγκρητισμός άρχισε να επικρατεί στην Ιουδαία (Δόικος, 1980, σελ. 388). Αργότερα, ο διάδοχος του Άχαζ, ο Εζεκίας επιχείρησε θρησκευτική μεταρρύθμιση με σκοπό να απομακρύνει αυτά τα ειδωλολατρικά στοιχεία ασσυριακής προέλευσης από την ιουδαϊκή λατρεία.

Όταν πέθανε ο Ασσύριος ηγεμόνας Τιγλάθ-Πιλεσέρ ο Γ΄, ο βασιλιάς Ωσηέ (731-723) του Βορείου Βασιλείου αρνήθηκε την ασσυριακή υποταγή με αποτέλεσμα ο Σαλαμανάσαρ ο Ε΄, διάδοχος τοῦ Τιγλάθ-Πιλεσέρ του Γ΄ να εισβάλλει στην χώρα των Ισραηλιτών και να πολιορκήσει την πρωτεύουσά τους Σαμάρεια, η οποία τελικά το 722 π.Χ. καταστράφηκε από τον Σαργών τον Β΄, διάδοχο του Σαλαμανάσαρ του Ε΄.

Οι πόλεις της Συρίας, της Φοινίκης και της Παλαιστίνης μετά τον θάνατο του Σαλαμανάσαρ του Ε΄ αναδιοργανώθηκαν ελπίζοντας στην βοήθεια των Αιγυπτίων προκειμένου να αποτινάξουν τον ζυγό των Ασσυρίων. Ωστόσο ὁ βασιλιάς Άχαζ του Ιούδα ακολουθούσε φιλική πολιτική προς τούς Ασσυρίους, και την πολιτική αυτή την ακολούθησε στην αρχή και ο γιός του και διάδοχός του Εζεκίας (725-697 π.Χ.). Ο Εζεκίας ακολουθώντας τις συμβουλές του προφήτη, καταπολέμησε την ειδωλολατρία και επανέφερε την λατρεία του Γιαχβέ και τον νόμο του Μωυσή (Δ΄ Βασ. 18,4-6).

Το 713 π.Χ. με υποκίνηση των Αιγυπτίων επαναστάτησαν και πάλι οι Φιλισταίοι, οι Εδωμίτες και οι Μωαβίτες κατά των Ασσυρίων και στην επανάσταση αυτή μετείχε και ο Εζεκίας, ο οποίος πείσθηκε από τις παροτρύνσεις των ιερέων και των ψευδοπροφητών, παρά την αντίθετη συμβουλή του προφήτη Ησαΐα (Ησ. 30,1εξ.) Τον προφήτη εξοργίζει ιδιαίτερα η πεποίθηση των επαναστατών στην βοήθεια της Αιγύπτου και για να εκφράσει παραστατικά την αδυναμία των Αιγυπτίων και την απαγωγή τους από τούς Ασσυρίους βαδίζει για τρία χρόνια (713-711) ξυπόλυτος τούς δρόμους της Ιερουσαλήμ, ντυμένος ένα σάκκο, προλέγοντας την καταστροφή τους

(Ησ. 20,1 εξ.). Κέντρο της αντιασσυριακής κίνησης ήταν η Ασδωδ (Άζωτος Ο'), εναντίον της οποίας ο Σαργών ο Β' (*Šarru-ukīn*ή*Šarru-kēn(u)*)(765-705 π.Χ.)έστειλε έναν από τους στρατηγούς του, ο οποίος την κατέλαβε το 711 π.Χ.: «*Τοῦ ἔτους οὗ εἰσῆλθεν Τανάθανεῖς Ἄζωτον, ἠνίκα ἀπεστάλη ὑπὸ Ἀρνᾶ βασιλέως Ἀσσυρίων καὶ ἐπολέμησε τὴν Ἄζωτον καὶ ἔλαβεν αὐτήν*» (Ησ. 20,1). Το όνομα του βασιλιά Σαργών εμφανίζεται στη Βίβλο μόνο στο βιβλίο του Ησαΐα: *שַׂרְגֹּן מֶלֶךְ אַשּׁוּר*(*Sargonmelehasur* = *Ο Σαργών, ο βασιλιάς της Ασούρ*) αλλά όπως έχει παρατηρήσει ο Τρεμπέλας οι Ο' κατά συγκοπή του πρώτου γράμματος μετέφρασαν το όνομα αντί Σαργών Αρνά.

Τον Σαργών διαδέχθηκε ο γιός του Σενναχηρίμ (704-681), που ήταν αλόγιστος δεσπότης. Οι υποτελείς λαοί εξεγέρθηκαν και πάλι με υποκίνηση της Αιγύπτου εναντίον των Ασσυρίων. Στην εξέγερση αυτή συμμετείχε και ο βασιλιάς του Ιούδα Εζεκίας, παρά την αντίθετη συμβουλή του προφήτη Ησαΐα. Ο Σενναχηρίμ συνέτριψε την επανάσταση, κατανίκησε την αιγυπτιακή βοήθεια, εισέβαλε στο Νότιο βασίλειο, κυρίεψε οχυρωμένες πόλεις μεταξύ των οποίων και την Λαχίς και με ισχυρό στρατό απείλησε την πρωτεύουσα Ιερουσαλήμ (701 π.Χ.). Ο βασιλιάς Εζεκίας, εμπυχούμενος από τον Ησαΐα, ο οποίος προφήτευσε την σωτηρία της πόλης (Δ' Βασ. 19,1 εξ.), και αποβλέποντας στην αιγυπτιακή βοήθεια (βλ. Δ' Βασ. 19,9), αρνήθηκε την υποταγή (Δ' Βασ. 19,10). Τελικά, η Ιερουσαλήμ σώθηκε ύστερα από θεία επέμβαση (Δ' Βασ. 20,35 εξ.).

Σχετικά με την εποχή της δράσης του προφήτη Ησαΐα εξωβιβλικές μαρτυρίες συμπληρώνουν ή επιβεβαιώνουν τις πληροφορίες της Βίβλου. Ενδεικτικά για τα πολεμικά κατορθώματα των Ασσυρίων σημειώνουμε μερικές από αυτές τις πληροφορίες:

α. Στις ανάγλυφες παραστάσεις τους, στις οποίες η έκφραση του προσώπου τους με το απλανές βλέμμα ατενίζει στο άπειρο (Δόικος, 1984, σελ. 106), διακρίνουμε τη σκληρότητα και αποφασιστικότητα, για την οποία συχνά κάνει λόγο ο προφήτης Ησαΐας: «*Δε θα πεινάσουν ούτε θα κουραστούν, δε θα νυστάζουν ούτε θα κοιμηθούν ... τα βέλη τους είναι μυτερά και τα τόξα τους τεντωμένα ...*»(Ησ. 5,27-28) (Δόικος, Κωνσταντίνου &Καζλάρη, 1995, σελ.155).

β. Σε ένα Χρονικό που περιγράφονται οι νίκες του Σαργών του Β' διαβάζουμε: «*Στην αρ[χή της βασιλικής μου διακυβερνήσεως, ... πολιορκησα; (κατέκτησα;) την πόλη των Σαμα]ρειτών [2 σειρές κατεστραμμένες][...] πήρα [27.290135 κατοίκους] ως αιχμαλώτους [και επάνδρωσα] με μερικούς [απ' αυτούς] 50 'άρματα για το βασιλικό μου στρατιωτικό σώμα. [Την πόλη την] έκ[τισα] καλύτερη απ' ότι [ήταν] πριν και*

[εγκατέστησα] εκεί ανθρώπους από χώρες που [εγώ] ο ίδιος είχα [κατα]κτήσει. Έβαλα έναν από τους αξιωματικούς μου ως κυβερνήτη τους και τους επέβαλα φόρους υποτελείας όπως [συνηθίζεται] στους Ασσύριους πολίτες» (Λοΐζος, 2014, σελ. 97). (Πρβλ. Δ΄ Βασ. 17,5-6).

γ. Η πολιορκία και η κατάληψη της Λαχίς από τον Σενναχηρίμ καταγράφεται σε μια σειρά ανάγλυφων που διακοσμούσαν το παλάτι του στη Νινευί (Curtis, 2007, σελ. 115).

δ. Το εξάπλευρο πρίσμα του Taylor που βρέθηκε στη Νινευί περιγράφει με υπεροπτικό ύφος τα κατορθώματα του Ασσύριου ηγεμόνα Σενναχηρίμ: «...Από τον Εζεκία του Ιούδα, που δεν υποτάχθηκε στο ζυγό μου, πήρα 46 οχυρωμένες πόλεις, καθώς και αναρίθμητες μικρές πόλεις της περιφέρειάς τους ... πήρα από αυτές ως λάφυρα 200.150 ανθρώπους, μεγάλους και μικρούς, άντρες και γυναίκες, άλογα, μουλάρια, γαϊδούρια, καμήλες, βόδια και πρόβατα αναρίθμητα. Τον ίδιο τον έκλεισα σαν το πουλί στο κλουβί στην Ιερουσαλήμ την έδρα του...» (Πρβλ. Δ΄ Βασ. 18,13) (Δόικος, Κωνσταντίνου & Καζλάρη, 1995, σελ. 149

Η ενότητα με την οποία ασχολούμαστε στην διδακτική μας πρόταση στο κεφ.3 είναι η αφορμή να γνωρίσουν οι μαθητές στοιχεία μιας ολόκληρης εποχής , το έργο ,το ύφος ,τη γλώσσα και τις ιδέες των συγγραφέων της εποχής . Να συσχετίσουν θέματα ,αξίες και συμπεριφορές στα κείμενα της Παλαιάς Διαθήκης με ζητήματα και προβλήματα της σύγχρονης εποχής ,επίσης να μπορέσουν να κατανοήσουν τη δυναμικότητα – διαχρονικότητα του προφητικού κειμένου στο παρόν και το μέλλον και την ανταπόκριση που μπορούν να έχουν στο σύγχρονο έφηβο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

2.1. Τα νέα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών στο μάθημα των Θρησκευτικών

Η φιλοσοφία και οι βασικές αρχές της θρησκευτικής εκπαίδευσης που διέπουν το νέο ΠΣ στα Θρησκευτικά Λυκείου έχουν ως βάση τα ιδιαίτερα εξελικτικά και αναπτυξιακά χαρακτηριστικά της ηλικιακής αυτής ομάδας των μαθητών/τριών, καθώς και τις παιδαγωγικές - εκπαιδευτικές προδιαγραφές και απαιτήσεις της ελληνικής εκπαίδευσης και της θεολογικής επιστήμης.

Το νέο ΠΣ στα Θρησκευτικά Λυκείου αποτελεί μία νέα παιδαγωγική πρόταση. Όπως αναφέρεται στον αντίστοιχο οδηγό του εκπαιδευτικού, ‘Έχει επιστημονικά τεκμηριωμένη βάση, η οποία στηρίζεται σε διεθνή, αλλά και σε ελληνική εμπειρία και έρευνα. Υιοθετεί δημιουργικά όλη την εμπειρία του παρελθόντος και επηρεάζεται από τις σύγχρονες θεωρίες της θρησκευτικής εκπαίδευσης και αγωγής στη διαμόρφωση των σκοπών, της μεθόδου και του περιεχομένου της Θρησκευτικής Εκπαίδευσης στοχεύοντας σε ένα σύγχρονο θρησκευτικό γραμματισμό. Το νέο ΠΣ στα Θρησκευτικά Λυκείου δίνει προτεραιότητα, ώστε κάθε μαθητής ή μαθήτρια, ανεξάρτητα από την θρησκευτική του/της δέσμευση, να μαθαίνει την θρησκευτική γλώσσα και τη γραμματική της, που θα τον/την βοηθήσει στην επικοινωνία με τον Θεό, με τον εαυτό και με τους άλλους στον τόπο που ζει. Το περιεχόμενο του ΠΣ δίνει έμφαση στην ορθόδοξη θεολογική παράδοση.’ (Οδηγός εκπαιδευτικού, Ν.Π.Σ. σελ.15).

Με αφετηρία τους γενικούς σκοπούς της εκπαίδευσης στο Λύκειο, όπως αυτοί διατυπώνονται στον Ν 1566/1985 (άρθρο 6) και τον Ν 4186/2013 (ΦΕΚ 193/17-9-2013, επισυνάπτεται στο παράρτημα της εργασίας) το νέο ΠΣ για το ΜτΘ λαμβάνει ακόμη υπόψη: α) όσα στοχεύει το Νέο Σχολείο για τον μαθητή /τρια, β) τον σκοπό του ΜτΘ, όπως ορίστηκε από τα ΠΣ της υποχρεωτικής εκπαίδευσης Δημοτικού-Γυμνασίου (ΠΣ 2017, σελ 20) και γ) τις ανάγκες του μαθητή/τριας του Λυκείου, ο οποίος σε αυτή την κρίσιμη περίοδο της ζωής του εκφράζει ανησυχίες και προσδοκίες, αναζητά και διερευνά, κατανοεί και μαθαίνει τα ζητήματα που είναι σημαντικά για όλη του τη ζωή. Το ΠΣ λαμβάνει υπόψη τι και πως έχει διδαχθεί στο ΜτΘ στο Δημοτικό και το Γυμνάσιο και γι’ αυτό ο θρησκευτικός γραμματισμός προεκτείνεται, σε μία διευρυμένη συνέχεια της επιδιωκόμενης θρησκευτικής μάθησης από το Δημοτικό μέχρι το Λύκειο.

‘Με βάση τις σύγχρονες παιδαγωγικές, ψυχολογικές και διδακτικές αρχές, καθώς και τις ιδιαίτερες συνθήκες της ελληνικής ορθόδοξης πραγματικότητας, η

φιλοσοφία του νέου ΠΣ στα Θρησκευτικά Λυκείου εμπεριέχει πραγματιστική βάση με κάποιες επιρροές από τον υπαρξισμό, που αφορούν - κυρίως- στη φύση της γνώσης, στον ρόλο του/της εκπαιδευτικού και στην έμφαση στη μάθηση. Συνεξετάζονται, παράλληλα, ως σημαντικές πηγές για την διαμόρφωση των σκοπών, της μεθόδου και του περιεχομένου της θρησκευτικής εκπαίδευσης, «η θεολογία του προσώπου, της κοινωνίας και της ετερότητας», η διαλογικότητα του εαυτού», η οποία έχει ορθόδοξες ρίζες και η «γραμματική των πολιτισμών» (Οδηγός εκπαιδευτικού Ν.Π.Σ.σελ.17).

Η φιλοσοφία του νέου ΠΣ στα Θρησκευτικά Λυκείου αξιοποιεί σύγχρονες προσεγγίσεις του εποικοδομητισμού και προωθεί διαδικασίες διερευνητικής και βιωματικής μάθησης, οι οποίες σχετίζονται με τις καθημερινές εμπειρίες των μαθητών/τριών, προάγοντας την κριτική και δημιουργική σκέψη. (Οδηγός εκπαιδευτικού Ν.Π.Σ.σελ.17).

Το νέο ΠΣ στα Θρησκευτικά του Λυκείου είναι εννοιοκεντρικό. Αντί να περιλαμβάνει πολλές και διάφορες θεματικές ενότητες και να διακρίνεται θεματικά με στεγανό τρόπο από τάξη σε τάξη, ενσωματώνει με ένα πολυπρισματικό τρόπο «βασικές έννοιες», όπως ο Θεός, θρησκεία, κοινωνία, ηθική, πολιτισμός, διλήμματα κ.λ.π. Οι μαθητές, μαθήτριες ενθαρρύνονται να προσεγγίζουν τις έννοιες αυτές σε διαφορετικό κάθε φορά επίπεδο αναπαράστασης της γνώσης και σε πιο προχωρημένο επίπεδο ανάλυσης και εμβάθυνσης, καθώς σε πολλά σημεία οι έννοιες επαναλαμβάνονται εμπλουτισμένες με νέα στοιχεία και νοήματα (Οδηγός Εκπαιδευτικού, 2015 σελ.18).

Οι σκοποί του μαθήματος των Θρησκευτικών στο Δημοτικό και στο Γυμνάσιο σύμφωνα με το ΦΕΚ 2104/19-06-2017 τεύχος Β ,είναι α) Η οικοδόμηση ενός μορφωτικού πλαισίου γνώσης και κατανόησης του Χριστιανισμού και της Ορθοδοξίας ως πνευματικής και πολιτισμικής παράδοσης της Ελλάδας και της Ευρώπης β) να παρέχει στους μαθητές ικανοποιητική κατάρτιση για τη φύση και το ρόλο του θρησκευτικού φαινομένου γ) να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις ώστε οι μαθητές να αναπτύξουν ικανότητες ,διαθέσεις και στάσεις που χαρακτηρίζουν τον θρησκευτικά εγγράμματο άνθρωπο δ) να συντελέσει στην γνωριμία ,στο σεβασμό και στον διάλογο μεταξύ ανθρώπων με διαφορετικές απόψεις, αντιλήψεις ή δεσμεύσεις πάνω σε ζητήματα πίστης και ηθικού προσανατολισμού ,ε) να συνεισφέρει δημιουργικά στον ελεύθερο αυτοπροσδιορισμό της προσωπικής ταυτότητας των μαθητών καθώς στην ολόπλευρη θρησκευτικής ,ηθικής ,ψυχολογικής και κοινωνικής ανάπτυξης.

Οι σκοποί του μαθήματος των Θρησκευτικών στο Λύκειο εν συντομία είναι:

α) Η ανάπτυξη της προσωπικής ταυτότητας, β) Η καλλιέργεια ανθρωπιστικής και ελληνικής παιδείας, γ) Ο θρησκευτικός γραμματισμός δ) Η κριτική θρησκευτικότητα,ε) Η γνωριμία και η επικοινωνία με τον «άλλον», στ) Η κοινωνικοποίηση και ζ) Η ανάπτυξη κοινότητας μάθησης (ΦΕΚ 2105/Β/19-6-2017).

Σύμφωνα με τα παλαιότερα Αναλυτικά Προγράμματα του Μαθήματος των Θρησκευτικών του 2003 τα οποία συντάχθηκαν με βάση το Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών και ήταν σε ισχύ μέχρι και το σχολικό έτος 2015-2016. οι «Σκοποί της διδασκαλίας του μαθήματος» ήταν μεταξύ άλλων: «Το μάθημα αυτό μπορεί να συνδεθεί με τη θρησκευτική αγωγή, αφού οι σκοποί του αναφέρονται στην ανάπτυξη της προσωπικότητας, στην καλλιέργεια οικουμενικών και πανανθρώπινων αξιών και στην ανάπτυξη της ελληνικής μας ταυτότητας και συνείδησης με βάση την πολιτιστική μας κληρονομιά. .Ο σκοπός της διδασκαλίας του ΜτΘ εντάσσεται στον γενικό σκοπό της εκπαίδευσης, δηλαδή στη διαμόρφωση ελεύθερων και υπεύθυνων πολιτών. Ειδικότερα η διδασκαλία του ΜτΘ συμβάλλει: - Στην απόκτηση γνώσεων γύρω από τη χριστιανική πίστη και την Ορθόδοξη χριστιανική παράδοση. -Στην ανάπτυξη της θρησκευτικής συνείδησης. -Στην προβολή της ορθόδοξης πνευματικότητας ως ατομικού και συλλογικού βιώματος. -Στην κατανόηση της χριστιανικής πίστης ως μέσου νοηματοδότησης του κόσμου και της ζωής. -Στην παροχή ευκαιριών στους μαθητές για θρησκευτικό προβληματισμό και στοχασμό. -Στην κριτική επεξεργασία των θρησκευτικών παραδοχών, αξιών, στάσεων. -Στη διερεύνηση του ρόλου που έπαιξε και παίζει ο Χριστιανισμός στον πολιτισμό και την ιστορία της Ελλάδας και της Ευρώπης. -Στην κατανόηση της θρησκείας ως παράγοντα που συντελεί στην ανάπτυξη του πολιτισμού και της πνευματικής ζωής. - Στην επίγνωση της ύπαρξης διαφορετικών εκφράσεων της θρησκευτικότητας. -Στην αντιμετώπιση των κοινωνικών προβλημάτων και των μεγάλων σύγχρονων διλημάτων. -Στην ανάπτυξη ανεξάρτητης σκέψης και ελεύθερης έκφρασης. -Στην αξιολόγηση του Χριστιανισμού ως παράγοντα βελτίωσης της ζωής των ανθρώπων». (ΦΕΚ 303/13-03-2003 τεύχος Β).

2.3 Συγκριτική προσέγγιση

Επιχειρώντας μια συγκριτική προσέγγιση μεταξύ των σκοπών του αναλυτικού προγράμματος του 2003 και αυτών του νέου προγράμματος σπουδών 2017

παρατηρούμε ,ήδη από το 2003 ,ότι δίδεται ιδιαίτερη βαρύτητα στη διαμόρφωση “ελεύθερων και υπεύθυνων πολιτών” ,αλλά και στο νέο πρόγραμμα σπουδών για το Λύκειο διαβάζουμε ότι “ παρά τις διαφορές στη μορφή του ΜτΘ ,το οποίο υιοθετεί και εφαρμόζει κάθε χώρα ,αδιαπραγμάτευτοι παραμένουν οι δύο άξονες πάνω στους οποίους αυτό θα αναπτύσσεται : α) το πλαίσιο σταθερών ευρωπαϊκών αξιών ,όπως η δημοκρατία ,η κοινωνική συνοχή ,η κοινωνική δικαιοσύνη και τα ανθρώπινα δικαιώματα, και β) τα σαφή εκπαιδευτικά κριτήρια και οι συνακόλουθοι εκπαιδευτικοί στόχοι ,όπως η ευαισθησία ,ο σεβασμός ,η ανοχή ,η ενσυναίσθηση ,η κατανόηση ,η κριτική στοχαστικότητα και η ευρύτητα των οριζόντων του.(ΦΕΚ.2920/13-09-2016 ,τ.Β,σελ.30859-30860). Από τα παραπάνω προκύπτει ότι στοιχεία του αναλυτικού προγράμματος του 2017 προϋπάρχουν στα αναλυτικά προγράμματα του 2003 και παρουσιάζονται εμπλουτισμένα στα νέα αναλυτικά προγράμματα σπουδών. Τα νέα Π.Σ. στα θρησκευτικά υλοποιούν και εφαρμόζουν διευρυμένα τις αρχές των ΑΠΣ – ΔΕΠΠΣ του 2003. (http://www.kairosnet.gr/discussion/articles-from-members/446-2016-02-23-10-32-24?fbclid=IwAR33eNj9sC9a4NYXg_fR8-Xz8J_343_jWS_nSQmj4JeNoqB8lMvFkpBPorE) Επίσης φαίνεται πως το νέο πρόγραμμα σπουδών για το ΜτΘ διατηρεί ,όπως και το αναλυτικό πρόγραμμα του 2003 τον μη ομολογιακό και κατηχητικό χαρακτήρα αφού στους σκοπούς και των δύο προτάσσεται η ανάπτυξη της θρησκευτικής συνείδησης και αγωγής των μαθητών. Ένας βασικός στόχος του νέου προγράμματος σπουδών είναι η διαπολιτισμική προοπτική η οποία βοηθάει τους μαθητές να αναπτύξουν δεξιότητες διαλόγου με τον “άλλον” ,τον “διαφορετικό” με στόχο την αποδοχή και συνύπαρξη . Στα νέα προγράμματα σπουδών παρατηρείται μια ποιοτική και ποσοτική αύξηση των αναφορών , θεμάτων και κειμένων της Ορθόδοξης θεολογίας. Το σημαντικό ποιοτικό στοιχείο αυτό αποτελεί πρόκληση για τον θεολόγο εκπαιδευτικό που μπορεί να το αξιοποιήσει και εμπλουτίσει στη διδακτική πράξη έτσι ώστε να υλοποιήσει τους σκοπούς του νέου προγράμματος σπουδών που αναφέρονται στην “προβολή της Ορθόδοξης πνευματικότητας και στη διερεύνηση του ρόλου του Χριστιανισμού στον πολιτισμό και την ιστορία Ελλάδας και Ευρώπης αλλά και στην αξιολόγηση του Χριστιανισμού ως παράγοντα βελτίωσης της ζωής των ανθρώπων”. *Το νέο Π.Σ. του Λυκείου 2015 εντάσσεται σε μια ευρύτερη αλλαγή η οποία αφορά όλα τα γνωστικά αντικείμενα του Λυκείου. Η αλλαγή αυτή κρίθηκε αναγκαία με βάση τις σύγχρονες θεωρίες μάθησης και διδασκαλίας.* (http://www.kairosnet.gr/discussion/articles-from-members/446-2016-02-23-10-32-24?fbclid=IwAR33eNj9sC9a4NYXg_fR8-

[Xz8J_343_jWS_nSQmj4JeNoqB8lMvFkpBPorE](#)) Τα νέα Π.Σ. ελαχιστοποιούν την απομνημόνευση και τη μετωπική δασκαλοκεντρική διδασκαλία διότι οι τεχνικές που εισηγούνται προσαρμόζονται ανάλογα με το μαθητικό δυναμικό της κάθε σχολικής τάξης δημιουργούν ένα ευνοϊκό πλαίσιο μαθητοκεντρικών μορφών διδασκαλίας προάγοντας την μαθητική αυτενέργεια.

Φάκελοι Μαθήματος

Τα Προγράμματα Σπουδών απευθύνονται αποκλειστικά στον διδάσκοντα και δεν είναι διδακτικά βιβλία . (<http://iep.edu.gr/el/thriskeftika-programmata-spoudon>). “Μετά την εφαρμογή των ΠΣ το 2016-17 κρίθηκε απαραίτητο τα προτεινόμενα διδακτικά υλικά να συγκεντρωθούν μετά από επιλογή και επεξεργασία σε Φάκελους Μαθήματος, για τους μαθητές/τις μαθήτριες. Έτσι, προέκυψαν ένδεκα (11) Φάκελοι Μαθήματος για όλες τις τάξεις Δημοτικού, Γυμνασίου και Λυκείου . Οι Φάκελοι Μαθήματος στηρίζονται στο προτεινόμενο εκπαιδευτικό υλικό, το οποίο είναι αναρτημένο στην ιστοσελίδα του Ι.Ε.Π. ή αναγράφεται στους Οδηγούς Εκπαιδευτικού , που υποστηρίζουν τα νέα ΠΣ , και αποτελούν έντυπο προσωρινό υλικό για τον μαθητή /την μαθήτρια . Οι Φάκελοι Μαθήματος περιέχουν προτεινόμενα υλικά , η αξιοποίηση των οποίων εναπόκειται στη διδακτική ευχέρεια του εκπαιδευτικού , σύμφωνα με τις οδηγίες του ΠΣ και του Οδηγού Εκπαιδευτικού.

Μάλιστα, είναι δυνατό να επιλέγονται ως προς τη σειρά ή την ποσότητά τους αλλά και να εμπλουτίζονται από τους/τις εκπαιδευτικούς και από τους μαθητές /τις μαθήτριες , ανάλογα με τις ιδιαιτερότητες και τις ανάγκες κάθε τάξης και στο παιδαγωγικό πλαίσιο των νέων ΠΣ ”. (<http://iep.edu.gr/el/thriskeftika-programmata-spoudon>).

Επισημαίνουμε στις παραπάνω οδηγίες τον προσωρινό χαρακτήρα του εκπαιδευτικού υλικού . Εναπόκειται στον εκπαιδευτικό αφενός να εμπλουτίσει το περιεχόμενο του και αφετέρου να διαχειριστεί τις μεθόδους διδασκαλίας και να “θεραπεύσει” τυχόν αδυναμίες και ελλείψεις. Ο ίδιος ο εκπαιδευτικός αποβαίνει πρωταγωνιστής στη διαμόρφωση της διαδικασίας του ΠΣ. (http://www.kairosnet.gr/discussion/articles-from-members/446-2016-02-23-10-32-24?fbclid=IwAR33eNj9sC9a4NYXg_fR8-Xz8J_343_jWS_nSQmj4JeNoqB8lMvFkpBPorE) Το νέο πρόγραμμα σπουδών φέρνει τον εκπαιδευτικό αντιμέτωπο με μια νέα πραγματικότητα όπου καλείται να διαχειριστεί, με πολύ μεγαλύτερη ελευθερία, αλλά και ευθύνη το εκπαιδευτικό υλικό

και τις διδακτικές προσεγγίσεις , γεγονός που σε πολλούς προκαλεί άγχος ,δυσπιστία και ενίοτοι εντονότερες αντιδράσεις καθώς όλοι αντιλαμβάνονται τις αυξημένες απαιτήσεις μελέτης, προσωπικού μόχθου και συστηματικής επιμόρφωσης για να μπορέσουν να ανταποκριθούν στις νέες απαιτήσεις. Μια σημαντική διαφορά των νέων φακέλων με τα προηγούμενα εγχειρίδια, σύμφωνα με την έρευνά μας, είναι η απουσία ιστορικής συνέχειας και αλληλουχίας. Ο εκπαιδευτικός έχει την δυνατότητα ,εάν το απαιτεί η θεματική που διδάσκει να προσεγγίσει και να παρουσιάσει την αλληλουχία των ιστορικο-θρησκευτικών γεγονότων αναδεικνύοντας την ενότητα του ιστορικού χρόνου. Όπως κάθε μία διδακτική καινοτομία που εισάγεται στο εκπαιδευτικό σύστημα απαιτεί έναν εύλογο χρόνο εφαρμογής ,εμπέδωσης και πιθανών ρυθμίσεων ,έτσι και το νέο Π.Σ. των θρησκευτικών πιθανότατα θα ακολουθήσει και αυτό την ίδια διαδικασία έως ότου αποτελέσει πλήρες κτήμα της εκπαιδευτικής κοινότητας .

2.4. Μέθοδοι διδασκαλίας

Ο διεθνής όρος μέθοδος που επικρατεί προπάντων στο φιλοσοφικό και παιδαγωγικό πνευματικό χώρο, σχηματίστηκε από τις ελληνικές λέξεις “μετά” και “οδός” (μεθ’ οδός) (Δερβίσης, 1983). Λέγοντας λοιπόν “μέθοδος διδασκαλίας” εννοούμε την οδό-δρόμο που ακολουθούν δάσκαλος και μαθητής για να πετύχουν τους σκοπούς της διδασκαλίας των διαφόρων μαθημάτων. Από τη μεριά του δασκάλου εννοούμε τον τρόπο με τον οποίο μεσολαβεί, ποιες σκέψεις κάνει γι αυτή την εργασία ποιους δρόμους χαράσσει και ποια μέσα χρησιμοποιεί για να οδηγήσει τους μαθητές του στην αφομοίωση και την κατάκτηση της διδακτέας ύλης (Γιαννούλης,Ν, 1980 σελ.220).

Ενώ η πορεία της διδασκαλίας αναφέρεται στη χρονική αλληλουχία των διδακτικών και μαθησιακών δραστηριοτήτων που συγκροτούν την ωριαία διδασκαλία, η μέθοδος διδασκαλίας αναφέρεται στο εσωτερικό σκεπτικό που συνέχει τις διδακτικές και μαθησιακές δραστηριότητες και τις καθίστα στο σύνολο τους ικανές να οδηγήσουν το μαθητή στη μάθηση. Για να αποκτήσουν οι μέθοδοι διδασκαλίας συνεκτικότητα και αποτελεσματικότητα, προσφεύγουν στους κανόνες της λογικής και τους νόμους της ψυχολογίας. Με βάση αυτά τα δύο κριτήρια, ο εκπαιδευτικός καθορίζει αν θα γίνουν και με ποια σειρά αναλύσεις, συνθέσεις, επαγωγικοί και απαγωγικοί συλλογισμοί και τα παρόμοια. (Ματσαγγούρας ,Η.2004 , σελ53)

Οι σύγχρονες απαιτήσεις σχετικά με οποιαδήποτε μέθοδο διδασκαλίας, αφορούν στον τρόπο παρουσίασης των διδακτικών πληροφοριών καθώς και στο βαθμό συμμετοχής του μαθητή στη διαδικασία της διδασκαλίας. Τέλος, πρέπει να σημειωθεί ότι ένας εκπαιδευτικός μπορεί να χρησιμοποιεί περισσότερες από μία μεθόδους κατά τη διάρκεια της διδακτικής πράξης, ανάλογα με τη στρατηγική που έχει αποφασίσει να ακολουθήσει στη διδασκαλία του και προκειμένου να έχει τα επιθυμητά αποτελέσματα. (Ματσαγγούρας, Η. 1998 β σελ. 76-83).

2.5. Μέθοδοι διδασκαλίας στο νέο ΠΣ Θρησκευτικών

Στο νέο ΠΣ Θρησκευτικών η μέθοδος είναι αυτή που αφορά άμεσα και πρακτικά στον σχεδιασμό της κάθε διδακτικής ώρας. Οι μέθοδοι που κρίθηκαν καταλληλότερες, με βάση σύγχρονες έρευνες είναι η βιωματική και η διερευνητική. Κάθε μέθοδος έχει συγκεκριμένα στάδια με συγκεκριμένη στοχοθεσία.

Ο εκπαιδευτικός έχει την ελευθερία, λαμβάνοντας υπόψη τις ιδιαιτερότητες, τα δεδομένα και τα ενδιαφέροντα των μαθητών του, να δημιουργήσει ένα δικό του μάθημα, αρκεί να ακολουθήσει τα στάδια της κάθε μεθόδου και να αξιολογήσει τα αποτελέσματα της μάθησης, όπως αναφέρονται στο ΠΣ. Μπορεί να αξιοποιήσει τις προτεινόμενες δραστηριότητες, μερικές από αυτές, ή κάποιες άλλες πρωτότυπες που ο ίδιος θεωρεί καταλληλότερες.

2.5 .1. Η Βιωματική μέθοδος

Η βιωματική μέθοδος που συνδυάζει τις γνωσιακές διαδικασίες με δραστηριότητες χωρίζεται σε τέσσερα βασικά στάδια, ανάλογα με τις γνωσιακές διαδικασίες και τα επιθυμητά προσδοκώμενα αποτελέσματα. Τα επιμέρους στάδια-βήματα με τις δραστηριότητες που τα συνοδεύουν σχεδιάζονται ως εξής: (Οδηγός του Εκπαιδευτικού στα θρησκευτικά Λυκείου, 2015, σελ. 43).

α) **Βιώνοντας:** Οι μαθητές καλούνται μέσα από τις δραστηριότητες να αναβιώσουν κάτι που έχει σχέση με την εμπειρία τους, κάτι που ήδη ξέρουν.

β) **Νοηματοδοτώντας:** Οι μαθητές συνδέουν την εμπειρία τους με τον θρησκευτικό χαρακτήρα της έννοιας που μελετούν μαθαίνουν το νόημα, ορισμούς, γεγονότα που προσδίδουν στην έννοια θρησκευτική χροιά και περιεχόμενο. Σε αυτήν τη φάση προσφέρεται μια πρώτη γνωριμία και όχι βαθύτερη ανάλυση της νέας γνώσης. Ζητούμενο είναι να ανακαλύψουν οι μαθητές ότι το βίωμα του προηγούμενου βήματος σχετίζεται με τη νέα γνώση και αυτή τελικά με την ίδια τους τη ζωή.

γ) **Αναλύοντας:** Αναλύεται σε βάθος το θρησκευτικό περιεχόμενο της έννοιας από τους μαθητές και αξιολογείται. Στα δύο προηγούμενα βήματα οι μαθητές έχουν ζήσει την εμπειρία της έννοιας στη ζωή και στη θρησκεία και έχουν κατανοήσει όρους και έννοιες βοηθητικές για να κατακτήσουν τη νέα γνώση. Οι μαθητές καλούνται να αντιληφθούν τον σκοπό, τον ρόλο, και τη λειτουργία της έννοιας αυτής, και να εκφράσουν τη γνώμη τους, να βρουν ομοιότητες και διαφορές, να διαμορφώσουν προσωπική άποψη και να σταθούν κριτικά απέναντι σ' αυτήν. Η αξιολόγηση και η κριτική αντιμετώπιση δεν αφορά το δόγμα, με τις βασικές αρχές του χριστιανισμού, ή οποιασδήποτε άλλης θρησκείας. Τα παιδιά θα αξιολογήσουν και θα εκτιμήσουν το θρησκευτικό περιεχόμενο εννοιών όπως ο πλούτος, ο φανατισμός, το κακό, η ετερότητα κλπ.

δ) **Εφαρμόζοντας:** Οι μαθητές συνδέουν όσα έμαθαν στα προηγούμενα στάδια του μαθήματος με το σήμερα, με τις καταστάσεις της ζωής τους και τα εφαρμόζουν όσο αυτό είναι δυνατό. Μπορούν να αναστοχαστούν, να αξιολογήσουν, και να επαναπροσδιορίσουν απόψεις και στάσεις που αφορούν την πραγματικότητα που ζουν ή τον κόσμο στον οποίο θα ήθελαν να ζήσουν. Σχεδιάζουν πρωτοβουλίες, αναλαμβάνουν δράσεις στο περιβάλλον του σχολείου τους ή έξω από αυτό(Οδηγός του Εκπαιδευτικού, 2015, σελ. 38-40).

2.5.2. Η Διερευνητική μέθοδος

Σε σχέση με τη βιωματική μέθοδο, η διερευνητική είναι ανοιχτή σε περισσότερες ερμηνευτικές διαδικασίες, μελετά την πολυπλοκότητα των εννοιών και τις προκλήσεις τους, και αφήνει περισσότερα περιθώρια κριτικής στάσης(σε ζητήματα όπως η βία, τα βιοηθικά διλήμματα κλπ.), προσέγγιση που ταιριάζει περισσότερο στις μεγαλύτερες λυκειακές τάξεις, γι' αυτό και προτείνεται συχνότερα γι' αυτές τις ηλικίες.

Τα επιμέρους στάδια της διερευνητικής μεθόδου είναι τα εξής:

α) **Περιγράφοντας:** Μια πιθανή αρχική ερώτηση θα ήταν: 'Ποια είναι η σημασία της συγκεκριμένης έννοιας για μένα προσωπικά;' Οι μαθητές μέσα από διάλογο και ανταλλαγή ιδεών εκφράζουν τις προσωπικές τους απόψεις για μία έννοια και τις απαντήσεις γύρω από ερωτήματα σχετικά με αυτήν.

β) **Εφαρμόζοντας:** Σε αυτό το στάδιο, μέσα από δράσεις, βιώνουν την έννοια, όπως την αντιλαμβάνονται, σε διαφορετικές καταστάσεις, στη ζωή μας, στην κοινωνία, στον κόσμο. Ανακαλύπτουν πιθανές προκλήσεις και δυσκολίες που παρουσιάζει η έννοια, αν τοποθετηθεί σε διαφορετικές συνθήκες.

γ) **Διερευνώντας:** Οι μαθητές μέσα από ερευνητικές δράσεις μελετούν την έννοια ως θρησκευτική εμπειρία, με στόχο τη βαθύτερη κατανόησή της.

δ) **Αναπλαισιώνοντας:** Εφαρμογή της έννοιας σε μια συγκεκριμένη θρησκευτική κατάσταση. Σε αυτό το βήμα τα παιδιά μέσα από δράσεις κατανοούν την έννοια στο πλαίσιο της θρησκείας και αναγνωρίζουν ζητήματα που εγείρονται από αυτήν σε σχέση με τα ίδια. Η επιτυχία της αναπλαισίωσης εξαρτάται από το υλικό που θα χρησιμοποιηθεί (π.χ. μελέτη περίπτωσης, άρθρο, ειδήσεις, σενάριο κλπ.). Καλό είναι η έννοια να δοκιμάζεται σε πραγματικές και ακριβείς συνθήκες, ώστε να δημιουργούνται ζητήματα και ερωτήσεις, να εκφράζονται διαφορετικές και αντίθετες απόψεις και να προκαλείται γόνιμος και δημιουργικός διάλογος.

ε) **Αξιολογώντας:** Μέσα από αναστοχαστικές δράσεις οι μαθητές προσδιορίζουν την αξία της έννοιας για τους ίδιους προσωπικά. Διαμορφώνουν αξιολογικές κρίσεις που βασίζονται σε γεγονότα και επιχειρήματα. Η αξιολόγηση μπορεί να γίνει αρχικά από τη μεριά του πιστού (από «μέσα») και στη συνέχεια «εξωτερικά», μέσω συνεργασίας και διαλόγου (Οδηγός του Εκπαιδευτικού, 2015, σελ. 40-42).

2.6. Μορφές διδασκαλίας

Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, η μέθοδος διδασκαλίας αποτελεί την γενική "γραμμή πλεύσης" που επιλέγει ο εκπαιδευτικός να κινηθεί για να παρουσιάσει μια διδακτική ενότητα στους μαθητές του. Ωστόσο, η μεθοδολογία που χρησιμοποιείται κάθε φορά θα πρέπει να αξιοποιεί συγκεκριμένες τεχνικές και τρόπους προκειμένου η διδακτέα ύλη που προσφέρεται να καθίσταται προσπελάσιμη και πλήρως αφομοιώσιμη από τους εκπαιδευόμενους. Οι ιδιαίτεροι τρόποι και οι συγκεκριμένες αυτές τεχνικές αντικατοπτρίζουν τις μορφές της διδασκαλίας (Τριλιανός,

1991σελ.181). Συχνά οι μορφές δημιουργούν μια σύγχυση διότι μπορούν με μεγάλη ευκολία να ταυτιστούν με τις μεθόδους διδασκαλίας. Κρίνεται λοιπόν αναγκαίο, να αναφέρουμε ότι η μέθοδος χρησιμοποιείται ως ένας ευρύς όρος για να περιγραφούν οι στρατηγικές και οι σύνθετες ενέργειες οι οποίες στοχεύουν σε μια αποτελεσματική μάθηση, ενώ αντίθετα οι μορφές αποτελούν τα μέσα και τις τεχνικές που εξυπηρετούν τις παραπάνω ενέργειες και υποβοηθούν τη μέθοδο να επιτύχει καλύτερα και ασφαλέστερα το αποτέλεσμα που επιδιώκει ώστε να είναι προσφορότερη η ανάμιξη του μαθητή στη διαδικασία της μάθησης.

Στα πλαίσια λοιπόν της σύγχρονης διδασκαλίας θα μπορούσαμε να παρομοιάσουμε τις μεθόδους διδασκαλίας σαν μια ομπρέλα κάτω από την οποία εντάσσονται οι μορφές της διδασκαλίας ως υποδιαιρέσεις και είδη της διδακτικής διαδικασίας. Οι βασικές μορφές διδασκαλίας που καταγράφονται παρακάτω αποτελούν τις συνηθέστερα χρησιμοποιημένες, στην ελληνική πραγματικότητα, μορφές διδασκαλίας, με τις οποίες γίνεται εφικτή η μετάδοση του διδακτικού υλικού του αντικείμενου των διάφορων μαθημάτων που εντάσσονται στο πλέγμα της μαθησιακής διαδικασίας. (Ματσαγγούρας ,Η 2011 σελ.11).

Άμεση διδασκαλία

Η άμεση διδασκαλία αποτελεί εκείνη την μορφή διδασκαλίας στην οποία ο εκπαιδευτικός έχει κυρίαρχη θέση μέσα στην αίθουσα και οι μαθητές έχουν προκαθορισμένη και οριοθετημένη συμμετοχή. Σχετίζεται με τις σύνθετες μορφές διάλεξης διότι ο εκπαιδευτικός διεκπεραιώνει τη διδασκαλία του είτε με την υποβολή προγραμματισμένων ερωτήσεων είτε με την ανάθεση εργασιών προς τους μαθητές (Πετρουλάκης, 1992,σελ.288).Αποτελεί δασκαλοκεντρική διδασκαλία σε μικροομαδική βάση, που δίνει έμφαση στη γενίκευση και παραπέμπει στην διδασκαλία βασικών δεξιοτήτων (Ματσαγγούρας ,Η. 2000 σελ.475).

Για την εφαρμογή της μορφής αυτής στην διδασκαλία απαιτούνται κάποια βήματα, τα οποία θα πρέπει να χαρακτηρίζονται από ακρίβεια και σαφήνεια. Το πρώτο βήμα είναι η επίδειξη όπου ο εκπαιδευτικός αναφέρει τους γενικούς σκοπούς και τα σημαντικά στοιχεία της διδασκόμενης ενότητας ώστε να μπορέσουν οι μαθητές να προσανατολιστούν και να αποκτήσουν μια πρώτη αντίληψη γύρω από το εξεταζόμενο θέμα. Στο δεύτερο βήμα ακολουθεί η αναλυτική παρουσίαση της ενότητας στην οποία επεξηγούνται οι νέες έννοιες με την παράλληλη χρήση οπτικοακουστικών μέσων που έχει στη διάθεσή του ο εκπαιδευτικός.(Τριλιανός,Θ.2013.σελ.186).

Στην φάση αυτή επίσης υποβάλλονται ερωτήσεις σε ατομική ή συνολική βάση για να διαμορφωθεί μια πρώτη εικόνα του επιπέδου κατανόησης της προσφερθείσας γνώσης. Στη συνέχεια ακολουθεί η επεξεργασία του υλικού όπου γίνεται εμβάθυνση στο περιεχόμενο της παρουσιαζόμενης ενότητας καθώς επίσης ο καθηγητής ανατρέχει στις απαντήσεις που έδωσαν στο προηγούμενο βήμα οι μαθητές προκειμένου να δώσει περισσότερο κατατοπιστικές διευκρινήσεις για να καλυφθούν τα κενά που τυχόν υπάρχουν. Η καθοδηγούμενη εργασία αποτελεί το τέταρτο βήμα στο οποίο οι μαθητές εργάζονται σε μικρές ομάδες, ο εκπαιδευτικός παρακολουθεί σιωπηλά και παρέχει την βοήθειά του επισημαίνοντας τα σφάλματα και κάνοντας μια γρήγορη ανατροφοδότηση στο γνωστικό υλικό. Στο τελευταίο βήμα της ανεξάρτητης εργασίας αναλαμβάνονται σε ατομικό επίπεδο εργασίες από τους μαθητές οι οποίοι καλούνται να τις εκτελέσουν είτε στα πλαίσια της σχολικής τάξης είτε στο σπίτι (Χατζηδήμου, Δ. 1988. σελ.75).

Επίδειξη

Με τον όρο "επίδειξη" εννοούμε την χρησιμοποίηση ενός παραδείγματος προκειμένου να δείξουμε στους μαθητές αυτό που θέλουμε. Το ιδιαίτερο χαρακτηριστική της μορφής αυτής είναι η εποπτικότητα δηλαδή η χρήση κατάλληλου υλικού με το οποίο γίνεται εφικτή η οπτικοακουστική παρουσίαση του εξεταζόμενου θέματος. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να τονιστεί ότι η διάλεξη μέσω της επίδειξης είναι δυνατό να υλοποιηθεί σε κάθε διδακτικό αντικείμενο ανεξάρτητου θεματολογίας. Ωστόσο, η τεχνική αυτή απαιτεί από τον εκπαιδευτικό δεξιότητες και καλή προετοιμασία διότι τα μαθητικό κοινό καλείται, συνήθως να τον μιμηθεί προκειμένου να κατανοήσει απόλυτα την προσφερόμενη γνώση αφού δεν μπορεί από μόνο τους να έρθει σε άμεση επαφή με το διδακτικό αντικείμενο (Νημά και Καψάλης, 2002 σελ.112,120).

Η μορφή της διάλεξης

Η διάλεξη ανήκει στις παραδοσιακές και στις πλέον χρησιμοποιούμενες μορφές διδασκαλίας, που στο παρελθόν μπορεί να είχε κυρίαρχη θέση στην παραδοσιακή μορφή διδασκαλίας, ωστόσο στη σημερινή εποχή αντιμετωπίζεται με επιφύλαξη και με έντονο σκεπτικισμό (Τρίλιανός,2013,σελ.201· Χαραλαμπίδης, 2001). Ουσιαστικά ο όρος διάλεξη αναφέρεται στην μονολογική μορφή διδασκαλίας όπου ο εκπαιδευτικός γίνεται πομπός που επιλέγει και στέλνει μηνύματα στους δέκτες του,

δηλαδή, στους μαθητές του (Τριλιανός, 1998 σελ,201). Γίνεται επομένως, αντιληπτό ότι ο μονόλογος αποτελεί μια κατ' εξοχή μορφή διδασκαλίας.

Ο μονόλογος ως μορφή διδασκαλίας προτιμάται ή κρίνεται αναγκαίος βάση ορισμένων περιπτώσεων όπως (Νημά & Καψάλης, 2002 σελ,150):

1) Όταν ο εκπαιδευτικός επιθυμεί να δημιουργήσει στους μαθητευομένους του έντονους προβληματισμούς γύρω από ένα θέμα.

2) Όταν ο εκπαιδευτικός θέλει να εξιστορήσει ένα προσωπικό του βίωμα ή να αφηγηθεί φανταστικές καθώς επίσης και λαϊκές έντεχνες ιστορίες για διδακτικούς λόγους (Ματσαγγούρας, 2001 σελ,399).

3) Όταν υπάρχει έλλειψη διδακτικού χρόνου και δεν δύναται εφικτή η χρήση άλλων μορφών.

4) Όταν θεωρείται αναγκαία από τον εκπαιδευτικό, η ανακεφαλαίωση της διδασκόμενης ενότητας σε σύντομο χρόνο ώστε να τονιστούν τα σημαντικότερα σημεία του μαθήματος

5) Όταν ο εκπαιδευτικός επιδιώκει να κάνει μια εισαγωγή σε ένα θέμα , το οποίο στη συνέχεια θα διερευνηθεί με άλλες μορφές διδασκαλίας.

6) Όταν οι μαθητές χρειάζονται πληροφορίες που δεν μπορούν να τις αποσπάσουν και να τις βρουν με διαφορετικό τρόπο.

7) Όταν κάποιες πληροφορίες που μεταδίδονται κατά την διάρκεια του μαθήματος δεν είναι απαραίτητο να κατακρατούνται στη μνήμη των μαθητών για μεγάλο χρονικό διάστημα.

8) Όταν η διδακτική ενότητα περιέχει ορισμούς και έννοιες, οι οποίες δεν είναι εύκολα αντιληπτές με την πρώτη προσέγγιση.

Περιγραφική μορφή της διδασκαλίας

Κατά την περιγραφική μορφή της διδασκαλίας, ο εκπαιδευτικός επιδίδεται σε προφορική αναφορά των ιδιοτήτων και των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών ενός αντικειμένου με σκοπό την αισθητοποίηση του (Τριλιανός,2013,σελ202). Συγκεκριμένα αναφέρει τα σημαντικά στοιχεία της διδασκόμενης ενότητας προσπαθώντας έτσι να βοηθήσει τους μαθητές του ώστε να δημιουργήσουν μια πνευματική και σαφή εικόνα γύρω από το περιγραφόμενο θέμα. Κατά την μονολογική - περιγραφική διδασκαλία ο εκπαιδευτικός αναφέρεται σε πρόσωπα, καταστάσεις και αντικείμενα του παρελθόντος, αλλά και του παρόντος. Γι αυτό γίνεται χρήση της τόσο

στα ιστορικά μαθήματα όσο και στα μαθήματα γεωγραφίας και των φυσικών. Για να επιτύχει η περιγραφική διήγηση πρέπει ο εκπαιδευτικός να είναι σε θέση να διακρίνει το ουσιώδες από το δευτέρον και να δημιουργεί με το λόγο εικόνες. (Λιαντίνης, 1991,τ.6,3190). Είναι θεμιτό η περιγραφή όπου τούτο είναι δυνατό να συνοδεύεται και με την επίδειξη των ίδιων των αντικειμένων, προπλασμάτων, εικόνων, σχεδιαγραμμάτων κτλ. Τα μέσα αυτά χρησιμοποιούνται (α) για να προσελκύσουν την προσοχή των μαθητών (β) να συμπληρώσουν τον λόγο και (γ) να ασκήσουν το μαθητή στη συστηματική παρατήρηση.

Ωστόσο θα μπορούσαμε να αναφέρουμε ότι στην περιγραφική μορφή γίνεται απεικόνιση του περιγραφόμενου με τον λόγο αντικειμένου ή κατάστασης, ενώ η αφηγηματική μορφή σχετίζεται με την εξιστόρηση γεγονότων τα όποια εμφανίζονται διαδοχικά (Τριλιανός, 1991σελ,201· Χαραλαμπίδης, 2001 σελ.146-152).

Η Ερωτηματική - Διαλογική μορφή

Η ερωτηματική-διαλογική μορφή διδασκαλίας πραγματοποιείται μέσω διαλόγου ο οποίος εξελίσσεται με τη συμμετοχή εκπαιδευτικού και τάξης, αλλά αρχίζει συνήθως με προβληματισμούς (ερωτήσεις) που δημιουργεί ή εντοπίζει ο ίδιος ο εκπαιδευτικός και που πρέπει να λυθούν (απαντηθούν) ανάλογα, στη συνέχεια, από τους μαθητές. Πρόκειται, δηλαδή, για μια διαδικασία κατά την οποία η συμμετοχή του μαθητή ξεκινάει από την απλή μορφή των απαντήσεων σε ερωτήσεις του δασκάλου για να φτάσει σε πολυσύνθετες μορφές συνεργασίας στα πλαίσια των διαλογικών μορφών διδασκαλίας.(Τριλιανός,Θ. 2013 σελ.216). Η μορφή αυτή διδασκαλίας διεκπεραιώνεται με την επανάληψη ενός επικοινωνιακού σχήματος τριών φάσεων. Οι φάσεις είναι οι εξής (α) ο εκπαιδευτικός ερωτά (β) ο μαθητής απαντά (γ) ο εκπαιδευτικός αντιδρά. Η συχνή χρήση του σχήματος αυτού οφείλεται στο γεγονός ότι ο εκπαιδευτικός με την ερώτηση επιτελεί τις παρακάτω διδακτικές λειτουργίες: (α) δημιουργεί το πλαίσιο της διατομικής επικοινωνίας (β) εξετάζει το προηγούμενο μάθημα (γ) ανακαλεί στοιχεία που είναι αναγκαία για την διεξαγωγή του νέου μαθήματος (ε) ανακεφαλαιώνει το νέο μάθημα και (στ) επαναλαμβάνει τα προηγούμενα κεφάλαια. (Ματσαγγούρας, 2004 σελ,407)

Κατευθυνόμενος διάλογος

Ο κατευθυνόμενος διάλογος αποτελεί μια από τις συνηθέστερες μορφές της ερωτηματικής - διαλογικής διδασκαλίας. Πρόκειται λοιπόν για μια διαδικασία σύμφωνα με την οποία ο εκπαιδευτικός έχει προετοιμάσει προσεκτικά μια σειρά ερωτήσεων που έχουν στόχο να αποσπάσουν από τους μαθητές τη γνώση που διαθέτουν αλλά δεν έχουν ποτέ εκφράσει, αποκρυσταλλωμένη ή συνδεόμενη με μια ευρύτερη θεωρητική προσέγγιση (Τρίλιανός, 1991 σελ.203). Είναι επιπλέον, μια διαδικασία που μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να εκμαιεύσει από τους μαθητές το πώς κατανοούν τις εμπειρίες που έχουν βιώσει. Η μορφή αυτή είναι μια διαλογική μορφή διερεύνησης θεμάτων που την ονομάζουμε διαλεκτική για την αντιδιαστείλουμε προς τον κατευθυνόμενο διάλογο της μειευτικής στρατηγικής, αν και ο τρόπος εφαρμογής της στην εκπαίδευση δεν έχει όλα τα στοιχεία της αμιγούς διαλεκτικής μορφής. Ο διάλογος αυτός σημαίνει και αντιπαράθεση και όχι απλή παράθεση διαφόρων απόψεων. Σε γενικές γραμμές η αντιπαράθεση κινείται στο αριστοτελικό σχήμα "θέση - αντίθεση - σύνθεση".(Ματσαγγούρας ,Η.2002 σελ.427).

Μικτός διάλογος

Ο μικτός διάλογος είναι η σύνθεση του κατευθυνόμενου και του ελεύθερου διαλόγου. Η εφαρμογή της συγκεκριμένης μορφής διαλόγου περιλαμβάνει 5 στάδια τα οποία είναι:

1) **Η ενεργοποίηση.** Ο εκπαιδευτικός παρέχει με τη μορφή ερώτησης ένα γνωστικό ερέθισμα για να ενεργοποιήσει τις νοητικές λειτουργίες των μαθητών. Παράλληλα επιχειρείται ανάκληση της προγενέστερης εμπειρίας των μαθητών πάνω στην οποία θα στηριχθεί θεωρητικά η νέα γνώση.

2) Η διατύπωση των ερωτήσεων από τους μαθητές.

Διατυπώνονται και καταγράφονται από τους μαθητές μόνο αυτές οι ερωτήσεις που σχετίζονται με το αρχικό γνωστικό ερέθισμα.

3) **Η ομαδοποίηση των διατυπωμένων ερωτήσεων.** Οι μαθητές, με την ενεργό βοήθεια του καθηγητή, ομαδοποιούν τις καταγεγραμμένες ερωτήσεις έτσι ώστε οι απαντήσεις που θα δοθούν, να καλύπτουν ευρύτερες γνωστικές ενότητες του προς συζήτηση θέματος, Στη συνέχεια ο καθηγητής κατευθύνει διακριτικά τους μαθητές του στην κατάταξη των ερωτήσεων από τις απλούστερες προς τις συνθετότερες και από τις μερικές προς τις γενικότερες.

4) **Η απάντηση των ερωτήσεων.** Οι ερωτήσεις απαντώνται από τους μαθητές με τη σειρά που έχουν καταγραφεί. Ο καθηγητής επιβλέπει και διασφαλίζει τη συμμετοχή όλων των μαθητών προς αποφυγή παραγκωνισμού των γνωστικά ασθενέστερων και παρεμβαίνει μόνο όταν αυτό κρίνεται ως εντελώς απαραίτητο για να διασφαλισθεί η ομαλή πορεία της διδασκαλίας μέσω της ερωτηματικής μορφής. Ακολούθως, οι απαντήσεις που θεωρούνται επαρκείς και πλήρεις, καταγράφονται συνοπτικά από τους μαθητές για να διατηρηθούν πιο εύκολα στη μνήμη τους.

5) **Η συνθετική επεξεργασία των απαντήσεων και η αξιολόγηση της αποκτηθείσας γνώσης.** Οι μαθητές καλούνται από τον καθηγητή να επαναλάβουν με τρόπο συνοπτικό αλλά περιεκτικό όλες τις πληροφορίες που διατυπώθηκαν καθώς και να αξιολογήσουν τη αποκτηθείσα γνώση, κάνοντας ένα τελικό ποιοτικό έλεγχο αυτής. (Ματσαγγούρας, Η. 2004 .σελ 416-423).

Ομαδοσυνεργατική διδασκαλία

Η *ομαδοσυνεργατική διδασκαλία* αποτελεί μια από τις εναλλακτικές μορφές διδασκαλίας οι οποίες θεωρούνται απόρροια των σύγχρονων ρευμάτων της Παιδαγωγικής Επιστήμης (Ματσαγγούρας, Η. 1998 σελ,18). Ως ομαδοσυνεργατική νοείται η διδασκαλία κατά την οποία οι μαθητές οργανώνονται σε μικρές ομάδες αναλαμβάνοντας να φέρουν εις πέρας κατάλληλα δομημένες διδακτικές δραστηριότητες και εργασίες, οι οποίες τους υποδεικνύονται από τον εκπαιδευτικό.

Στην ομαδοσυνεργατική προσέγγιση ο ρόλος του εκπαιδευτικού, που λειτουργεί περισσότερο ως καθοδηγητής, αποδεικνύεται ιδιαίτερα σημαντικός για την σωστή διεξαγωγή της διδασκαλίας. Ο καθηγητής είναι το πρόσωπο που πρέπει να χωρίζει τις ομάδες βάση των ιδιαιτεροτήτων και του γνωστικού υπόβαθρου των μαθητών καθώς και να παραθέσει ένα πλάνο των εργασιών που επιθυμεί να πραγματοποιηθούν. Συνάμα γίνεται συνερευνητής και συνεργάτης χωρίς να μεταδίδει γνώσεις, προσπαθώντας παράλληλα να δημιουργήσει ένα πνεύμα συνεργασίας, αλληλοβοήθειας, αποδοχής, ενθάρρυνσης, αυτενέργειας και γενικότερα ένα πνεύμα ατομικής ευθύνης για το κοινό καλό. Επίσης θα πρέπει να παρακολουθεί συστηματικά και διακριτικά τις εργασίες των μαθητευόμενων και να επεμβαίνει μόνο και εφόσον του ζητηθεί, ώστε να ξεπεραστεί κάθε δυσκολία που τυχόν εμφανιστεί. (Ματσαγγούρας, Η. 2008 σελ.39).

Βιωματική διδασκαλία

Μπορούμε να ορίσουμε τη *βιωματική μάθηση* (*learning by doing*), (Kolb, A.2008 σελ.75), ως την ενεργητική προσέγγιση μάθησης η οποία:

α) προσφέρει στους μαθητές δυνατότητες συμμετοχής σε δραστηριότητες απόκτησης νέων ή/και ανάκλησης παλαιότερων πάσης φύσεως προσωπικών εμπειριών (αισθητηριακής, κοινωνικής, νοητικής, συναισθηματικής, πληροφοριακής/γνωσιακής, ηθικής, ψυχοκινητικής, καλλιτεχνικής, πολιτισμικής, περιβαλλοντικής, σωματικής, αξιακής, διακρατικής, επικοινωνιακής, εργασιακής, κατασκευαστικής, τεχνολογικής, αποκαλυπτικής, δημιουργικής, παραγωγικής, συνθετικής κλπ. φύσης) εστιασμένων σε συγκεκριμένο τομέα,

β) εμπλέκει τους μαθητές σε διαδικασίες συστηματικής επεξεργασίας των ποικίλης φύσεως προσωπικών εμπειριών και δεδομένων για την επίτευξη εσωτερικής κατανόησής τους,

γ) στηρίζει τους μαθητές στη διαδικασία στοχαστικής εξέτασης των συμπερασμάτων τους, που αποτελεί τον πυρήνα της βιωματικής μάθησης, και (δ) ολοκληρώνει την εκπαιδευτική διαδικασία με την αξιοποίηση των νέων γνώσεων που προέκυψαν για την κατανόηση και τη διαχείριση νέων καταστάσεων. (Ματσαγγούρας ,Η 2011σελ.30).

Η ενεργός δράση των μαθητών προτείνεται μετ'επιτάσεως, διότι: α) ενδυναμώνει τα έμφυτα κίνητρά τους για γνώση, κατανόηση του κόσμου και του εαυτού του, επικοινωνία και δράση του μαθητή, β) αναπτύσσει τις γνωστικές και κοινωνικές ικανότητες που είναι αναγκαίες για την αυτο-καθοριζόμενη μάθηση και τη δημιουργική διαχείριση διλημματικών, συγκρουσιακών, γνωστικών προβλημάτων του κοινωνικού και φυσικού περιβάλλοντος και γ) διευκολύνει τη μεταφορά της γνώσης σε νέες καταστάσεις (Wudinger, 2005 σελ.6· Luckner and Nadler, 1997 σελ.51).

Λόγω, λοιπόν, των πολλών εκπαιδευτικών πλεονεκτημάτων η Βιωματική Μάθηση στις σύγχρονες εκδοχές της καθιερώνεται διεθνώς και επεκτείνεται όλο και ευρύτερα (Skinner, 2010 σελ.2).

Η βιωματική προσέγγιση της μάθησης υποστηρίζει τη σύνθεση της καθημερινότητας με τις μαθησιακές διαδικασίες, τη συμμετοχή των μαθητών στους διδακτικούς σχεδιασμούς και τη συμμετοχή της κοινωνίας στη σχολική ζωή. “Οι μαθητές μεταφέρουν τα βιώματά τους στη σχολική τάξη και τα εντάσσουν στις διδακτικές διαδικασίες. Η πρόκληση βιωμάτων στους μαθητές συνοδεύεται και από ανάλογα συναισθήματα τα οποία συμβάλλουν στην αύξηση της ενεργοποίησης και της

συμμετοχής τους στη διδακτική διαδικασία και έτσι στην καλύτερη μάθηση' (Μητροπούλου, Β.2015 σελ.161).

Η αξιολόγηση των βιοματικών δράσεων

α. Αξιολόγηση μαθησιακών προϊόντων. Οι μαθητές μπορούν να κωδικοποιήσουν, να αναπαραστήσουν και να κοινοποιήσουν τα μαθησιακά αποτελέσματα με πολλούς τρόπους και όχι μόνο με τον λόγο, ο οποίος σχεδόν μονοπωλεί αυτόν τον ρόλο στο σχολικό πλαίσιο. Τέτοιοι τρόποι, λοιπόν, που πρέπει να ενθαρρύνονται και να αξιολογούνται θετικά είναι οι ικανότητες των μαθητών να αξιοποιούν αγγελίες, αυτοβιογραφίες, αφίσες, γραφικές παραστάσεις, γραφικοί διοργανωτές, δημιουργίες με υπολογιστές, διαγράμματα, δοκίμια, εικονογραφήσεις ιστοριών, εκθέσεις εργαστηρίων, επιδείξεις, επιθεωρήσεις κινηματογραφικών έργων, επιστολές, ερευνητικές εργασίες, ημερολόγια ιστορικών περιόδων, κολάζ, κριτικές βιβλίου, μαγνητοσκοπήσεις, μουσικοχορευτικές παραστάσεις, οδηγίες κατασκευών, παρουσιάσεις σε κοινό, παρουσιάσεις διαφανειών (powerpoint), πίνακες δεδομένων, περιπτωσιολογικές μελέτες, περιγραφές εργασίας, περιγραφές, προγράμματα, προτάσεις, σταυρόλεξα, σύντομες ιστορίες, σχέδια, σχεδιαγράμματα, φακέλους εργασιών (portfolio), φυλλάδια, συγγραφή κειμένων, χαρτογραφήσεις, χειροποίητα αντικείμενα.

β. Αξιολόγηση ικανοτήτων διερεύνησης. Αξιολογούνται οι ικανότητες των μαθητών για: βιβλιογραφικές ανασκοπήσεις, δημοσκοπικές έρευνες, διαλεκτικές αντιπαραθέσεις, δραματοποιήσεις, ειδησεογραφίες, εξηγήσεις, επεξεργασία δεδομένων, επιχειρηματολογία, ερευνητικές εκθέσεις, ερμηνευτικές έρευνες, πειράματα εργαστηρίου, πειραματικές έρευνες, περιγραφικές έρευνες, οργάνωση δράσεων, προφορικές αναδιηγήσεις, συζητήσεις, συλλογή δεδομένων, συνεργασία.

γ. Αξιολόγηση ικανοτήτων επικοινωνίας και συνεργασίας. Αξιολογούνται οι ικανότητες των μαθητών:

- **Επικοινωνίας**, όπως είναι οι ικανότητες της προσεκτικής ακρόασης και της εκ περιτροπής συμμετοχής στην επικοινωνία, της υποβολής και της απάντησης ερωτήσεων με παραγωγικό τρόπο, της κοινοποίησης των αναγκαίων πληροφοριών την κατάλληλη στιγμή, του συντονισμού και της διεξαγωγής οργανωμένης συζήτησης εστιασμένης σε συγκεκριμένο.

Συνεργασίας των μελών για την επίτευξη κοινού στόχου, όπως είναι οι ικανότητες της αλληλοβοήθειας, της προσφοράς θετικής ανατροφοδότησης και

εποικοδομητικής κριτικής, της ενεργοποίησης πρωτοβουλιών, της διαχείρισης των διαφωνιών και των συγκρούσεων, της λήψης αποφάσεων με διαδικασίες διαλεκτικής σύνθεσης και της διαχείρισης του χρόνου και των πόρων. (Ματσαγγούρας, Η 2011 σελ.38).

Σχέδια Εργασίας - Projects

Η μορφή διδασκαλίας με σχέδια εργασίας - projects, άρχισε να εφαρμόζεται από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα και έχει τις ρίζες της στο έργο των Kilpatrick, Decroly, Dewey, Piaget, Vygotsky, Bruner κ.ά. (Χρυσυφίδης, 2000 σελ.44). Ως project ή σχέδιο εργασίας ή σχέδιο εκπαιδευτικής δράσης, ορίζεται κάθε οργανωμένη μαθησιακή δραστηριότητα, συλλογικής συνήθως μορφής, που αναπτύσσεται σε πλαίσιο ελεύθερης επιλογής, με βάση προκαθορισμένο σχέδιο και αποβλέπει στη διερεύνηση, οργανώσει και διαχείριση γνώσεων, υλικών, αξιών και δράσεων, οι οποίες ενδιαφέρουν άμεσα τους εμπλεκόμενους μαθητές ως άτομα ή ως μέλη κοινωνικών ομάδων (Ματσαγγούρας, 1995 σελ.76) Η μορφή διδασκαλίας project μπορεί να αποτελέσει τρόπο οργανώσει τους αναλυτικού προγράμματος ή μέθοδο διεξαγωγής της διδασκαλίας στο πλαίσιο του αναλυτικού προγράμματος. Αυτό σημαίνει ότι τα σχέδια εκπαιδευτικής δράσης μπορούν να χρησιμοποιηθούν είτε ως πλαίσιο εφαρμογής όσων διδάχτηκαν με πιο παραδοσιακούς τρόπους, είτε ως κυρίαρχο πλαίσιο διδασκαλίας νέων γνώσεων. Ορισμένα βασικά γνωρίσματα των σχεδίων εργασίας είναι (Κοσσυβάκη, 2003 σελ.266) :

1) Η μάθηση γίνεται ολιστική, δηλαδή προκαλείται η ολόπλευρη συμμετοχή του μαθητή, το σύνολο της προσωπικότητας του με την αντίστοιχη ανάληψη και της ευθύνης για τη διεκπεραίωση της δράσης.

2) Η μάθηση γίνεται ουσιαστική. Συμμετέχει ο μαθητής σε αυτή, επειδή θεωρεί κάτι σημαντικό. Συμμετέχει επίσης ενεργά ο μαθητής στο σχεδιασμό, τη διεξαγωγή και την αξιολόγηση της δράσης

3) Επιδιώκεται η απόκτηση γνώσης σχετική με τη ζωή. Η μάθηση σε δράση και ιδιαίτερα με το μοντέλο των σχεδίων εργασίας οδηγεί σταδιακά στη συσχέτιση της ζωής με τη μάθηση. Επιβάλλεται ο μαθητής να βγει και έξω από την αίθουσα και το σχολείο. Είναι απαραίτητη η εισαγωγή στο σχολείο εξωσχολικών παραγόντων με πρόσκληση ειδικών σε σχετικά θέματα.

4) Έχουν πρακτικές επιπτώσεις στη διδασκαλία. Είναι φυσικό μια τέτοια διαδικασία να οδηγεί και στην τροποποίηση της αντίληψης σε εκπαιδευτικούς και μαθητές για τη διδασκαλία. Ο σχεδιασμός της δράσης μετατρέπεται σε αντικείμενο μάθησης για εκπαιδευτικούς και μαθητές.

Ο ρόλος του εκπαιδευτικού στη διεξαγωγή ενός σχεδίου δράσης συνοψίζεται στα παρακάτω:

1) Να βοηθάει τους μαθητές στο προγραμματισμό του σχεδίου εργασίας.

2) Να εργάζεται μαζί με τους μαθητές.

3) Να προτείνει στους μαθητές πηγές από τις οποίες θα μπορούν να αναζητούν τα απαραίτητα υλικά για τις δραστηριότητες του ή να τους τα προμηθεύει ο ίδιος.

4) Να συνεργάζεται με τους μαθητές και τους διευκολύνει κάνοντας τους προτάσεις, ερωτήσεις κ.λπ.

5) Να παρατηρεί τους μαθητές καθώς έρχονται σε επαφή με τους συμμαθητές τους και να καταγράφει τη πρόοδο τους.

6) Να φροντίζει να διατηρεί το ενδιαφέρον των περισσότερο ικανών μαθητών για το σχέδιο εργασίας θέτοντας τους νέες προκλήσεις και παράλληλα να κάνει το ίδιο για τους λιγότερο ικανούς μαθητές προσφέροντας τους ευκαιρίες ώστε να συμβάλλουν στο σχέδιο δράσης, ανάλογα με τις ικανότητες τους.

7) Να αξιολογεί το σχέδιο εργασίας την πορεία του τα αποτελέσματα του, καθώς και τη συμβολή τόσο των μαθητών όσο και τη δική του σε αυτό. (Ντολιοπούλου,Ε.2005,σελ.210).

2.7.Τεχνικές διδασκαλίας

Οι τεχνικές διδασκαλίας αφορούν στον τρόπο διεξαγωγής των οργανωτικών-διδακτικών δραστηριοτήτων και τον τρόπο χρήσης του διδακτικού υλικού (Οδηγός, 2014, σελ. 103). Συνοπτικά οι προτεινόμενες τεχνικές διδασκαλίας για το ΜτΘ είναι οι εξής:

- Η *Ιδεοθύελλα (Brainstorming)* που μπορεί να βοηθήσει στην προσέγγιση και την ερμηνεία ενός κειμένου ή μιας κατάστασης.
- Η τεχνική «*Σκέψου, Συζήτησε, Μοιράσου - Think, Pair, Share (TPS)*» και οι παραλλαγές της που χρησιμοποιείται σε πληθώρα περιπτώσεων, οποτεδήποτε κρίνεται αναγκαίο το μοίρασμα ιδεών.
- Η *Ανάλυση διαστάσεων (Dimensional Analysis)* που είναι μια αναλυτική μέθοδος, σχεδιασμένη για να αποσαφηνίζει και να ερευνά τις διαστάσεις και τα όρια ενός προβλήματος.
- Η *Επίλυση προβλήματος*, η οποία εμπλέκει προσωπικά τους μαθητές και ενεργοποιεί το ενδιαφέρον και την επιθυμία τους στη λύση ενός προβλήματος.
- Η τεχνική της *Μελέτης περίπτωσης* που ασχολείται με τη μελέτη μιας πραγματικής κατάστασης ή ενός περιστατικού που βρίσκεται σε εξέλιξη.
- Η *τροχιά της μάθησης*, μια «ανοικτή» αυτο-καθοδηγούμενη τεχνική μάθησης, με κύριο στόχο τα παιδιά να μάθουν να οργανώνουν τη δουλειά τους.
- Η *Ιστοεξερεύνηση* μέσω διαδικτύου. Μέσα από εφαρμογές λογισμικού και προγραμμάτων παρέχονται κίνητρα για ενεργητική συμμετοχή στη μαθησιακή διαδικασία. (Μητροπούλου, Β.2015 σελ.164).
- Το *Κάνοντας θεολογία με τα παιδιά* που υποστηρίζει την ικανότητα των παιδιών να θαυμάζουν και να ρωτούν όσο και στο να συμπορεύονται στις αναζητήσεις τους. Με αυτόν τον τρόπο τα ερωτήματα των παιδιών συνιστούν την αφετηρία και το κέντρο των μεθοδολογικών στοχασμών και των διδακτικών πρακτικών για το ΜτΘ.
- Η *Έντεχνη Συλλογιστική (Μοτίβα έντεχνου συλλογισμού (Artful thinking))*, που σκοπός της είναι να βοηθήσει τους εκπαιδευτικούς να χρησιμοποιούν τα εικαστικά και μουσικά έργα τακτικά και οργανικά ενταγμένα στο Πρόγραμμα Σπουδών με τρόπους που να ενισχύουν τη σκέψη και τη μάθηση.
- Οι *Αντιγνωμίες* που είναι τεχνική ανταλλαγής αντίθετων απόψεων μεταξύ ομάδων ή ατόμων και βοηθά τα παιδιά να ασκηθούν στον διάλογο, στην ανεύρεση επιχειρηματολογίας, στην ύπαρξη αντίθετων απόψεων, στην τέχνη της πειθούς.

- Οι *Επισκέψεις*, οι οποίες μπορεί να γίνουν σε τόπους ενδιαφέροντος με γνώμονα τη σχέση τους με τη θεματική ενότητα (μουσείο, ναός, θρησκευτικοί τόποι λατρείας, χώροι με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά) ή με σκοπό τη συνάντηση με άλλους ανθρώπους (ενορία, θρησκευτική κοινότητα, μη κυβερνητικές οργανώσεις, νοσοκομεία, ιδρύματα, φορείς, οργανισμοί κ.ά.). Οι εικονικές επισκέψεις μπορούν να οργανωθούν στο παρόν, στο παρελθόν ή στο μέλλον, σε τόπους που ενδιαφέρουν τη θεματική ενότητα του μαθήματος.
- Η *Θεματική προσέγγιση*. Ο διδάσκων μπορεί να επιλέξει ένα θέμα, μέσω του οποίου να προσεγγίσει το περιεχόμενο του συνόλου της θεματικής ενότητας. Μπορεί να επιλέξει ένα πρόσωπο ή μερικούς χαρακτήρες και να παρακολουθήσει την πιθανή σχέση, την πορεία και τις αντιδράσεις τους σε κάθε επιμέρους θέμα της ενότητας.
- Η *αφήγηση ιστοριών*. Η αφήγηση προσφέρει στο σύνολο της τάξης μια κοινή εμπειρία και πλέον της αφόρμησης, είναι κατάλληλη για την επεξεργασία ενός θέματος.
- Οι *βιοματικές τεχνικές και δραστηριότητες*. Στις εν λόγω τεχνικές ανήκουν η δραματοποίηση, η προσομοίωση, το θετικό - αρνητικό, η «παγωμένη» εικόνα, τα παιχνίδια ρόλων, το χτίσιμο της στάσης του ρόλου, ο συλλογικός ρόλος, η ανακριτική καρέκλα, η καρέκλα αφήγησης, ο κύκλος της συνείδησης και ο κύκλος του κουτσομπολιού.

Η δραματοποίηση αποτελεί τη μίμηση μιας θεατρικής παράστασης στα πλαίσια ενός μαθήματος ενώ το παίξιμο ρόλων επίσης, αποτελεί παραλλαγή αυτής αξιοποιώντας αυτό που ονομάζουμε εμπειρική - βιοματική μάθηση. Μαζί με το σχέδιο εργασίας αποτελούν τις κατεξοχήν πιο έντονες βιοματικές μεθόδους διδασκαλίας διότι αξιοποιούνται οι αρχές ενσυναίσθησης και της προσεκτικής ακρόασης οι μαθητές προσεγγίζουν συναισθηματικά και πολιτιστικά μια εποχή, επιχειρούν να φανταστούν διαλόγους ή αναπαράγουν πραγματικά γεγονότα που διδάχτηκαν στα πλαίσια ενός μαθήματος. Ως νεωτεριστικές μέθοδοι δεν απαιτούν, σε αντίθεση με τις πιο παραδοσιακές, την προηγούμενη εμπειρία των μαθητών, αλλά κυρίως συνθήκες εξωτερικές που να προσεγγίζουν όσο το δυνατόν περισσότερο αυτό που πρόκειται να αναπαρασταθεί. Σήμερα μεγάλο μέρος της ευρωπαϊκής παιδαγωγικής βιβλιογραφίας στοχεύει στη διερεύνηση των τρόπων που το δράμα μπορεί να υποστηρίξει όλα τα μαθήματα ενός σύγχρονου αναλυτικού προγράμματος.

- *Οι δραστηριότητες* δημιουργικής έκφρασης (εικαστικές δραστηριότητες, μουσικές δραστηριότητες, γλωσσικές δραστηριότητες) (Οδηγός Εκπαιδευτικού, 2014, σελ. 111-166).

Οι παραπάνω διδακτικές τεχνικές ενεργοποιούν τους μαθητές στη διαδικασία επεξεργασίας των πληροφοριακών δεδομένων και οικοδόμησης της γνώσης, Οι μονολογικές παραδόσεις του δασκάλου έδωσαν τη θέση τους σε διερευνητικές και εποικοδομιστικές μεθόδους διδασκαλίας οι οποίες συντελούνται μέσα σε ομαδοσυνεργατικά πλαίσια κοινωνικής οργάνωσης της σχολικής τάξης. (Μητροπούλου ,Β.2015 σελ.168).

Το σχολείο υπήρξε ανέκαθεν προϊόν κοινωνικοπολιτιστικής εξέλιξης, βρίσκεται σε άμεση σχέση και αλληλεπίδραση με τις κοινωνικές αλλαγές και εξακολουθεί, να αποτελεί, όπως και η οικογένεια, βασικό φορέα κοινωνικοποίησης του μαθητή, αλληλεπίδρασης, δηλαδή, μεταξύ των βιογενετικών και κοινωνικών επιδράσεων ή αλλιώς μετατροπής της έμφυτης τάσης του μαθητή για κοινωνικότητα σε ικανότητα προσαρμογής μέσα σε ένα δυναμικό κοινωνικό σύνολο Αναμφισβήτητος παραμένει και ο ρόλος του σχολείου για την καλλιέργεια της αυτόνομης ηθικής και της κριτικής σκέψης των μαθητών του.

Οι νέες διδακτικές προσεγγίσεις και η έμφαση στην ανάπτυξη θετικού ψυχολογικού κλίματος των τάξεων σηματοδοτούν στις μέρες μας μία μετάβαση από το παλαιό στο νέο σχολείο, δηλαδή μία μετάβαση από το δασκαλοκεντρικό στο μαθητοκεντρικό σύστημα διδασκαλίας.

Ο εκπαιδευτικός ρόλος στο σύγχρονο παιδαγωγικό τοπίο είναι πολύ ευρύτερος του μονοδιάστατου ρόλου του επιστήμονα- φορέα γνώσεων και, στην πραγματικότητα, αναφερόμαστε πλέον σε πολλούς εκπαιδευτικούς ρόλους και όχι μόνο σε έναν που πρέπει να πληροί ο επιτυχημένος δάσκαλος. Βασικό είναι το σύγχρονο σχολείο και ο εκπαιδευτικός διαρκώς να αναθεωρούν και να προσαρμόζουν τους σκοπούς ,τα μέσα και τις μεθόδους στις απαιτήσεις του μαθήματος. (Χατζηδήμου,2012 σελ.241).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

Οργάνωση σχεδίου μαθήματος στο μάθημα των Θρησκευτικών

3.1. Η επιλογή Θεματικής Ενότητας. Κριτήρια επιλογής

Το βασικό ερώτημα εδώ είναι το *γιατί*. Ποιοι, δηλ. είναι οι λόγοι, για τους οποίους διδάσκεται ή συγκεκριμένη ενότητα; Τι έχει να προσφέρει στους μαθητές; Πώς θα συμβάλλει στην ανάπτυξη της προσωπικότητάς τους; Τι καινούργιο θα γνωρίσουν; Και το κυριότερο: Τι από αυτά πού θα προσφερθούν ως διδακτικό αγαθό θα παραμείνει ως εμπειρία τους και δεν θα ξεχαστεί μόλις περάσουν στην επόμενη ώρα;

Τα παραπάνω είναι τα βασικά ερωτήματα πού πρέπει να απαντηθούν, ώστε να ξεκαθαριστούν οι στόχοι της διδασκαλίας και να αρχίσει στην συνέχεια η επεξεργασία των σταδίων της ενότητας: α) η προετοιμασία και β) η πορεία της διδασκαλίας.

Η Θεματική Ενότητα 3 : ΟΡΑΜΑ (ειρήνη ,μεταμόρφωση) επιλέχθηκε ως μία ευκαιρία να αναδειχθεί η θέση της Παλαιάς Διαθήκης στον πυρήνα του δυτικού πολιτισμού. Μέσα από την μελέτη και επεξεργασία του κειμένου του Ησαΐα αναδεικνύουμε την παγκοσμιότητα και διαχρονικότητα των νοημάτων της Παλαιάς Διαθήκης στο βαθμό που είναι ενταγμένη στην Αγία Γραφή. Στη συγκεκριμένη θεματική ενότητα αναγνωρίζεται το στοιχείο της πρόσληψης και της μεταμόρφωσης του κόσμου μέσα από τον προφητικό λόγο. Οι μαθητές/τριες με την ενασχόληση και επεξεργασία του κειμένου αλλά και την υλοποίηση των δραστηριοτήτων ευαισθητοποιούνται γύρω από την παγκοσμιότητα του Θεού και την συμφιλίωση των εθνών της εποχής του Μεσσία που επαγγέλεται ο προφήτης. Αυτό που εξάιρεται στο κείμενο είναι η συμφιλίωση, η ενότητα των πάντων και η ειρήνη. Είναι χαρακτηριστικό πως αυτή η ειρήνη επεκτείνεται σε τρεις διαστάσεις .Στη σχέση με τον Εαυτό, τον Άλλον, έως τη σχέση με τη φύση. *Άλλωστε στόχος του νέου Π.Σ. είναι ,μεταξύ άλλων να προετοιμάσει τους μαθητές/τριες να παίρνουν θέση απέναντι στα σοβαρά ζητήματα που θέτει η ζωή, να επιτύχουν την προσωπική τους πνευματική ανάπτυξη, και να γίνουν ολοκληρωμένοι ,καλύτεροι άνθρωποι, αξιοποιώντας τον πλούτο που προσφέρεται στο ΜτΘ. (Οδηγός Εκπαιδευτικού στα Θρησκευτικά Λυκείου 2015 σελ.46)*

3.2. Το σχέδιο διδασκαλίας στο μάθημα των Θρησκευτικών σύμφωνα με το νέο Π.Σ.

Η προετοιμασία, καθώς και η παρουσίαση μιας θεματικής ενότητας του μαθήματος των θρησκευτικών, όπως και των άλλων μαθημάτων, εξαρτάται από πολλούς παράγοντες: το συγκεκριμένο τμήμα το οποίο θα διδαχτεί, τα εποπτικά μέσα και την βιβλιογραφία που θα έχει στα χέρια του ο καθηγητής, το ενδιαφέρον που παρουσιάζει αυτή και για τον διδάσκοντα και για τους μαθητές του. Ακόμη και η χρονική στιγμή της παρουσίασης παίζει ρόλο και σημαντικό είναι, αν αυτή συνδέεται με άλλες διδακτικές διαδικασίες (π.χ. διαγώνισμα ή τεστ). Επομένως, είναι πολύ δύσκολο να μιλήσει κάποιος για συγκεκριμένες «συνταγές» που χρησιμοποιούνται σε όλες τις διδακτικές ενότητες και θα έχουν πάντα την ίδια επιτυχία.

Όμως υπάρχουν κάποιες αρχές που είναι αναγκαίο να τηρούνται. Όταν δε συνδυαστούν με την εμπειρική γνώση των προηγούμενων, μπορούν να βοηθήσουν όχι μόνο αυτόν που τις ακολουθεί, αλλά και νέους συναδέλφους που σίγουρα μπορούν να ωφεληθούν και να προβληματιστούν από την πείρα τους.

3.2.1. Η προετοιμασία της διδασκαλίας

Η προετοιμασία της διδασκαλίας για τη θεματική ενότητα 3 (ΟΡΑΜΑ ,ειρήνη ,μεταμόρφωση) της Γ Λυκείου περιλαμβάνει: α) την γνώση της βιβλιογραφίας και την δυνατότητα χρησιμοποίησης των νέων τεχνολογιών, β) τις επιστημονικές - θεολογικές προϋποθέσεις, γ) τις ψυχοπαιδαγωγικές προϋποθέσεις, και δ) τις κοινωνικές προϋποθέσεις του μαθήματος. Οι προϋποθέσεις αυτές αφορούν τη γνώση των ιδιαίτερων νοητικών, ψυχολογικών και κοινωνικών χαρακτηριστικών των μαθητών από τον εκπαιδευτικό. (Βασιλόπουλος ,Χ . 2008 σελ.131).

α) Πολλά είναι τα βιβλία που κυκλοφορούν και μπορούν να προσφέρουν σημαντική βοήθεια στο θεολόγο καθηγητή κατά την παρουσίαση της διδακτικής ενότητας. Η χρησιμοποίηση της βιβλιογραφίας στη συγκεκριμένη θεματική ενότητα είναι πολλαπλά χρήσιμη: απαραίτητη για την θεολογική - επιστημονική εξέταση της ενότητας, - και όχι μόνο - αποτελεί το θεμέλιο της προσπάθειας για την προσέγγιση από τον καθηγητή του νέου μαθήματος, ώστε αυτό να προσφέρεται όσο το δυνατόν πιο φροντισμένα στους μαθητές. Παράλληλα ή χρησιμοποίηση των νέων τεχνολογιών (internet, προγράμματα word, γραφικά) είναι απαραίτητη σήμερα για μια σύγχρονη

παρουσίαση του μαθήματος. Για αυτό κι εμείς τις χρησιμοποιήσαμε με πολλαπλούς τρόπους. (ιστότοπους, δημιουργία ψηφιακού κολάζ, αξιοποίηση του power point, αναπαραγωγές μουσικής και video). Μη ξεχνάμε ότι οι περισσότεροι μαθητές είναι γνώστες Η/Υ και με ευχαρίστηση δέχθηκαν προγράμματα τους.

Η πλοήγηση λοιπόν στο διαδίκτυο έχει ως αποτέλεσμα την εύρεση πολλών τόπων (web), πού μπορούν να βοηθήσουν τον θεολόγο καθηγητή στην καλύτερη παρουσίαση της ενότητας και να λειτουργήσουν ως βοηθητικά του φακέλου μαθήματος θρησκευτικών της Γ Λυκείου, και των κλασικών εποπτικών μέσων. Πάντως, η χρησιμοποίηση του διαδικτύου, όπως είναι γνωστό, θα πρέπει να γίνεται με την απαιτούμενη προσοχή.

Η σχεδίαση χαρτών, διαφανειών, σχεδίων γίνεται πιο εύκολη με την βοήθεια του υπολογιστή, ενώ τα κείμενα που θέλουμε να δώσουμε στους μαθητές γίνονται πολύ πιο ελκυστικά με την βοήθεια των γραμματοσειρών του. Βεβαίως σε καμία περίπτωση οι νέες τεχνολογίες δεν μπορούν να υποκαταστήσουν τον καθηγητή. Αυτό πρέπει να γίνει κατανοητό, Απλά μπορεί να κάνουν την δουλειά του διδάσκοντα πιο καλαίσθητη.

β) Η εξέταση των θεολογικών - επιστημονικών παραμέτρων της ενότητας κρίθηκε απαραίτητη. Ανεξάρτητα από το υλικό που πρέπει να παρουσιάσει ο θεολόγος στους μαθητές του θα πρέπει να εξετάσει τα τυχόν ερμηνευτικά ή ιστορικά προβλήματα πού συνδέονται με αυτό, τις απόψεις των ειδικών, την επίδραση πού μπορεί να έχουν τα ζητήματα πού παρουσιάζονται στο μάθημα, στο ιστορικό και κοινωνικό γίνεσθαι. Εδώ, θεωρούμε οτι, θα πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή γιατί όσο περισσότερη γνώση των παραπάνω υπάρχει, τόσο καλύτερα κατανοούνται οι ιδιαιτερότητες πού μπορεί να έχει ή ενότητα και έτσι να προσφερθεί καλύτερα στους μαθητές.

γ) Οι ψυχοπαιδαγωγικές προϋποθέσεις: Ο θεολόγος καθηγητής θα πρέπει να γνωρίζει τις ικανότητες των μαθητών/τριών του, ώστε να μπορέσει να προσφέρει την θεματική ενότητα με τρόπο που να ανταποκρίνεται στην ηλικία τους και στα ενδιαφέροντά τους. Οι μαθητές/τριες, ως ανεξάρτητες προσωπικότητες που είναι, δεν δέχονται όλοι/όλες με τον ίδιο τρόπο τα λεγόμενα του διδάσκοντα. Οι νέοι/νέες αυτής της ηλικίας ονειρεύονται έναν καλύτερο κόσμο ,χωρίς πολέμους ,όπου να κυριαρχεί η ειρήνη. Ο καθηγητής καλείται να τα γνωρίζει αυτά και πρωταρχικό μέλημά του οφείλει να είναι ο σεβασμός της προσωπικότητας κάθε μαθητή/μαθήτριας , να ανταποκρίνεται στο μαθησιακό και ηλικιακό επίπεδο των μαθητών/τριών του

τμήματος στο οποίο διδάσκει .Η προσπάθεια για έλκυση της προσοχής και η κινητοποίηση του ενδιαφέροντός τους, ώστε να τους ενεργοποιήσει σε ενασχόληση που θα τους βοηθήσει να κατακτήσουν τη νέα γνώση. Σημαντικό είναι ακόμη η παρουσίαση κάποιου οπτικοακουστικού υλικού όπως, βίντεο, ιστοσελίδες που σχετίζονται με τη θεματική ενότητα που θα διδαχθεί, διότι ,ως γνωστόν η οπτικοακουστική απεικόνιση της πληροφορίας αποτυπώνεται καλύτερα στη μνήμη των μαθητών/τριών .Σημαντική , τέλος ,είναι η συμβολή πρωτότυπου φύλλου εργασίας που θα έχει επινοήσει ο ίδιος ο εκπαιδευτικός στην ενεργητική ενασχόληση των μαθητών/τριων και την οικοδόμηση της μάθησής τους.

δ) Οι κοινωνικές προϋποθέσεις είναι εξίσου σημαντικές. Οι μαθητές κάθε σχολείου αντανakλούν τα χαρακτηριστικά του περιβάλλοντος τους, αστικό, αγροτικό, εργατικό, οικονομικό ,κοινωνικό, μορφωτικό, πολιτιστικό, με αποτέλεσμα να μην υπάρχει ομοιογένεια στην τάξη. Επιβάλλεται, λοιπόν, ο καθηγητής να είναι γνώστης του περιβάλλοντος του σχολείου και με ευαισθησία να προσπαθεί, να βοηθάει στην απόλεια ανισοτήτων.

3.2.2. Προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα της θεματικής ενότητας

Με τη διδασκαλία της θεματικής ενότητας 3 (OPAMA ειρήνη ,μεταμόρφωση) επιδιώκουμε οι μαθητές/τριες μας:

Να κατακτήσουν τα παρακάτω προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα ανά κατηγορία γνώσεων , δεξιοτήτων ,στάσεων/ αξιών :

I) - Να αποκτήσουν νέες γνώσεις :

-για την Βίβλο

- για μια εποχή ή μια κοινωνία μέσα από τα θέματα, τις αξίες και τις συμπεριφορές που εμπεριέχονται στα λογοτεχνικά κείμενά της

- για το έργο, τη γλώσσα, το ύφος και τις ιδέες συγγραφέων της εποχής, που είναι συνάρτηση της προσωπικότητάς και της ιδεολογικής τους συγκρότησης

- για να κατανοήσουν τη διαφορετική επεξεργασία του ίδιου θέματος από άλλον συγγραφέα μιας άλλης εποχής [**γνώσεις για τον κόσμο**].

- Να εξοικειωθούν με τις νέες τεχνολογίες.

II)Να ασκηθούν μέσω της επιλεκτικής ανάγνωσης στις παρακάτω **δεξιότητες**:

- Να κάνουν κριτική ανάγνωση των κειμένων εντοπίζοντας και κατανοώντας βασικά τους στοιχεία

- Να εντοπίζουν στοιχεία του κειμένου που συναπαρτίζουν το ύφος, τη γλώσσα, τη θεματολογία, την αφηγηματική οργάνωση, με άλλα λόγια την 'ποιητική' ενός συγγραφέα

- Να αναγνωρίζουν μέσα στα κείμενα κοινωνικούς ρόλους, κοινωνικά, εθνικά, πολιτισμικά χαρακτηριστικά και την οπτική γωνία από την οποία μιλά κάποιος (απεικονίσεις άντρα / γυναίκας, εαυτού / Άλλου, κυρίαρχου / κυριαρχούμενου κλπ)

- Να μπορούν να συσχετίζουν θέματα, αξίες και συμπεριφορές στα παλαιότερα κείμενα με ζητήματα και προβλήματα της σύγχρονης εποχής

III) Μέσα από τις διάφορες οπτικές, που εμπεριέχονται σε βιβλικά κείμενα, πάνω σε σύγχρονα αλλά και διαχρονικά ζητήματα και προβλήματα (κοινωνικά, εθνικά, διαπολιτισμικά, κλπ) να κατανοήσουν καλύτερα τον σύγχρονο κόσμο και να διαμορφώσουν εθνική, κοινωνική και διαπολιτισμική συνείδηση. Μέσα από τους συγκρουσιακούς κώδικες αξιών των λογοτεχνικών ηρώων να συγκροτήσουν τη δική τους ταυτότητα

- Να κατανοήσουν τη δυναμική λειτουργία του κειμένου (παλαιού ή νέου) στο παρόν και την ανταπόκριση που μπορεί να έχει στον σύγχρονο αναγνώστη.

- Να μπορούν να διαμορφώνουν και να εκφράζουν τη δική τους (κριτική) άποψη για ένα κείμενο [στάση - αξίες]

Τι μεθοδολογία θα χρησιμοποιήσουμε;

- Διερευνητική-ανακαλυπτική μάθηση
- Ομαδοσυνεργατική μέθοδος
- Μεθοδολογία Project

Τι εποπτικά μέσα θα χρησιμοποιήσουμε;

- Παρουσιάσεις Διαφανειών (ppt)
- Επιλεγμένους ιστότοπους (Ανοιχτά ηλεκτρονικά περιβάλλοντα)
- Λογισμικά με λογοτεχνικά κείμενα
- Αναγνώσεις ποιημάτων ή κειμένων (τα οποία υπάρχουν σε ψηφιακές τράπεζες δεδομένων)

→ πώς λειτουργεί το κείμενο στον σύγχρονο αναγνώστη ως κείμενο-γλώσσα και ως γλωσσικό άκουσμα

-Μελοποιήσεις ποιημάτων (διαφορετικές μελοποιήσεις του ίδιου ποιήματος από άλλον συνθέτη ή διαφορετικές ερμηνείες από διαφορετικό ερμηνευτή)

→ πώς λειτουργεί το ποίημα-κείμενο στον σύγχρονο αναγνώστη ως τραγούδι

- Οπτικοποίηση κειμένου (με βιντεάκι ή προβολή παρουσίασης σε slideshow)

→ πώς λειτουργεί το ποίημα-κείμενο στον σύγχρονο αναγνώστη ως εικόνα εμπλουτισμένη με λόγο, μουσική και κίνηση; Πώς λειτουργεί το ποίημα-κείμενο ως πολυτροπικό κείμενο;

- Τηλεοπτική ή κινηματογραφική μεταφορά κειμένου

→ πώς λειτουργεί το ποίημα-κείμενο στον σύγχρονο αναγνώστη ως κινηματογραφική ή τηλεοπτικό έργο

- Θεατρική διασκευή κειμένου-ποιήματος

→ πώς λειτουργεί το ποίημα-κείμενο στον σύγχρονο αναγνώστη ως θεατρική αναπαράσταση

Πώς θα εμπλέξουμε ενεργητικά τους μαθητές/τριες ;

Θα τους εμπλέξουμε σε μια διαδικασία διερεύνησης - συνεργατικής μάθησης - δημιουργίας κλπ.

Ομάδες:

Θεωρήσαμε ότι θα ήταν καλύτερο να αναλαμβάνει η κάθε ομάδα συγκεκριμένο και διακριτό έργο με διαφορετικό φύλλο εργασίας.

Φύλλο εργασίας:

Σε κάθε φύλλο εργασίας φροντίζουμε οι δραστηριότητες

- να είναι ισοδύναμες στα διαφορετικά φύλλα εργασίας

- να αντιστοιχούν στους στόχους που έχουμε θέσει (γνώσεων, δεξιοτήτων, στάσεων).

Ζητούμε από τα παιδιά, αντλώντας έμπνευση από το υπό εξέταση κείμενο

α) να δημιουργήσουν ένα δικό τους **‘αναλογικό’ κείμενο** (δημιουργία ζωγραφιάς, κολάζ, κόμικ, παρουσίαση διαφανειών (ppt), βίντεο με οπτικοποίηση του κειμένου ή του ποιήματος και προσθήκη δικής τους μουσικής επιλογής (εφόσον είναι εξοικειωμένα με την τεχνολογία) ή

β) προτρέπουμε τα παιδιά να διερευνήσουν τις καλλιτεχνικές τους δυνατότητες και να δημιουργήσουν ένα δικό τους ποίημα ή το δικό τους **‘γλωσσικό’ κείμενο (δημιουργική γραφή)** παραδοσιακό ή νεωτερικό, ‘σοβαρό ή χιουμοριστικό [δεξιότητες]

γ) συσχέτιση-αναλογία με προσωπικά βιώματα των μαθητών και σύνδεση με τη σύγχρονη εποχή [στάσεις]

Ανάλογα με τους μαθητές της τάξης μας και τους στόχους που έχουμε θέσει είτε η κάθε ομάδα μπορεί να επικεντρωθεί σε έναν από τους παραπάνω τομείς, είτε κάθε ομάδα να έχει στο φύλλο εργασίας ερωτήσεις που θα αφορούν όλους.

Προτείνουμε κατάλληλο ,κάθε φορά ανάλογα με το περιεχόμενο της θεματικής ενότητας, τρόπο αξιολόγησης :

- ατομική / ομαδική
- αυτο-αξιολόγηση - ετερο-αξιολόγηση
- διαμορφωτική / τελική
- αξιολόγηση της διαδικασίας

Με βάση τα προηγούμενα, στη συνέχεια θα παρουσιαστεί ένα σχέδιο διδασκαλίας, που περιλαμβάνει δύο στάδια: α) **την προετοιμασία της διδασκαλίας και β) τα στάδια ή φάσεις της διδασκαλίας.**

3.3. Διδακτική πρόταση για τη Γ΄ Λυκείου

Για το σχεδιασμό της πρότασης διδασκαλίας που παραθέτουμε στη συνέχεια, ακολουθήθηκε η προτεινόμενη από το νέο Π.Σ., βιωματική μέθοδος, η οποία στηρίζεται στις αρχές της βιωματικής μάθησης.

ΣΧΕΔΙΟ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ
ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ Γ΄ ΛΥΚΕΙΟΥ
ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 3: ΟΡΑΜΑ (ειρήνη, μεταμόρφωση)

Τίτλος σχεδίου διδασκαλίας: Η μεταμόρφωση του κόσμου
Τάξη Γ Λυκείου τμήμα 1. Αρ. μαθητών 24

ΠΡΟΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

Γενικός Σκοπός: Οι μαθητές/μαθήτριες να γνωρίσουν κείμενα των προφητών της Παλαιάς Διαθήκης και μέσα από αυτά να εξετάσουν τα μεγάλα ζητήματα που απασχολούν το σύγχρονο άνθρωπο, της ειρήνης και της συναδέλφωσης των ανθρώπων αλλά και της συμφιλίωσης του ανθρώπου με τον εαυτό του και το φυσικό περιβάλλον.

Γενικοί στόχοι της Γ Λυκείου που υπηρετούνται (σύμφωνα με Πρόγραμμα Σπουδών): Οι μαθητές να:

1. Να ανακαλύψουν τη θέση και τον ρόλο του Χριστιανισμού και των θρησκειών απέναντι σε προβλήματα και προκλήσεις της σύγχρονης κοινωνίας σε παγκόσμια και τοπική διάσταση.
2. Να διερευνήσουν τη σύνδεση του χριστιανικού οράματος για τη μεταμόρφωση της ζωής και του κόσμου με τον πολιτισμό, την σύγχρονη διάνοηση.
3. Να ανιχνεύσουν τις θρησκευτικές και ηθικές παραμέτρους σύγχρονων κοινωνιών, επιστημονικών και ηθικών ζητημάτων.
4. Να προσεγγίσουν κριτικά τις συλλογικές απόψεις και να εκφράσουν προσωπικές θέσεις με επιχειρήματα.

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
<p>Οι μαθητές/μαθήτριες να:</p> <ul style="list-style-type: none"> - αξιολογούν την ελπίδα του Χριστιανισμού για τη μεταμόρφωση του ανθρώπου και του κόσμου εδώ και τώρα, - διατυπώνουν συλλογισμούς για την αναγκαιότητα προσωπικού και συλλογικού αγώνα για τη μεταμόρφωση του κόσμου, αναπτύξουν ανεξάρτητη και ελεύθερη έκφραση, - εξετάζουν την προσωπική και παγκόσμια διάσταση που έχει το αίτημα της ειρήνης στον χριστιανισμό, - διακρίνουν τις θέσεις των θρησκευτικών παραδόσεων για την ειρήνη, - κρίνουν τις πρωτοβουλίες και ενέργειες των θρησκειών για την παγκόσμια ειρήνη, γνωρίσουν τις διεθνείς πρωτοβουλίες και οργανισμούς για την παγκόσμια ειρήνη, αντιμετωπίσουν κοινωνικά προβλήματα και σύγχρονα διλήμματα 	<ul style="list-style-type: none"> - Αξιολόγηση της χριστιανικής διδασκαλίας για τη μεταμόρφωση του κόσμου και της σχέσης της με τη σύγχρονη ζωή. - Ανάλυση προτάσεων για δράσεις με στόχο τη μεταμόρφωση/ανακαίνιση του κόσμου. - Διατύπωση θεολογικών επιχειρημάτων για την επίτευξη της προσωπικής και παγκόσμιας ειρήνης. - Κριτική προσέγγιση των θέσεων του Χριστιανισμού και των θρησκειών για την ειρήνη. - Διατύπωση επιχειρημάτων για την ευθύνη του χριστιανού αλλά και τις πρωτοβουλίες της Ορθοδοξίας, των άλλων χριστιανικών παραδόσεων και των άλλων θρησκειών για την ειρήνη.

Μέθοδος:

Για την εφαρμογή της διδακτικής πρότασης ακολουθήθηκε η μέθοδος της διερευνητικής και ανακαλυπτικής μάθησης, μέσα από την ομαδοσυνεργατική μέθοδο, την επικοινωνιακή-βιωματική διδασκαλία και τη μέθοδο των σχεδίων εργασίας (Project), με παράλληλη αξιοποίηση των δυνατοτήτων των ΤΠΕ. Δίνεται έμφαση στην καλλιέργεια δημιουργικών δεξιοτήτων μέσω συνεργατικών, ερευνητικών, διαλογικών και συμμετοχικών δράσεων. Ο ρόλος του διδάσκοντα είναι υποστηρικτικός.

Τεχνικές:

Διδασκαλία μέσω τέχνης, Ιστοεξερεύνηση μέσω διαδικτύου, Μουσικές δραστηριότητες, Δραματοποίηση TPS (σκέψου-συζήτησε, μοιράσου), Τεχνική δράματος με αναστοχασμό (Ανάλυση-σύνταξη κειμένων), Συζήτηση μαθητών, Δημιουργία πολυτροπικών κειμένων, Κάνοντας θεολογία με μαθητές.

Γενική Περιγραφή

Προετοιμασία – οργάνωση της τάξης: Προετοιμασία των μαθητών και διαμόρφωση ψυχολογικού κλίματος στην τάξη, ώστε να είναι δυνατή η ελεύθερη έκφραση των μαθητών και η διαλογική συζήτηση μαζί τους, καθώς και η ενεργός συμμετοχή τους στο μάθημα και τις ομάδες εργασίας. Θα διερευνηθούν οι προηγούμενες εμπειρίες και γνώσεις τους ώστε να διαμορφωθεί το πλαίσιο της παρουσίασης του νέου υλικού. Θα τεθούν οι στόχοι και θα ανακοινωθούν στους μαθητές.

ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ:

Οι μαθητές ανακαλύπτουν το βασικό ερώτημα του μαθήματος διαβάζοντας κείμενο του Προφήτη Ησαΐα 11, 1-10. Μαθαίνουν να βρίσκουν αντιστοιχίες της εποχής του προφήτη με τη δική μας, ανακαλύπτουν τη διαφορά των όρων προφήτης, «ψευδοπροφήτης» και μάντης - μέντιουμ- αστρολόγος

Διδακτικά βήματα

Στάδιο 1: Η σύγχρονη πραγματικότητα, ερεθίσματα από σημερινά κείμενα και μουσικές δημιουργίες. Δραστηριότητα 2. Φύλλο εργασίας

Στάδιο 2: Επεξεργασία-Ανάλυση-Σύγκριση: Οι μαθητές θα επεξεργαστούν βιβλικά κείμενα και ποιήματα της νεοελληνικής λογοτεχνίας, (βίντεο, κείμενα), θα τα αναλύσουν και θα αναγνωρίσουν μέσα από αυτά την αναγκαιότητα του προσωπικού και συλλογικού αγώνα για τη μεταμόρφωση του εαυτού μας και του κόσμου. Δραστηριότητα 3. Φύλλο εργασίας 3

Στάδιο 3: Εφαρμογή και έκφραση

Χωρισμός σε ομάδες. Δραστηριότητες κατά ομάδα.

Δημιουργία Project. Παραγωγή πολυτροπικών κειμένων, δράσεις στη μαθητική κοινότητα, δράσεις εκτός αίθουσας, ευαισθητοποίηση κοινωνίας, θεατρικά δρώμενα με θέμα «Δικαίωμα στο όνειρο... μεταμορφώνω τον κόσμο». Δραστηριότητα 4. Φύλλο εργασίας 4 και 5.

ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΜΑΘΗΤΗ

Εποικοδομητική συζήτηση των μαθητών για τα θέματα που επεξεργάστηκαν, τις στάσεις που διαμόρφωσαν απέναντι στα διαχρονικά ζητήματα της ειρήνης και της αρμονικής συνύπαρξης ανθρώπου και φύσης, τις ικανότητες και οι δεξιότητες που απέκτησαν, το πώς λειτούργησαν οι ομάδες.

Ο βασιλιάς της ειρήνης και η βασιλεία του

Ένα κλωνάρι θα φυτρώσει απ' τον κορμό του Ιεσσαί κι ένα κλαδί θα ξεπροβάλει από τις ρίζες του. Πάνω του θ' αναπαύεται το Πνεύμα του Κυρίου... Θα κρίνει με δικαιοσύνη τους φτωχούς και θα υπερασπίζεται μ' ευθύτητα τους ταπεινούς της χώρας... Τότε θα κάθεται ο λύκος παρέα με το αρνί και θα κοιμάται ο πάνθηρας με το κατσίκι αντάμα. Το μοσχαράκι και το λιονταρόπουλο θα βόσκουνε μαζί κι ένα μικρό παιδί θα τα οδηγάει. Η αγελάδα και η αρκούδα την ίδια θα 'χουνε βοσκή και τα μικρά τους το ίδιο το λημέρι. Το λιοντάρι θα τρέφεται καθώς το βόδι με άχυρο. Το βρέφος άφοβα θα παίζει στη φωλιά της έχιδνας, το νήπιο που μόλις αποκόπηκε από της μάνας του το γάλα θ' απλώνει το χεράκι του στις κόμπρας τη σπηλιά. Κανένας δεν θα προξενεί στον άλλον βλάβη ούτε κακό πουθενά στ' όρος το άγιο του Θεού, γιατί η γνώση του Κυρίου τη χώρα θα σκεπάζει όπως σκεπάζουν τα νερά τη θάλασσα. Σαν έρθει εκείνη η μέρα, το βλαστάρι από τη ρίζα του Ιεσσαί εκεί θα στέκεται για τους λαούς σημαία. Τα έθνη θα 'ρχονται να του ζητάνε συμβουλή και κατοικία του θα είν' η δόξα του Κυρίου.

Ησαΐας 11, 1-10

i) Να περιγράψετε και ερμηνεύσετε τις εικόνες που χρησιμοποιεί ο προφήτης μιλώντας για την εποχή της Μεταμόρφωσης του κόσμου.

ii) Να εκφράσετε σκέψεις και ιδέες πάνω στο θέμα του κειμένου και της εικόνας, Ησ. 11, 1-10. (παρατηρήστε την παρακάτω εικόνα από το <https://search.yahoo.com>).

iii) Αν και δεν είμαι προφήτης ... τι είναι ένας προφήτης; αφού επισκεφτείτε την ηλεκτρονική διεύθυνση του προηγούμενου σχολικού εγχειριδίου των [Θρησκευτικών της Α΄ Γυμνασίου](#) και μελετήσετε την 18^η ενότητα, να απαντήσετε στα ερωτήματα:

- α) Ποιος ο ρόλος των προφητών στην Παλαιά Διαθήκη;
- β) Σε τι μοιάζει η εποχή τους με τη δική μας;
- γ) Μάντεις, «ψευδοπροφήτες» παλαιάς και σύγχρονης εποχής: Να κατασκευάσετε πίνακα με τις ομοιότητες και τις διαφορές τους.

ΕΠΕΞΗΓΗΣΕΙΣ

Οι μαθητές συζητούν για τις αλλαγές που θα συμβούν: Την εποχή του Μεσσία η **ειρήνη** και η συναδέλφωση των ανθρώπων θα επεκταθεί και στη **συμφιλίωση** του ανθρώπου με τη **φύση** και το **περιβάλλον**.

Ο άνθρωπος είν' αυτός που χρησιμοποιεί το περιβάλλον, αλλά συνήθως δεν το σέβεται. Αντίθετα, το καταστρέφει με ανυπολόγιστες συνέπειες για το μέλλον του ίδιου, των παιδιών του και του πλανήτη, όπως διαπιστώνουμε στην καθημερινότητά μας. Ο προφήτης Ησαΐας με την περιγραφή του θέλει να παρουσιάσει την **απόλυτη** συμφιλίωση του ανθρώπου με το φυσικό περιβάλλον.

Σύμφωνα με τον Walther Zimmerli (2001) *Επίτομη Θεολογία της Παλαιάς Διαθήκης* (2^η έκδ.) (Β. Στογιάννος, Μτφρ.). Αθήνα: Άρτος Ζωής.

στο κεφ. 11 κάνει εντύπωση ότι προαναγγέλλεται ένας βασιλιάς ο οποίος αναβλαστάνει σαν βλαστός από την κομμένη ρίζα του Ιεσσαί. Εδώ προϋποτίθεται η κρίση του οίκου Δαβίδ. Μετά την κρίση ο Γιαχβέ θα πραγματοποιήσει την αποστολή από τον ίδιο οίκο, του ηγεμόνα με το γνήσιο βασιλικό πνεύμα. Στην πνευματοφορία αυτή υποχωρούν τα παλαιά δυναμικά χαρακτηριστικά του πνεύματος και στη θέση τους μπαίνουν τα χαρίσματα της σοφίας, της συμβουλής, του φόβου Θεού και της δίκαιης κρίσης. Στην απεικόνιση της παραδεισιακής ειρήνης, που φτάνει ως το ζωικό κόσμο, όπου θα αρθεί και η αρχέγονη διαμάχη ανθρώπου και φιδιού, αντηχεί η προσδοκία της καταργήσεως του αρχέγονου πόνου των δημιουργημάτων, που έχει περιγραφεί από τη Γεν. 3,15 και 9,2ε ως κατάρα της αρχέγονης εποχής.

Φύλλο εργασίας 2

2. Βιώνοντας

i) Δίνεται στους μαθητές το κείμενο:

«Η γνήσια ειρήνη πρέπει υποχρεωτικά να είναι αποτέλεσμα των ενεργειών πολλών εθνών. Πρέπει να είναι ο καρπός πολλών προσπαθειών. Πρέπει να είναι δυναμική, να μην είναι στατική, να μεταβάλλεται ανάλογα με τα προβλήματα που έχει ν' αντιμετωπίσει η κάθε γενιά. Και αυτό γιατί η ειρήνη αποτελεί ένα σύστημα, έναν τρόπο επίλυσης των προβλημάτων. Μια παγκόσμια ειρήνη δεν απαιτεί ο κάθε άνθρωπος ν' αγαπά τον πλησίον του, απαιτεί μόνο ο κάθε άνθρωπος **να ζει με τον πλησίον του σ' ένα καθεστώς αμοιβαίας ανοχής και να φροντίζει να λύνει τις διαφορές του μ' έναν τρόπο δίκαιο και ειρηνικό**».

Πολιτική Διαθήκη, Τζων Φιτζέραλντ Κέννεντυ

Μουσική δραστηριότητα:

ii) Αφού ακούσετε το παρακάτω τραγούδι:

Προβολή βίντεο του τραγουδιού What a Wonderful World του Louis Armstrong. (Πηγή: Youtube).

Να γράψετε σε χαρτί 3 σκέψεις με θέμα: Δημιουργώ έναν καινούριο κόσμο.

Φύλλο εργασίας 3

3. Αναλύοντας

i) Η αναγκαιότητα προσωπικού και συλλογικού αγώνα για τη μεταμόρφωση του εαυτού μας και του κόσμου.

«Σιωπηρό ερέθισμα με κείμενο». Συζήτηση με αφορμή τους στίχους:

*«Αγαπούμε
τον ουρανό και τη γη
τους ανθρώπους και τα ζώα
τα ερπετά και τα έντομα.
Είμαστε κι εμείς
όλα μαζί
κι ο ουρανός κι η γη.
Μέσα στη φούχτα της αγάπης
χωράει το σύμπαν».*

Γιάννης Ρίτσος, «Κάθε πουλί...»

ii) Διαβάζουμε τους [Ψλ. 8, 4-8](#) και [Ψλ. 65, 10-14](#).

Εναλλακτικά οι μαθητές ακούν τον Γιάννη Ρίτσο ν' απαγγέλλει τους στίχους του ποιήματος «Ειρήνη».

4. Εφαρμόζοντας

«Το Όραμα της Μεταμόρφωσης του κόσμου»

Οι μαθητές σε ομάδες δημιουργούν μια παρουσίαση Powerpoint με θέμα: «Δικαίωμα στο Όνειρο... Μεταμορφώνω τον κόσμο μου».

Να αναζητήσετε και να βρείτε πληροφορίες και φωτογραφίες με θέματα την φτώχεια, την ανθρώπινη εξαθλίωση, τις διακρίσεις σε πλούσιους και φτωχούς, την καταστροφή του περιβάλλοντος στις ιστοσελίδες:

<http://www.solarnavigator.net>

<http://www.genderandhealth>

<http://www.designforafrica.com>

http://www.ens_newswire.com

<http://www.greenplace.gr>

<http://www.wwf.gr>

Δημιουργήστε ένα [ψηφιακό κολάζ](#) επισκεπτόμενοι τον υπερσύνδεσμο ή δημιουργήστε gallery με συννεφόμετρα με το www.tagxedo.worldcloudwithstyles

Στο τέλος αφού συγκεντρώσετε υλικό και πληροφορίες να εξάγετε αποτελέσματα και να παρουσιάσετε το υλικό σε PowerPoint.

Φύλλο εργασίας 5

Διαβάστε τα σχετικά με την ειρήνη κείμενα από την «Ειρήνη» του Αριστοφάνη και από τα ποιήματα του Αρχίλοχου.

Με έμπνευση από τα παραπάνω κείμενα δημιουργείστε δικά σας ποιήματα ή συνθήματα ή κατασκευάστε αφίσες , σχετικά με την ειρήνη.

Να αναλάβετε δράσεις ευαισθητοποίησης της μαθητικής κοινότητας που στοχεύουν στην ανάδειξη ομαδικής συνεργασίας και συμβίωσης ξεπερνώντας τις όποιες διαφορετικότητες. Λάβετε υπόψιν σας ότι η ισότητα και η ειρήνη είναι βασικές έννοιες του ευαγγελικού κειμένου με χαρακτηριστικότερες φράσεις τις : *«δόξα εν υψίστοις Θεω και επί γης ειρήνη, εν ανθρώποις ευδοκία»* (Λουκάς 2/β: 14) και *«ειρήνη ημίν»*(Ευαγγέλιον Κατά Λουκά, κδ, 36· πβ. Κατά Ιωάννη, κ, 19). Αξιοποιήστε τις σύμφωνα με την έμπνευσή σας.

Συμπεράσματα

Η εργασία ανέδειξε ζητήματα της Βιβλικής Ιστορίας έτσι, όπως αυτά παρουσιάζονται μέσα από τα νέα Προγράμματα Σπουδών (Π.Σ.) για τη Δ/βάθμια Εκπαίδευση (Λύκειο).

Μέσα από τη διερεύνηση των ψυχοπαιδαγωγικών προεκτάσεων του περιεχομένου στη διδασκαλία του μαθήματος των Θρησκευτικών, περιγράφηκαν και προτάθηκαν οι διδακτικές προσεγγίσεις του μαθήματος που θεωρήθηκαν πλέον κατάλληλες για την διδασκαλία και τον θρησκευτικό γραμματισμό των μαθητών. Έγινε σύνδεση με τις βασικές αρχές της θρησκευτικής εκπαίδευσης που διέπουν το νέο Π.Σ. στα θρησκευτικά Λυκείου, και με τις σύγχρονες παιδαγωγικές, ψυχολογικές και διδακτικές αρχές. .

Όπως τονίστηκε και στον πρόλογο ο λόγος επιλογής της συγκεκριμένης διδακτικής ενότητας ήταν να παρουσιάσουμε παιδαγωγικούς τρόπους αξιοποίησης του πλούτου του βιβλικού περιεχομένου της Παλαιάς Διαθήκης στα θρησκευτικά Λυκείου. Η διδακτική μας πρόταση αξιοποίησε όλο το υλικό που υπάρχει στον φάκελο μαθητή της Γ΄ Λυκείου το οποίο αναφέρεται στην Παλαιά Διαθήκη (το οποίο παραθέτουμε στο Παράρτημα της παρούσας εργασίας).

Οι διδακτικές ενότητες της Γ λυκείου πραγματεύονται τρεις βασικές έννοιες (διλήμματα, προκλήσεις, όραμα) σε τέσσερα διδακτικά δίωρα η κάθε μία. Τα βιβλικά κείμενα που καταγράψαμε είναι συνολικά δεκατρία, διαφορετικών συγγραφέων της Παλαιάς Διαθήκης. Ο προφητικός λόγος του Ησαΐα ως βασικός άξονας της διδακτικής μας πρότασης ενέπνευσε τους μαθητές να διερευνήσουν σε βάθος γεγονότα και καταστάσεις της βιβλικής εποχής και να στοχαστούν πάνω στα μηνύματα των Προφητών που οι διαστάσεις τους είναι οικουμενικές, διαχρονικές, υπερφυλετικές, πανανθρώπινες όπως άλλωστε και το ουσιαστικό μήνυμα του Χριστιανισμού.

Αυτό συνάδει και με τους ευρύτερους στόχους της βιβλικής μελέτης, που είναι οι μαθητές να εφοδιαστούν με γνώσεις των στοιχείων της συμβολικής γλώσσας της Βίβλου που διαχρονικά αναφέρονται στην τέχνη, τη λογοτεχνία και τη μουσική. Να τους βοηθήσει να κατανοήσουν τη σημαντικότερη επίδραση της στην παγκόσμια ιστορία, το δίκαιο, την κοινωνική και πολιτιστική ζωή.

Η απευθείας χρήση των πηγών, ως βασικό συστατικό του νέου Π.Σ. στα θρησκευτικά Λυκείου αποτέλεσε την αφορμή να γνωρίσουν οι μαθητές καλύτερα τα

προφητικά κείμενα. Το κυριότερο όμως στην παρούσα διδακτική πρόταση είναι το γεγονός ότι τους έφερε σ' επαφή με το Λόγο της Παλαιάς Διαθήκης έτσι ώστε να αναγνωρίσουν την παγκοσμιότητα και οικουμενικότητά της. Ειδικότερα επιδιώξαμε την ενεργή εμπλοκή των μαθητών με το προφητικό κείμενο του Ησαΐα ώστε να προβούν σε νοηματοδοτήσεις που σχετίζονται με τα ενδιαφέροντά τους στην παρούσα ηλικιακή φάση σύμφωνα με τον Οδηγό Εκπαιδευτικού για τα θρησκευτικά Λυκείου.

Αυτό που καταδεικνύεται από το κείμενο του Ησαΐα 11,1-10 (φύλλο εργασίας 1) είναι η συμφιλίωση των πάντων και η ειρήνη που επεκτείνεται σε σχέση με το περιβάλλον ,αίτημα της σύγχρονης εποχής. Οι μαθητές μελετώντας και υλοποιώντας τις δραστηριότητες του φύλλου εργασίας 1,2 κατανόησαν ότι για την αληθινή ειρήνευση χρειάζεται επαναπροσδιορισμός της σχέσης μας με τη φύση. Η ειρήνη και η συμφιλίωση της εποχής του μεσσία που αναγγέλλει ο προφήτης συνδέονται με τη γνώση του Θεού και των χαρακτηριστικών Του (πνεύμα ,δύναμη ,σοφία, σύνεση, δίκαιη κρίση).

Η γενική αποτίμηση της διδακτικής μας πρότασης είναι θετική και για την διδάσκουσα και για τους μαθητές. Η εκτίμησή μας βασίζεται στην άμεση εμπειρία εφαρμογής της, στην σχολική τάξη της Γ Λυκείου, της σχολικής μονάδας που εργάστηκα την προηγούμενη σχολική χρονιά. Να επισημάνουμε ότι οι δυσκολίες που αντιμετωπίσαμε επικεντρώθηκαν κυρίως στη διαχείριση του χρόνου των μαθητών που ήταν ελάχιστος εξαιτίας του επιβαρυσμένου, λόγω εξετάσεων, προγράμματός τους.

Παρά τις συγκεκριμένες αντιξοότητες οι μαθητές χάρηκαν τα καινοτομικά στοιχεία του μαθήματος ,ειδικά την χρήση των Τ.Π.Ε. ,συμμετείχαν με ενθουσιασμό ,κατέθεσαν πρωτότυπες ιδέες , και συμμετείχαν ικανοποιητικά στην μαθησιακή διαδικασία.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α
Υπουργική Απόφαση Αριθμ. 99058/Δ2/2017
ΦΕΚ 2105/Β/19-6-2017

**Πρόγραμμα Σπουδών του μαθήματος Θρησκευτικά Γενικού και Επαγγελματικού
Λυκείου**

1. Γενικοί σκοποί της Θρησκευτικής Εκπαίδευσης στο Λύκειο

Ο σχεδιασμός του νέου Προγράμματος Σπουδών (ΠΣ) στα Θρησκευτικά Λυκείου λαμβάνει υπόψη:

- Τη γενική και τη ειδική σκοποθεσία της Εκπαίδευσης, σύμφωνα με το υφιστάμενο νομικό πλαίσιο, το οποίο απορρέει από το Σύνταγμα της Ελλάδας και τους βασικούς νόμους για την Εκπαίδευση και ειδικότερα το Λύκειο.
- Τις επιστημονικές προτάσεις της σύγχρονης θρησκευοπαιδαγωγικής, σε συνδυασμό με τις νέες θεωρίες μάθησης και διδακτικής μεθοδολογίας.
- Τα παιδαγωγικά χαρακτηριστικά των (μετ)εφήβων μαθητών, την προγενέστερη γνώση και τα μαθησιακά επιτεύγματά τους, τις εμπειρίες που κομίζουν από το περιβάλλον, στο οποίο ζουν, και επιπλέον τις προσδοκίες και τις ιδιαίτερες ανάγκες τους στο μαθησιακό πεδίο του Μαθήματος των Θρησκευτικών (ΜτΘ).
- Το πλαίσιο οργάνωσης, τις παιδαγωγικές αρχές, τους εκπαιδευτικούς προσανατολισμούς καθώς και το σύστημα αξιολόγησης του Λυκείου.
- Τον εκπαιδευτικό προσανατολισμό και την ανάπτυξη των περιεχομένων του νέου ΠΣ στα Θρησκευτικά Δημοτικού και Γυμνασίου.
- Την επικρατούσα τοπική θρησκευτική παράδοση, ως θεμελιώδη πυλώνα του θρησκευτικού γραμματισμού των μαθητών και το ευρύτερο θρησκευτικό και πολιτισμικό πλαίσιο, το οποίο την περιβάλλει.
- Τη συνθετότητα του σύγχρονου κοινωνικού και πολιτισμικού ιστού, όπως διαμορφώνεται σε τοπικό, ευρωπαϊκό και οικουμενικό επίπεδο, και τις ειδικές μορφωτικές και εκπαιδευτικές ανάγκες που προκύπτουν από αυτή.

Σύμφωνα με την Υπουργική Απόφαση Αριθμ. 99058/Δ2/2017 οι σκοποί της θρησκευτικής εκπαίδευσης στο Λύκειο είναι:

α) Η ανάπτυξη της προσωπικής ταυτότητας, στην οποία συντελούν η θρησκευτικότητα και η κριτική κατανόησής της είτε κάποιος ακολουθεί μία θρησκεία είτε όχι. Η αντίληψη της αυτοεικόνας και των ρόλων του εαυτού σε σχέση με τους άλλους είναι σημαντική στην εφηβεία και καθορίζει την ενήλικη ζωή. Η προσωπική

ταυτότητα και η αφύπνιση της προσωπικότητας εξαρτάται από τη «θρησκευτική συνείδησή» του, την οποία καλλιεργεί ελεύθερα στο σχολείο κυρίως με τη θρησκευτική εκπαίδευση. Στο πλαίσιο αυτό εντάσσεται και η ηθική ανάπτυξη και η συμπεριφορά του εφήβου/της έφηβης, εφόσον η θρησκευτική εκπαίδευση συνιστά γνωριμία με το θρησκευτικό φαινόμενο στην πολυμορφία και πολυπλοκότητά του και συζητά κατά βάση τα ηθικά και υπαρξιακά ερωτήματα των εφήβων μαθητών/μαθητριών. Στη σύγχρονη θεώρηση της ταυτότητας του προσώπου, φυσικά, η θρησκευτική ταυτότητα σχετίζεται και με την ηθική, αξιακή και την πολιτι(εια)κή αγωγή, στις οποίες και η θρησκευτική εκπαίδευση στοχεύει.

β) Η καλλιέργεια ανθρωπιστικής και ελληνικής παιδείας. Η ανθρωπιστική παιδεία στην εκπαίδευση είναι ανάγκη να θεμελιώνεται σε μίαν ερμηνευτική αναζήτηση νοήματος του βίου. Να δίνει ιδιαίτερη έμφαση στην ανάλυση της φύσης του νοήματος αυτού και στα μορφωτικά αγαθά που χρειάζεται να διερευνήσει και να ανακαλύψει ο μαθητής/η μαθήτρια ως απαραίτητη υποδομή για την ίδια του/της τη ζωή. Στο σημείο αυτό τέμνεται η σχέση της ελληνικής κοινωνίας με τη διαχρονική παράδοση και τον πολιτισμό της Ορθοδοξίας.

γ) Ο θρησκευτικός γραμματισμός. Ο έφηβος/η έφηβη και στη συνέχεια ο/η ενήλικας δεν αρκεί να γνωρίζει κυριολεκτικά μόνο όρους, λέξεις και σύμβολα. Η γνώση του πλαισίου, το οποίο γεννά τις έννοιες και τις διαμορφώνει, αλλά και του πολιτισμικού φορτίου τους είναι η ουσία του θρησκευτικού γραμματισμού, ο οποίος στην εκπαίδευση αποτελεί μέρος του πολυγραμματισμού, δηλαδή της ικανότητας κατασκευής νοήματος σε διαφορετικά πολιτισμικά, κοινωνικά ή ειδικά συγκείμενα, καθώς και την ικανότητα χρήσης αλφαβητικών και πολυτροπικών αναπαραστάσεων. Η γλώσσα και τα κείμενα δεν είναι ουδέτερα. Ο γραμματισμός επεκτείνεται σε όλα τα γνωστικά αντικείμενα, γιατί υπάρχουν πολλοί τρόποι παραγωγής νοήματος, αλλά και συσχέτισης αυτών των νοημάτων. Με τον θρησκευτικό γραμματισμό ως ιδιαίτερο μέρος των πολυγραμματισμών, ο μαθητής/η μαθήτρια αποκτά τη δεξιότητα της λειτουργικής χρήσης αναπαραστάσεων, εννοιών, κρίσεων, γενικεύσεων, σχημάτων, εικόνων, συμβόλων, επικοινωνιακών μέσων, αφηγήσεων, νοημάτων και σημασιών. Έτσι επιτυγχάνει την κατανόηση των πάσης φύσεως κειμένων και μνημείων, την κριτική ανάλυση της γνώσης και τέλος τον μετασχηματισμό της, ώστε να νοηματοδοτήσει θρησκευτικά την πραγματικότητα και να αποκτήσει την ικανότητα να συμβάλει σε αυτήν.

δ) Η κριτική θρησκευτικότητα με την έννοια της καλλιέργειας της ολιστικής νοημοσύνης στην εκπαιδευτική διαδικασία, στην οποία συμμετέχουν νους και καρδιά και η οποία διαμορφώνει ανθρώπους με «ζωηρή επιθυμία» για δικαιοσύνη και δημοκρατία. Εφόσον ο άνθρωπος είναι από τη φύση του ον που πιστεύει, η θρησκευτική εκπαίδευσή του παρέχει τις δυνατότητες «να πιστεύει καλά». Και αυτό σημαίνει κριτικά (ελεύθερα, διερευνητικά, ενεργητικά, με σεβασμό στους άλλους, ειρηνικά, χωρίς ηθικισμό, φανατισμό και μισαλλοδοξία). Έτσι, απομακρύνεται ο κίνδυνος του θρησκευτικού φονταμενταλισμού. Ο μαθητής/η μαθήτρια χρειάζεται να έχει βασική πληροφόρηση και να ασκεί την κριτική σκέψη, ώστε να μπορεί να αποκωδικοποιεί τα στοιχεία, αρχικά της σύγχρονης ιστορίας, αλλά και γενικά της ιστορίας, που σχετίζονται με τα θρησκευτικά ζητήματα, καθώς και να ερμηνεύει το παρελθόν και το παρόν του κόσμου στο οποίο ζει. Έτσι γίνεται ικανός/ή, χωρίς να πρέπει να παραιτείται από τη βίωση της πίστης ως αλήθειας που εμπεριέχει ελπίδα, να σέβεται τους άλλους και όλο τον κόσμο.

ε) Η γνωριμία και επικοινωνία με τον «άλλον». Ο μαθητής/η μαθήτρια εξοικειώνεται με τον πλουραλιστικό χαρακτήρα της κοινωνίας στην οποία ζει, συνειδητοποιεί τα θρησκευτικά της στοιχεία, αλλά και την πολλαπλότητα της προσωπικής του/της ταυτότητας και την εξελικτική δυναμική της στις συλλογικές και κοινωνικές της εκφράσεις. Παράλληλα, ασκείται στις αξίες της αποδοχής, του σεβασμού και του διαλόγου με τον άλλον, της δυναμικής ανεκτικότητας προς το διαφορετικό και στο δικαίωμα στην ετερότητα.

στ) Η κοινωνικοποίηση, όχι ως παθητική υιοθέτηση του κοινωνικού συστήματος, αλλά ως μία διαδικασία εξατομίκευσης, η οποία θεμελιώνεται στη σχέση ανάμεσα στην ανάπτυξη της προσωπικότητας και στην κοινωνική ένταξη. Το σχολείο είναι κοινότητα ολόπλευρης ζωής και γνώσης, κατεξοχήν εστία κοινωνικοποίησης. Το πρόσωπο δρα ενεργητικά στο περιβάλλον, ενώ παράλληλα το περιβάλλον, ως μικρο-σύστημα και μακρο-σύστημα, καθώς και ως εσωτερικές σχέσεις και αλληλεπιδράσεις μεταξύ τους, διαδραματίζει αμοιβαία τον διαδραστικό ρόλο του. Η θρησκευτική εκπαίδευση αφορά όχι μόνο σε έναν καθοριστικό όρο του οικο-περιβάλλοντος του προσώπου (Εκκλησία, παράδοση, πολιτισμός, θρησκευτικές κοινότητες, τοπικές κοινωνίες, έθνος, προσωπική πίστη, πεποιθήσεις), αλλά δημιουργεί με αποτελεσματικό τρόπο τις κατάλληλες παιδαγωγικές προϋποθέσεις ανάπτυξης της προσωπικής και κοινωνικής ταυτότητας συγχρόνως, λόγω του περιεχομένου και της σημασίας της θρησκευτικής γνώσης.

ζ) Η ανάπτυξη κοινότητας μάθησης. Η λειτουργία της τάξης ως κοινότητας μάθησης μέσω των κοινών εμπειριών, της βίωσης κοινών πραγμάτων και της διάδρασης, αναπτύσσεται με έμφαση στη συνεργατική μάθηση, στη συζήτηση, στη συνεργασία, στη διαπραγμάτευση και στα κοινά νοήματα. Η θρησκευτική εκπαίδευση, με την παιδαγωγική και διδακτική μέθοδο αλλά και με το θεολογικό περιεχόμενό της, έχει πολλές δυνατότητες να εμπλαισιώνει ριζικά τη δημιουργία και καλλιέργεια κοινότητας, η οποία και ως έννοια σχετίζεται με την πίστη και την παράδοση του τόπου. Η σχολική τάξη μπορεί να θεωρηθεί ως κοινότητα μάθησης, στο πλαίσιο του συνεχούς διαλόγου, της ανάλυσης και βιωματικής εφαρμογής αρχών και αξιών, όπως η ελευθερία, η αγάπη, η δημοκρατία, το δικαίωμα, η ισότητα, η αυτονομία, ο σεβασμός, η αλληλεγγύη, η δικαιοσύνη, η ελπίδα κ.α.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β

Κείμενα και αναφορές στην Παλαιά Διαθήκη στο Νέο Π.Σ. στη Δ/θμια Εκπαίδευση στα σχολικά εγχειρίδια κάθε τάξης

Α΄ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΠΟΡΕΙΑ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΑΝΤΙΘΕΣΕΙΣ

Θ.Ε. 3. Πώς ζουν οι Χριστιανοί; Η νέα ζωή στην Εκκλησία.

II. Ερμηνεύοντας την πρόταση ζωής της Χριστιανικής Εκκλησίας.

Συνάντηση με τον προσωπικό Θεό της Βίβλου.

Η πίστη ως φιλοξενία του Θεού (Γεν 18,1-18)

Ευλόγει η ψυχή μου τον Κύριο (Ψλ 103,1-6)

Από την Παλαιά Διαθήκη για την κτίση (Λευ 25,23, Ψλ 65,10-14, Ψλ 8,4-8,

Ησ 11,6-9)

Β΄ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

Θ.Ε. 1. Μπορούν οι άνθρωποι να εικονίζουν το Θεό;

II. Η απεικόνιση του Θεού στο Χριστιανισμό. Το χρυσό μοσχάρι (Εξ 32,1-24)

Πολυέλεος «Δούλοι Κυρίου» (Ψλ 135)

III. Η απεικόνιση του Θείου σε άλλες θρησκευτικές παραδόσεις.

Ιουδαϊσμός: η ανεικονική δύναμη των συμβόλων (Εξ 20,4-5)

Θ.Ε. 2. II. Ο Ιησούς στην Καινή Διαθήκη (Ησ 11,1-10)

Θ.Ε. 3. Ποιος είναι ο άνθρωπος;

II. Ο σκοπός και το νόημα της ζωής του ανθρώπου.

Η βιβλική πρόταση και η θεολογική ερμηνεία.

Ο άνθρωπος ως δημιουργημα Θεού (Γεν 1,26-28, Γεν 2,7, Γεν 2,18, 21-23)

Ο άνθρωπος στην κτήση:

Ο άνθρωπος δίνει τα ονόματα (Γεν 2,15, 19-20)

Οι οδύνες μετά την παρακοή (Γεν 3,16-20)

Ο άνθρωπος ως δοξολογική ύπαρξη (Ψλ 135,1-9, Ψλ 136,1-9, 23-26)

IV. Ο άνθρωπος στις άλλες θρησκείες

Ιουδαϊσμός (Ψλ 8,5-7)

Θ.Ε. 4. Εμείς και οι «άλλοι»

III. Ο ξένος σε διάφορες θρησκευτικές παραδόσεις

Ιουδαϊσμός (Εξ 23,9, Λευ 19,33-34, Αρ 15,15-16)

Ψαλμός 136

Θ.Ε. 5. Διάσπαση και αντιπαλότητα στις θρησκείες

I. Διαφωνίες και συγκρούσεις που τραυματίζουν

Ο Κάιν και ο Άβελ (Γεν 4,1-12)

Ψαλμός 132

Γ΄ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

Θ.Ε. 4. ΙΙΙ. Ποιος ευθύνεται για το κακό;

Απαντήσεις από τη βιβλική παράδοση

Η πτώση των Πρωτοπλάστων (Γεν 3,1-24, Πρωτευαγγέλιο Γεν 3,14)

Η αμαρτία συγχωρείται, δεν τιμωρείται (Ψλ 22,2-7, 17-20, Εξ 18,31-32)

Θ.Ε. 5. Ελπίδα και αγώνας για τη μεταμόρφωση της ζωής του κόσμου

V. Να υπάρχει σ' όλους ισότητα. Από την αδικία στον αγώνα για την επικράτηση της δικαιοσύνης και της ισότητας (Ησ 26,9)

Θ.Ε. 6. Από την αρχή μέχρι το τέλος του κόσμου.

ΙΙΙ. Από τη δημιουργία του κόσμου στη Νέα Δημιουργία

ΙΙ. Από τη Γένεση στην Αποκάλυψη (Γεν 3,23, Γεν 1,1, Γεν 1,31, Γεν 2,3, Γεν 3,14-15)

Α΄ ΛΥΚΕΙΟΥ

Θ.Ε. 1.3 Επικοινωνία

Ψαλμός 61,117 – Θα ζήσω για να διηγούμαι

Κοντά στο Θεό βρίσκει η ψυχή μου γαλήνη

Όσα ο Κύριος έκανε

Θ.Ε. 2. Θρησκευτικότητα

Διάκριση των εννοιών της πίστης και της ιδεολογίας

Γεν 22,1-3, 9-12 Η θυσία του Ισαάκ

Ψαλμ. 139 που πορευτώ από του πνεύματός σου

Θ.Ε. 2.4 Γιορτή

Η αργία του Σαββάτου (Παλ. Διαθήκη)

Εξ 20,8, 23,12, 34,21

Εξ 35,3, Αρ. 15,32, Εξ 16,23

Θ.Ε. 3.2 Ευχαριστία

Σταυρική θυσία (Παλ. Διαθήκη)

Γεν 4,3-4, Αρ. 15,1-3, Ψαλμ. 51,19

Θ.Ε. 3.4 Ταυτότητα

Η έννοια του προσώπου στη Χριστ. Θεολογία και ανθρωπολογία

Παλ. Διαθήκη, Γεν 1,26-27, Γεν 1,26-30 κατ' εικόνα και καθ' ομοίωση Γεν 2,4-25

Θ.Ε. 3.5 Όρια - Νόμος

Νόμος στην Π.Δ. 10 εντολές

Θ.Ε. 4 ΑΞΙΕΣ. Το αυτεξούσιο (Γεν 1,26)

Θ.Ε. 4.2 ΑΓΑΠΗ. Άσμα ασμάτων 8,6-7

Χριστιανισμός και ανθρώπινα δικαιώματα

Παλαιά Διαθήκη

Παρ. 16-18, Παρ. 22,2

Ησ 1,17, Ησ 26,9, Ησ 32,17

Θ.Ε. 5. Κακό

Το προπατορικό αμάρτημα

Η πτώση του Ανθρώπου (Γεν 3,15-19)

Κάιν και Άβελ (Γεν 4,8-12)

Η πτώση του Ανθρώπου (Γεν 2,15-18, Γεν 3,1-14, 23)

Ιώβ 1,1-3, 13-22, 2,7-13, Η ιστορία του Ιώβ

Θ.Ε. 5.5 Εξάρτηση

Αφοσίωση και υποδούλωση στο Χριστιανισμό

Παλ. Διαθήκη, Γεν 26,24, Εξ 32,11-13, Α' Βασ 8,22-23

Σχέσεις εξάρτησης, σχέσεις ελευθερίας στο Χριστιανισμό

Β΄ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ

Θ.Ε. 1.2 Δημιουργία

Η βιβλική αφήγηση της Δημιουργίας (Γεν 1,1-31)

Η δημιουργία του κόσμου και η δημιουργία του ανθρώπου «κατ' εικόνα και καθ' ομοίωση» Θεού (Γεν 2,4-9, Κείμενο Ο' Γένεση 2,15-25 Ο')

Η ευθύνη του ανθρώπου έναντι της Δημιουργίας (Γεν 2,15)

Θ.Ε. 4.1 Γλώσσα

Σύμβολα και γλώσσα από διάφορες θρησκείες

Η χρήση κατά περίπτωση της γλώσσας (Ησ 40,3, Ψλ 8,2-3)

Θ.Ε. 5.2 Έρωτας

Παλαιά Διαθήκη, Σχέση άντρα-γυναίκας

(Γεν 1,27, Γεν 2,18, Γεν 2, 23-24, Άσμα Ασμάτων 6,8-9)

Θ.Ε. 5.4 Συγχώρεση

(Λευτ 20,10, Δευτ 22,22)

Θ.Ε. 5.5 Ετερότητα

(Δευτ 10,19, Παρ. 11,12, Παρ. 21,12, Παρ. 3,34)

Θ.Ε. 1.1 Αποκάλυψη (η κλήση του Μωυσή, Εξ. 3,1-14)

Αποκάλυψη - Θεοφάνεια

Μύθος) Μύθος και ιστορική αφήγηση στην Αγία Γραφή

Προϊστορία της Ανθρωπότητας. Η δημιουργία του κόσμου και του ανθρώπου (Γεν 1,1-2, 4)

Η συμβολική γλώσσα της Παλαιάς Διαθήκης

Κωνσταντίνου Μ., Χίλια χρόνια και μία μέρα, Η συμβολική γλώσσα των αφηγηματικών κειμένων της Π.Δ., Σύναξη 67, 1999, σελ. 110-111

Η θέση της Ορθόδοξης Εκκλησίας για τον έρωτα και τη σχέση των δύο φύλων
(σελ. 46, 47, 48)

Παλαιά Διαθήκη, Σχέση άντρα – γυναίκας
(Γεν 1,27, Γεν 2,18, Γεν 2,23-24, Άσμα Ασμάτων 6,8-9)

Το όραμα της μεταμόρφωσης του κόσμου
Ο βασιλιάς της ειρήνης και η Βασιλεία του (Ησαΐας 11,1-10, σελ. 91)

Γ΄ ΛΥΚΕΙΟΥ ΓΕΛ

Η Αγία Γραφή για την εργασία
(Γεν 2,1-5, Παροιμίες 6,6-12, Δευτερον. 24,14-18, Σοφία, Σειρά Χ, 34,22, σελ.
34, 35, 36)

Αποσπάσματα Παλαιάς Διαθήκης για τη Δικαιοσύνη, σελ. 60
Θρήνοι Ιερεμίου 3,57-69
Ψαλμοί 36,7, 143,11
Ησαΐας 1,17, Ζαχαρίας 8,16, Ζαχαρίας 7,8-10, Παροιμίες 16,8

Η διδασκαλία και η συμβολή των θρησκευτών στη Δικαιοσύνη
Το Ιωβηλαίο έτος (Λευιτικό 2-8, 9-10)
σελ. 62
Οι θρησκευτές για την Ευτυχία (Ψαλμ. 37,4)

Το όραμα της μεταμόρφωσης του κόσμου (Ησαΐας 11,1-10)
Ο βασιλεύς της ειρήνης

Βιβλιογραφία

Ξένη

- Curtis, Adrian (Ed). (2007). *Oxford Bible Atlas*. Oxford New York: Oxford University Press.
- Eissfeldt, O. (1964). *Einleitung in das Alte Testament*, (3rd ed.). Tübingen.
- Erricker, C. (2010). *Religious Education. A Conceptual and Interdisciplinary Approach for Secondary Level*. Λονδίνο και Νέα Υόρκη: Routledge.
- Kirschner, P. Sweller, J. and Clark, R.(2006), «Why minimal guidance during instruction does not work: An analysis of the failure of constructivist, discovery, problem-based, experiential and inquiry-based teaching», *Educational Psychologist* 41 (2006), 75–86.
- Kolb, D. (1984), *Experiential Learning*. New Jersey: Pentice Hall.
- Loukes, H. (1961), *Teenage Religion: An Enquiry into Attitudes and Possibilities among British Teenagers*. London: SCM Press.
- Luckner, J. Nadler, R. (1997), *Processing the Experience* Nadler. Kendall/Hunt Publishing.
- Ramsey, I. T. (1957). *Religious Language: An Empirical Placing of Theological Phrases*. London: SCM Press.
- Skinner, D. (2010). *Effective Teaching and Learning in Practice*. London: Continuum International Publishing Group.
- Wurdinger, S. (2005), *Using Experiential Learning in the Classroom*. Maryland: Scarecrow Education.
- Zimmerli, W. (2001). *Επίτομη Θεολογία της Παλαιάς Διαθήκης* (2^η έκδ.) (Β. Στογιάννος, Μτφρ.). Αθήνα: Άρτος Ζωής.

Ελληνική

- Αγουρίδης, Σ. (1992). *Προφητεία - έκσταση - γλωσσολογία. Στάδια της πορείας των στην Ισραηλιτική και στη Χριστιανική θρησκεία*. Αθήνα: Άρτος Ζωής.
- Βρεττός, Γ. & Καψάλης, Αχ. (1997). *Αναλυτικά Προγράμματα. Θεωρία και τεχνογνωσία σχεδιασμού και αναμόρφωσης*. Αθήνα. Ελληνικά Γράμματα.
- Britannica Larousse τόμος 22, σελίδα 177 (1981-2000) Αθήνα.
- Γιαγκάζογλου, Στ. *Η διδασκαλία του μαθήματος των Θρησκευτικών στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση. Σκοποί, περιεχόμενο, φυσιογνωμία και διαθεματική προσέγγιση*.

- Γιαννούλης, Ν. (1980). *Εισαγωγή στη Γενική Διδακτική*. Αθήνα.
- Γριζοπούλου, Ό., &Καζλάρη, Π. (2006). *Θρησκευτικά Α΄ Γυμνασίου: Παλαιά Διαθήκη Προϊστορία του Χριστιανισμού. Βιβλίο Εκπαιδευτικού*. Αθήνα: ΟΕΔΒ.
- Γριζοπούλου, Ό., &Καζλάρη, Π. (2012). *Θρησκευτικά Α΄ Γυμνασίου: Παλαιά Διαθήκη Προϊστορία του Χριστιανισμού*. Πάτρα: Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος».
- Δεληκωσταντή, Κ. (2005). Η νέα γενιά των δασκάλων και το μάθημα των Θρησκευτικών. *Σύναξη*, τ.93, σσ. 67-74.
- Δερβίσης, Σ. (1999). *Σύγχρονη Διδακτική*. Θεσσαλονίκη.
- Δόικος, Δ. (1980). *Συνοπτική εισαγωγή στην Παλαιά Διαθήκη*. Θεσσαλονίκη.
- Δόικος, Δ. (1984). *Τάδε λέγει Κύριος: Τα λειτουργικά αναγνώσματα της Παλαιάς Διαθήκης*. Θεσσαλονίκη.
- Δόικος, Δ. Κωνσταντίνου, Μ. &Καζλάρη, Π. (1995). *Προετοιμασία των ανθρώπων για τον καινούριο κόσμο του Θεού. Α΄ Γυμνασίου*. Αθήνα: ΟΕΔΒ.
- Ιωάννης Δαμασκηνός, *Έκδοσις ακριβής τῆς Ὁρθοδόξου πίστεως*, PG 94, 781-1228.
- Καϊμάκης, Δ. (1984). *Σιών και Ιερουσαλήμ στον Δευτεροησαΐα*. Θεσσαλονίκη: ΕΕΘΣ.
- Καϊμάκης, Δ. (2016). Ἰδοὺ ἡ Παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει καὶ τέξεται υἱόν καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ (Ἠσ. 7,14). Στο 14ο Διεθνές Συνέδριο της Ελληνικής Εταιρείας Βιβλικών Σπουδών «*Το πρόσωπο της Μητέρας του Χριστού στην Αγία Γραφή*», Σέρρες, 5-8 Νοεμβρίου 2016.
- Καλαντζάκης, Σταύρος (2006). *Εισαγωγή στην Παλαιά Διαθήκη*. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς.
- Καριώτογλου, Α. (Επ.). (1990). *Εγκυκλοπαίδεια των Θρησκευτικών* (τόμ. 4^{ος}). Αθήνα: Αλκυών.
- Κασσωτάκης, Μ. &Φλουρής, Γ. (2003). *Μάθηση και Διδασκαλία*. Αθήνα: Γρηγόρη, σ. 173.
- Καψάλης, Α- Νημά Ε (1999) *Σύγχρονη διδακτική* .Κυριακίδης Θεσσαλονίκη .
- Καψάλης, Α- Νημά Ε (2015) *Σύγχρονη διδακτική* γ έκδοση .Κυριακίδης Θεσσαλονίκη .
- Κογκούλη, Ι. (2003). *Διδακτική των Θρησκευτικών στην Πρωτοβάθμια και τη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση*. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδη, σελ. 173.

- Κουμαρόπουλος Σ. '' Ο παιδαγωγικός χαρακτήρας των θρησκευτικών διδακτικών βιβλίων του γυμνασίου '' περ. ''ΚΟΙΝΩΝΙΑ'' τεύχος 1 1998. Σελ.109
- Κρασανάκη,Γ. (1984). *Κοινωνιοπαιδαγωγική του ελεύθερου χρόνου*. Αθήνα, σ.137.
- Κρουσταλάκης, Γ. (2004). *Διαπαιδαγώγηση*. Αθήνα.
- Κωνσταντίνου, Μ., (1998). Χίλια χρόνια και μία μέρα. Η συμβολική γλώσσα των αφηγηματικών κειμένων της Π.Δ. Στο *Σύναξη*, 67, σελ. 101-111.
- Κωνσταντίνου, Μ. (2003). *Η Παλαιά Διαθήκη Μυθολογία των Εβραίων ή Βίβλος της Εκκλησίας*; Αθήνα: Αποστολική Διακονία.
- Κωνσταντίνου,Μ. *Τὰ γεγραμμένα ἐν τῷ νόμῳ Μωϋσέως καὶ τοῖς προφήταις καὶ τοῖς ψαλμοῖς.*
- Κωνσταντίνου,Μ. *του συνιέναι τας γραφάς -13+1 βήματα εισαγωγής στην Παλαιά Διαθήκη*
- Λιαντίνης, Δ. (1990). *Διδακτική*. Πανεπιστημιακές Παραδόσεις. Αθήνα.
- Λοῖζος, Δ. (2014). *Η Αρχαία Ελλάδα και οι Ανατολικοί Λαοί. Από τους Σουμερίους στον Μέγα Αλέξανδρο. 3000 - 323 π.Χ. (3^η έκδ.)*. Αθήνα.
- Μαργου ,Η (1961) . *Η ιστορία της εκπαίδευσης κατά την αρχαιότητα* . Αθήνα
- Ματσαγγούρας, Ηλ.(1999). *Σχολική Τάξη*. Αθήνα: Γρηγόρη.
- Ματσαγγούρας, Ηλ.(2001). *Η Θεωρία της Διδασκαλίας*. Αθήνα: Gutenberg.
- Ματσαγγούρας, Ηλ.(2002). *Η Διαθεματικότητα στη Σχολική Γνώση*. Αθήνα: Γρηγόρη
- Ματσαγγούρας, Ηλ. (2002). *Στρατηγικές Διδασκαλίας: Η Κριτική Σκέψη στη Διδακτική Πράξη*. Αθήνα: Gutenberg.
- Ματσαγγούρας, Ηλ. (2004). *Κειμενοκεντρική Προσέγγιση του Γραπτού Λόγου*. Αθήνα: Γρηγόρης.
- Ματσαγγούρας ,Ηλ.(2008) .*Ομαδοσυνεργατική διδασκαλία και μάθηση*. Εκδοσεις Γρηγόρη
- Ματσαγγούρας ,Ηλ.(2009) *Εισαγωγή στις επιστήμες της παιδαγωγικής*. Εκδοσεις Gutenberg .Αθήνα
- Ματσαγγούρας ,Ηλ.(2011) *Επιμορφωτικό υλικό για τις βιωματικές δράσεις* .Παιδαγωγικό Ινστιτούτο.
- Ματσούκας, Ν. (1992). *Ορθοδοξία και αίρεση στους εκκλησιαστικούς συγγραφείς του Δ', Ε', ΣΤ' αιώνα (2^η έκδ.)*. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς.
- Μητροπούλου, Β. (2008). *Το εκπαιδευτικό λογισμικό του μαθήματος των θρησκευτικών*.

- Μούρτζιος, Ι. (2015). *Προφητεία και προφήτες στον Βιβλικό Ισραήλ*. CriticalApproachestotheBible 6. Θεσσαλονίκη: OstraconPublishing.
- Μούρτζιος, Ι. (2016). Η πνευματική διάσταση της λατρείας του Θεού στην προαιχμαλωσιακή προφητεία. Στο *Σύνθεσις*, Ηλεκτρονικό περιοδικό Τμήματος Θεολογίας Α.Π.Θ. Θεσσαλονίκη.
- Ντολιοπούλου, Ε. *Η εφαρμογή της μεθόδου project σε Ελληνικά Νηπιαγωγεία*. Αθήνα 2005. τυπωθήτω.
- Οδηγός Εκπαιδευτικού στα Θρησκευτικά Δημοτικού και Γυμνασίου*(2014). Αναθεωρημένη έκδοση.Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων - Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής. Αθήνα.
- Οδηγός Εκπαιδευτικού στα Θρησκευτικά Λυκείου* (2015). Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων - Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής. Αθήνα.
- Παπανδρέου, Α. (2001). *Μεθοδολογία της Διδασκαλίας*. Αθήνα: Γρηγόρη.
- Πέτρου, Ι. (2004). Η Βίβλος ως ιερό και πολιτισμικό κείμενο. Κοινωνιολογική Θεώρηση. *Δια-κείμενα*, τεύχ.6, Θεσσαλονίκη, σσ. 13-22.
- Πετρουλάκης, Ν. (1992). Προγράμματα, Εκπαιδευτικοί Στόχοι, Μεθοδολογία. Αθήνα: Γρηγόρη.
- Πηγιάκη, Π. (2002). *Προετοιμασία Σχεδιασμός και Αξιολόγηση της Διδασκαλίας* (3^η έκδ.). Αθήνα: Γρηγόρη.
- Τριλιανός, Α. (1991). *Μεθοδολογία της Διδασκαλίας*. Αθήνα: Τολίδης.
- Τριλιανός, Α. (2013) *Μεθοδολογία της Διδασκαλίας*. Αθήνα. διάδραση.
- Τσαγκαρλή-Διαμάντη, Ε. *Σχεδιασμός διδασκαλίας Θεολογικού μαθήματος*. Ανακτήθηκε 6 Μαρτίου 2018 από: <http://www.petheol.gr/arthra/ekpaideutika-paidagogika>
- ΦΕΚ 2105/Β/19-6-2017.
- Φλουρής, Γ. (2003). *Μάθηση και Διδασκαλία*. Αθήνα.
- Φρυδάκη, Ε. (1999). *Πέντε Μελετήματα για την Θεωρία και την Πράξη της Διδασκαλίας*. Αθήνα: ιδιωτική έκδοση.
- Χαραλαμπίδης, Ι. (1980). *Γενική Παιδαγωγική*. Αθήνα,.
- Χαραλαμπίδης, Ι. (2001). *Πρακτικές Εφαρμογές Ειδικής Διδακτικής*. Αθήνα: Φελέκης.
- Χαρώνης, Β (2002) τόμος Δ *Παιδαγωγική ανθρωπολογία* Ιω. Χρυσοστόμου .Ιανός.
- Χατζηδήμου, Δ. (1988). *Προετοιμασία και Σχέδιο Μαθήματος. Συμβολή στον Προγραμματισμό της Διδασκαλίας*. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδη.

Χατζηδήμου ,Δ.(2012) *Γενική Διδακτική* . Θεσσαλονίκη. Κυριακίδη.
Χριστιάς ,Ι.(1994).*Εισαγωγή στην επιστήμη της αγωγής* .Αθήνα ,Γρηγόρης
Χριστιάς, Ι . (2003). *Θεωρία και Μεθοδολογία της Διδασκαλίας*. Αθήνα: Γρηγόρη.
Χρυσ αφίδης, Κ. (2002), *Βιωματική – Επικοινωνιακή διδασκαλία. Η εισαγωγή της
Μεθόδου project στο σχολείο*. Αθήνα: Gutenberg.

Δικτυογραφία

<http://www.infed.org/thinkers/et-lewin.htm><http://www.coe.ufl.edu/webtech/GreatIdeas/index.htm>http://carbon.cudenver.edu/~mryder/itc_data/idmodels.html#comparativehttp://classweb.gmu.edu/ndabbagh/Resources/IDKB/models_theories.htm
Bible History Online https://www.bible-history.com/maps/assyrian_expansion.html
http://www.kairosnet.gr/discussion/articles-from-members/446-2016-02-23-10-32-24?fbclid=IwAR33eNj9sC9a4NYXg_fR8-Xz8J_343_jWS_nSQmj4JeNoqB8lMvFkpBPorE
<http://iep.edu.gr/el/thriskeftika-programmata-spoudon>